

EIENDOMMENS TRAGEDIE

Individuelle omsettbare kvoter, Havbeiteloven
og kontinuiteten i primitiv akkumulasjon.

En sammenlignende studie

Hallvard Berge

Masteroppgave i samfunnsgeografi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
Mai 2007

Cover picture:

Mike Nickerson on board his lobster boat, South West Nova Scotia.

Photography: Hallvard Berge

EIENDOMMENS TRAGEDIE

Individuelle omsettbare kvoter, Havbeiteloven og
kontinuiteten i primitiv akkumulasjon.
En sammenlignende studie.

Hallvard Berge

Masteroppgave i samfunnsgeografi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
Mai 2007

Innholdsfortegnelse

<u>INNHALDSFORTEGNELSE.....</u>	<u>2</u>
<u>FORORD.....</u>	<u>5</u>
<u>KAPITTEL 1: INNLEDNING</u>	<u>7</u>
PROBLEMSTILLINGER.....	8
<u>KAPITTEL 2: BAKGRUNN.....</u>	<u>11</u>
RESTRUKTURERINGEN AV ØKONOMIEN.....	11
FISKERI- OG HAVBRUKSNÆRINGEN.....	13
ENCLOSUREBEVEGELSEN.....	14
REGULERING AV ALLMENNINGER	16
METODOLOGISK UTGANGSPUNKT	19
<u>KAPITTEL 3: TEORI.....</u>	<u>21</u>
PRIMITIV AKKUMULASJON.....	23
PROLETARISERING	27
PRIMITIV AKKUMULASJON OG PROLETARISERING I DAGENS SITUASJON.....	29
SOSIAL ARBEIDSDELING OG ENDRINGER I EN NÆRING	32
EN ROMLIG OG SOSIAL SLAGSIDE	34
ROMLIG ORGANISERING MOT FRARØVNINGSAKKUMULASJON.....	36
STATENS ROLLE I FRARØVNINGSAKKUMULASJON	37
PRESISERING AV PROBLEMSTILLINGENE	41
<u>KAPITTEL 4: METODE</u>	<u>43</u>
UTGANGSPUNKT OG PROSESS.....	43
KONTEKSTSENSITIV TEORETISK SAMMENLIGNING.....	45
DATAINNSAMLINGSMETODE	46
OPERASJONALISERING AV PROBLEMSTILLINGENE.....	47
<u>KAPITTEL 5: HAVBEITELOVEN I NORGE.....</u>	<u>49</u>
INNLEDNING	49
HAVBEITELOVEN OG AKVAKULTURLOVEN SOM PRIMITIV AKKUMULASJON.....	50
INTERESSER, ENGASJEMENT OG DEN POLITISKE PROSESSEN	54
STATENS ROLLE OG HEGEMONIET.....	57
STATENS ROLLE I FRARØVNINGSAKKUMULASJONEN.....	60

<u>KAPITTEL 6: INDIVIDUELLE OMSETTELIGE KVOTER I NOVA SCOTIA.....</u>	63
INNLEDNING	63
KVOTEREGULERING AV KYSTFISKET I NOVA SCOTIA	64
ITQ SOM PRIMITIV AKKUMULASJON	66
KLASSESTRUKTUREN I FISKET	71
INTERESSER, ENGASJEMENT OG DEN POLITISKE PROSESSEN	75
STATENS ROLLE OG HEGEMONIET.....	78
ORGANISERT MOTSTAND MOT FISKERIPOLITIKKEN	81
ITQ-SYSTEMET OG UJEVN GEOGRAFISK UTVIKLING	84
<u>KAPITTEL 7: SAMMENLIGNING</u>	87
ENDRINGER I DEN SOSIALE ARBEIDSDELINGEN	87
FREMMEGJØRING OG DEGRADERING AV ARBEID	91
AKTØRENE ROLLE OG HEGEMONIET	93
ORGANISERING AV MOTSTAND MOT FRARØVNINGSAKKUMULASJON	95
FRARØVNINGSAKKUMULASJON OG UJEVN GEOGRAFISK UTVIKLING.....	97
<u>KAPITTEL 8: KONKLUSJON.....</u>	99
PROBLEMSTILLING 1	99
PROBLEMSTILLING 2	100
PROBLEMSTILLING 3	101
PROBLEMSTILLINGENES UTVIKLING OG FUNKSJON I FORSKNINGSPROSESSEN	103
FORMÅL, KRITISK REALISME OG IMPLIKASJONER FOR TEORI OG VIDERE FORSKNING.....	104
<u>REFERANSER.....</u>	107
<u>VEDLEGG A: LISTE OVER INFORMANTENE</u>	111
NORGE:	111
CANADA:	111
<u>VEDLEGG B: INTERVJUGUIDER.....</u>	112
LOKALLAGSLEDER I FISKARLAGET	112
ÆGIR HAVBRUKS SAMARBEIDSPARTNER I FARSUND.....	112
TEKNISK DIREKTØR, NORSK HUMMER AS	113
RÅDGIVER, NORGES FISKARLAG	113
PROSJEKTLEDER I FISKERI- OG KYSTDEPARTEMENTET	113
FISHERMEN, NOVA SCOTIA	114
KILDE I FISKERIMILJØET I DIGBYOMRÅDET	114
AQUACULTURE DIVISION OF NS DEPARTMENT OF FISHERIES AND OCEANS	115
WHARF MANAGER AND COASTAL COMMUNITIES NETWORK ACTIVIST	115
GENERAL MANAGER, CASEY FISHERIES	115
MANAGER, BAY OF FUNDY MARINE RESOURCES CENTRE	116
BARRINGTON AREA FISHERIES REPRESENTATIVE	116

Forord

Det er ett øyeblikk jeg husker bedre enn noe annet fra den snart to og et halvt år lange mastergradsprosessen. Fredag 17. februar 2006 klokka 0600 står jeg utenfor døra til kafeen i havnebygningen i Woods Harbour, Nova Scotia. Geri Nickerson har ordnet en løs avtale om forskningsintervjuer med fire fiskere for meg og nå skal jeg, en studentspire av en bygutt som knapt vet forskjell på lisens og kvote, inn og spille forskerrollen for en sammensveiset og selvbevisst gjeng fiskere som jeg aldri har møtt. Hjertet synker. Jeg har ikke lyst til gå inn. Men jeg er nødt, så jeg tar fram det jeg eier og har av sosiale ferdigheter, åpner døra, går bort til disken og kjøper en kaffe. De neste par timene blir jeg kjent med noen av de mest åpenhjertige og imøtekommende personene jeg har møtt. Så en stor takk går til Geri Nickerson i Woods Harbour for all hjelp på feltarbeidet med å få kontakt med folk og ikke minst for viktige perspektiver på fiskeriindustrien og lokalsamfunnene. Jeg ønsker dere alle i CCN lykke til med videre forskning og aktivisme!¹

Min interesse for havbeite ble vekket 1. juledag 2004 da onkel Frank fortalte om prosjektet han er involvert i med Norsk Hummer. Jeg skylder deg en stor takk for dette og for å ha hjulpet meg i prosessen med kontakter og informasjon på tross av de store skillene i perspektiv. Takk til Peter Ørebech for en introduksjon til kvoteproblematikken i Norge og for kilder og faglig input. Takk til John Phyne for interessen du viste for prosjektet mitt og for masse nyttig informasjon og litteratur.²

Takk til Mamma og Pappa for geografgenene, kjærligheten og en god start på livet. En ekstra takk til Pappa for korrekturlesning og innspill midt oppe i en vanskelig situasjon. Takk til Sylvi Endresen for iver i veiledningen, ekspertise, engasjement og for en fantastisk evne til å gi studenten tro på seg selv. Takk til alle på lesesalen og pauserommet for et supert miljø; ingen nevnt, ingen glemt.

Den aller største takken går til Ann Cecilie, som har rekruttert meg til faget, hjulpet meg både metodisk og teoretisk, og vært verdens beste venn på og utenfor skolen. Uten deg hadde ikke dette blitt noe av!

11. mai 2007

Hallvard Berge

¹ Thanks to Geri Nickerson for helping me on my fieldwork to get in touch with people and even more with her perspectives on the fisheries and local communities. I wish you and everyone in the CCN all the best in your future research and activism.

² Thanks to John Phyne for showing such an amazing interest in my project and helping me with information and literature.

Kapittel 1: Innledning

Utgangspunktet for denne oppgaven er to viktige endringer i den marine ressursforvaltningen i senere tid. Den norske Havbeiteloven og fiskekvotesystemet i Nova Scotia er to eksempler på en større endringsprosess som preges av at kontrollen over naturressursene overføres fra fellesskapet til private.

Siden begynnelsen av 1970-tallet har forbruk og produksjon endret seg radikalt, både i de rike og de fattige landene, som jeg i denne oppgaven kaller Nord og Sør. Menneskers livsvilkår har blitt undergravd av økende arbeidsledighet, bedrifter flytter produksjonen kloten rundt i jakten på billig arbeidskraft og naturressurser har blitt privatisert og gjort utilgjengelige for lokalbefolkningen som lever bokstavelig talt på og av dem. Mange av disse endringene skyldes politiske og institusjonelle prosesser. Nedbygging av tollbarrierer, eksportorientering, fleksibilisering av arbeidslivsregulering og privatisering av allmenningsressurser har gjort dem mulig. I lys av denne utviklingen i den kapitalistiske strukturen har nye spørsmål preget samfunnsgeografisk forskning: Hva skyldes disse endringene (Harvey 2003), hvilke konsekvenser har de for livsvilkårene til menneskene som rammes (Collins og Wingard 2000), og hvilke motstandsstrategier resulterer de i (Hardt og Negri 2000)?

Formålet med dette forskningsprosjektet er å gjøre denne forskningen nyttig for mennesker som opplever vanskelige situasjoner som har sammenheng med disse prosessene. Jeg sier forskningsprosjektet og ikke oppgaven fordi den graden av tilgjengelighet som et slikt formål impliserer ikke nødvendigvis lar seg kombinere med formen på en masteroppgave. Formålet knytter seg dermed til forskningsprosessen som helhet, inkludert lettere tilgjengelige artikler som jeg planlegger å skrive for noen av informantene i forlengelsen av selve masteroppgaven. Jeg ønsker å vise at lokalsamfunn som mister livsgrunnlaget som en konsekvens av politiske vedtak ikke står alene, men deler skjebne med mennesker i andre lokalsamfunn over hele verden. En slik forståelse av en vanskelig situasjon har konsekvenser for organisering og motstandsstrategier lokalt, og oppfordrer til bevisstgjøring om felles interesser og solidaritet i en uensartet og mangfoldig verden.

Johnsen (2004) plasserer den norske fiskeripolitikken i en lignende kontekst som den jeg beskriver over. Mens fiskerinæringen i etterkrigstiden i første rekke ble sett på som en del av distriktpolitikken, og fisket som en primært *sysselsettende* aktivitet til det beste for folk og lokalsamfunn, har politikken siden midten av 1970-tallet ifølge Johnsen hatt som målsetning å få mest mulig økonomisk verdiskaping ut av de eksisterende fiskeressursene. Han peker på at fiskeripolitikken i større grad bryr seg om fisk enn om fiskere og viser hvordan dette undergraver mulighetene for en positiv utvikling langs kysten. Det Johnsen kaller ”moderniserings-maskineriet” driver fiskeripolitikerne til å prioritere:

en mer økonomisk rasjonell atferd i næringa og en mindre, men mer lønnsom, effektiv, spesialisert og teknologisk avansert fiskeflåte, med høg grad av ressursutnytting. Moderniseringa påvirker også makt-, rettighets- og innflytelsesforhold og spørsmålet om hvem som skal eie og bruke de felles fiskeressursene aktualiseres (Johnsen 2004:13).

Dette er en god beskrivelse av hva som skjer, ikke bare i fiskeriindustrien, men i primærnæringene generelt, både i Norge og i mange andre land både i Nord og Sør, og med betydelig overføringsverdi også til andre sektorer i økonomien. Men hva *er* dette moderniseringsmaskineriet? Johnsens forklaring tar utgangspunkt i ulike paradigmer for meningsdannelse, og analyserer den moderne fiskeren som et komplekst aktørnettverk. Han tar dermed et helt annet perspektiv enn det jeg skal gjøre i denne oppgaven. Det å lese et forskningsarbeid om de samme endringene i fiskeriene som jeg selv skriver om, men som er skrevet med et helt annet teoretisk utgangspunkt, er nyttig for å bli bevisst den relative naturen til enhver analyse, og for å tenke gjennom hvordan saken kan ses også med andre utgangspunkt enn disse to. Samtidig styrker denne sammenligningen min egen tro på forklaringskraften til den teorien jeg bruker.

Forklaringene jeg vil ta utgangspunkt i når jeg skal analysere mine to eksempler på endringsprosessene i fiskerinæringen er mer økonomisk orienterte enn Johnsens. Harvey (2003) har vist hvordan økonomien i Nord etter krisen på 1970-tallet blant annet drives av en akselererende privatisering av allmenningsressurser og at denne privatiseringen undergraver livsgrunnlaget i lokalsamfunn verden over. Fisking er det moderne menneskets eneste betydningsfulle jeger- og samlarbidrag til livsoppholdet. Slik sett har de allmenningsregulerte havressursene representert et spesialtilfelle blant alle de store næringsveiene i vår tid. Den frie tilgangen til å utnytte disse ressursene er imidlertid ikke lenger noen selvfølge. Individuelle omstøttbare kvoter (Individual Transferable Quotas, ITQ) og arealbeslag til oppdrett, som utgjør de to casene jeg skal se på i denne oppgaven, begrenser muligheten til å livberge seg av havets rikdommer. Listen over litteratur som har problematisert denne utviklingen og dokumentert konsekvensene er lang (se for eksempel Gray 1998, Garrity-Blake 2000, Apostle et al. 2002). Fiskeri- og havbruksindustrien fungerer godt som en linse til å se de strukturelle endringene i den senkapitalistiske økonomien gjennom, og det har jeg tenkt å benytte meg av i denne oppgaven.

Problemstillinger

Problemstillingene mine er altså teoretisk forankrede. Jeg ønsker ikke å skyve den teoretiske forankringen under teppet, jeg vil heller understreke den betydningen teorien har hatt for utviklingen av fenomenforståelsen underveis i forskningsprosessen. I takt med denne utviklingen har problemstillingene gradvis fått svar som jeg har tatt med meg inn i fortsettelsen av prosessen. Jeg har dermed valgt mellom å presentere problemstillingene som relativt åpne spørsmål, nært opp til det jeg startet med, eller som hypoteser, slik de framstår for meg nå.

Jeg har valgt å gjøre begge deler. Her i innledningen presenterer jeg problemstillingene i den mest ubehandlede formen de har hatt. De er skrevet i et hverdagslig språk. Det betyr ikke at de ikke er teoretisk forankrede; ingen kan formulere problemstillinger uten å la seg påvirke av en førforståelse. På slutten av teorikapitlet vil jeg ta problemstillingene fram igjen og reformulere dem i tråd med den terminologien som preger teorikapitlet, og som er brukt i analysen. Samtidig vil jeg formulere de to første problemstillingene som hypoteser. Formuleringen av en påstand er ment å gjenspeile endringen i min egen oppfatning av studieobjektet. Besvarelsen av problemstillingene innebærer dermed å begrunne den posisjonen som hypotesen indikerer. Hypoteseformen gir leseren mer informasjon om førforståelsen som preger analysen og et sterkere grunnlag for å ta stilling til innholdet i resten av oppgaven slik den foreligger.

Det at hypoteseformen og den faglige terminologien kommer inn på slutten av teorikapitlet kan gi et inntrykk av at antakelsene i hypotesene er deduktivt utledet fra teori. Dette er til dels misvisende. Posisjonen jeg signaliserer er et produkt av hele forskningsprosessen, inkludert analysen på sidene som følger, og ble formulert først ved forskningsprosessens slutt. Samtidig har forskningsprosessen min hatt noen klare deduktive trekk, mer framtrædende i noen av problemstillingene enn i andre.

Problemstillingene dukker så opp igjen i metodekapitlet. Denne gangen vil jeg illustrere den operasjonaliseringsprosessen som var nødvendig å gå gjennom før feltarbeidet. Jeg tar for meg hver av problemstillingene og ser på hvordan jeg knyttet dem til informantenes situasjon for å kunne lage spørsmål som kunne fungere i en intervjusituasjon. Operasjonaliseringen innebærer dermed en konkretisering til det empirinære nivået som analysen tar utgangspunkt i.

Utviklingen av problemstillingene følger oss altså gjennom store deler av oppgaven, og prosessen problemstillingene har gått gjennom fungerer som et overordnet tema som tas opp igjen i konklusjonen. Der følger jeg også opp med bemerkninger om forholdet mellom de mer dynamiske og abduktive og de mer statiske og deduktive sidene ved problemstillingene. Jeg skal nå gå gjennom de tre problemstillingene i deres foreløpige form. Leseren kan etter eget ønske slå opp på side 41 og se de endelige hypoteseformuleringene allerede nå, men her vil jeg presentere de foreløpige for å synliggjøre prosessen de har vært gjennom.

Problemstillingene bygger på antakelser som er gjort eksplisitte i eksisterende litteratur. En av antakelsene er, som nevnt, at privatiseringen av allmenningene undergraver livsgrunnlaget for folk bosatt i de berørte områdene. Utnyttelsen av ressursene blir organisert på en ny måte. For å gjøre dette til en interessant og nyttig tanke for folk som berøres av slike privatiseringsprosesser vil jeg knytte den konkret til fisket, og som min første problemstilling se på hvilken innvirkning privatiseringen av havressursene har på fiskeri- og havbruksnæringen og de som jobber i den. I analysen som knytter seg til denne problemstillingen vil jeg se på lovendringene som er gjort i de to casene jeg skal bruke, og på hvordan de berørte partene

reagerer på disse endringene. Analysen viser hvilke strukturelle endringer i næringen som gjøres mulig i den nye situasjonen, og hvilke konsekvenser det har for aktørene.

En annen antakelse jeg bygger på er at privatiseringen gjøres mulig av, og i neste omgang forsterker, eksisterende maktforhold i økonomien. I de politiske prosessene som fører fram til lovverk og regulering som gjør privatisering av livsviktige allmeningsressurser mulig deltar det representanter for mange ulike interesser uten at disse interessene alltid blir like godt tatt hensyn til. Hvordan kan vi forklare utfallene av disse politiske prosessene med utgangspunkt i maktstrukturer? Min andre foreløpige problemstilling dreier seg om forholdet mellom politisk engasjement og disse maktstrukturene. Jeg ser nærmere på hvilke strukturelle maktforhold som påvirker aktørenes engasjement når de ytrer seg for eller mot privatiseringspolitikken. For å undersøke dette går jeg gjennom de politiske prosessene som ledet fram til reformene i de to casene og ser på hvilke argumenter avgjørelsene ble basert på. Det aktive politiske engasjementet trekkes fram, og jeg studerer mønsteret av økonomisk og ideologisk makt og avmakt i politikken.

Etter å ha analysert de to casene med utgangspunkt i disse to problemstillingene vil jeg mot slutten av oppgaven løfte analysen til et sammenlignende nivå og forsøke å si noe om hvordan hendelsene og holdningene som kommer fram i hvert av de to casene forholder seg til den økonomiske teorien jeg bruker. Den tredje problemstillingen har som siktemål å behandle temaet på en mer teoretisk utforskende måte. Jeg vil forsøke å plassere de økonomiske prosessene jeg har analysert i de to casene inn i en større økonomisk sammenheng og prøve å si noe om hvilken rolle privatiseringspolitikken har i økonomien i vår tid. Basert på denne sammenligningen håper jeg, i tråd med prosjektets formål, å kunne si noe om mulige motstandsstrategier som folk i lokalsamfunn der ressurser privatiseres og livsgrunnlag ødelegges, kan ta i bruk.

Den siste problemstillingen er, analytisk sett, begynnelsen på oppgavens overordnede argument. I oppgaveteksten beveger jeg meg fra teorikapitlet, gjennom den empirinære analysen av de to første problemstillingene, og tilbake til det mer abstrakte igjen for å besvare den siste problemstillingen.

“They hang the man, and flog the woman,
That steals the goose from off the common;
But let the greater villain loose,
That steals the common from the goose.”

Oliver Goldsmith

Kapittel 2: Bakgrunn

I dette kapitlet skal jeg gå inn på en del emner som er nødvendige for forståelsen av temaet i denne oppgaven. Både teori og empiri kan framstilles i ulike perspektiver, og jeg ønsker å være tydelig på disse perspektivene allerede fra begynnelsen. Jeg begynner med det mest generelle, i de forutsetningene som teorikapitlet hviler på, før jeg tar for meg fiskeri- og havbruksnæringen og den rollen den har i økonomien og hvordan den kan stå som et eksempel på måten vi har drevet primærnæringer på historisk og fram til i dag. Hensikten med dette bakgrunnskapitlet er altså å vise hvordan studieobjektet i oppgaven, reguleringen av fiskeri- og havbruksnæringen, påvirkes av økonomiske strukturer. På denne måten vil jeg framheve mulighetene og begrensningene i å bruke denne næringen, og perspektivet jeg setter den inn i, som en farbar vei i forsøket på å oppnå formålet med studien.

Restruktureringen av økonomien

Harvey (1985, 1999) forklarer den verdensomspennende økonomiske krisen som begynte på begynnelsen av 1970-tallet med tendensen til overakkumulasjon, det vil si at mengden kapital i økonomien vokser raskere enn mulighetene til å sette den i virksomhet. Med kapital mener Harvey her det strukturelle maktforholdet mellom klassene som antar forskjellige materielle former i økonomien: penger, produksjonsmidler, varer, arbeidskraft. For hver produksjons- og realiseringsperiode (turnover) vokser denne kapitalen med en merverdi. Merverdien er den verdien arbeideren utbyttes for i produksjonsprosessen, og som kapitalisten tilegner seg ved å kjøpe arbeidskraften til lavere pris enn det den tilfører produktet. Derfor er også kjøpekraften i proletariatet lavere enn det samlede industriproduktet, og merverdien kan ikke i det uendelige realiseres som kapital så lenge økonomien er et relativt lukket system. På lang sikt fører overakkumulasjonen til krise, og de svakeste kapitalistene går konkurs. Bytteverdien på kapitalen nedskrives, slik at overakkumulasjonen motvirkes, men bruksverdien beholdes og overtas av de sterkeste kapitalistene slik at akkumulasjonsprosessen kan videreføres.

I en regulert og politisert økonomi kan krisene motvirkes av den politikken som føres. Denne oppgaven handler om hvordan politiske prioriteringer, lovgivning, regulering og andre institusjonelle spilleregler motvirker krisetendensen i økonomien og redder kapitalen fra devaluering, og svake kapitalister fra konkurs, ved å skyve belastningen for overakkumulasjonsproblemet over på svake grupper i samfunnet. Fiskeri- og havbruksnæringen er et aktuelt

eksempel, men analytisk sett heller ikke mer enn et eksempel, på en større strukturell prosess. Ved å endre spillereglene i økonomien, eller konkret, ved privatisering av allmenninger, nedbygging av arbeiderrettigheter og liberalisering av finansmarkedene, utvides investeringsmulighetene og dermed realiseringspotensialet i økonomien (Harvey 2003). Krisene motvirkes, men med alvorlige konsekvenser for mennesker rundt omkring i verden. Denne prosessen kaller Harvey frarøvingsakkumulasjon (accumulation by dispossession), og han setter den i sentrum av den økonomiske restruktureringen som preger vår tid. Det er altså en økonomisk krisetilstand som preger den økonomiske konteksten jeg beveger meg innenfor i denne oppgaven, og det er de politiske tiltakene som følger, eksemplifisert med fiskeri- og havbruksreguleringen, jeg skal studere.

Vekslingen mellom akkumulasjon, krise og frarøvingsakkumulasjon har geografiske konsekvenser. Ujevn geografisk utvikling drives ifølge Smith (1991) fram i et samspill mellom utjevne og differensierende tendenser. Den kapitalistiske økonomien er et ekspansivt system, og stadig nye deler av samfunnet, både geografisk og sektorielt, blir organisert i tråd med logikken til dette systemet. Denne ekspansjonen ensretter spilleregler og forutsetninger for økonomisk aktivitet, og vi kan se på den som en utjevne tendens. Jo større del av arbeidet i samfunnet som organiseres som lønnsarbeid, jo lettere er det å skifte ut arbeidskraft og flytte virksomheten, og jo større er også forbruksvaremarkedet og folks avhengighet av varene som selges der.

I og med denne utjevningen av forholdene for kapitalistisk produksjon blottlegges også landskapet for differensierende tendenser i produksjonsprosessen. I det utjevnete landskapet skaper resultatene av disse differensierende tendensene en ujevn geografisk utvikling som er spesiell for kapitalismen. Kapitalakkumulasjonsprosessen virker sentraliserende fordi hver enkelt kapitalist investerer der profittraten er høyest. Konkurransen innad i hver sektor skaper en dominerende profittrente i hver sektor som vokser og synker med produktcyklusene til de viktigste produktene i sektoren.

Denne sentraliserende tendensen skaper geografiske mønstre fordi aktivitetene i de ulike sektorene i økonomien konsentreres romlig. Ulike steder har ulike forutsetninger for å huse en spesiell form for virksomhet. Over tid vil den sektorielle profittrenten variere på grunn av teknologisk utvikling i bransjen, og sektoren vil oppleve blomstring og nedgang, ofte i samsvar med de lange bølgene i økonomien. Kapital beveger seg fra sektorer med lavere til sektorer med høyere profittrente, slik at et sted eller en hel region vil oppleve nedgangstider dersom profittrenten svekkes i sektoren som stedet domineres av, eller hvis en ny sektor med en relativt høyere profittrente blir etablert hovedsakelig utenfor regionen.

Konsekvensene for vanlige mennesker er størst når disse endringene skjer brått og uventet og uten at den regionale økonomien har vært forberedt på omstrukturering. Denne oppgaven handler i hovedsak om hva som skjer når den ujevne geografiske utviklingen påvirkes og akselereres av institusjonelle endringer som lovgivning og endrede rammevilkår. De to

eksemplene fra fiskeri- og havbruksnæringen viser hvordan næringspolitiske vedtak skaper problemer for det økonomiske grunnlaget i berørte lokalsamfunn.

Fiskeri- og havbruksnæringen

For å illustrere hva han mente med begrepet produksjonsmiddel skrev Karl Marx følgende:

It appears paradoxical to assert that uncaught fish, for instance, are a means of production in the fishing industry. But hitherto no one has discovered the art of catching fish in waters that contain none (Marx 1867:unnummerert).

Dette utsagnet sier noe viktig om hvert av de to casene jeg skal bruke i denne oppgaven. Marx (1867) definerer produksjonsmidlene som de materielle betingelsene for produksjonen, det vil si arbeidsinstrumentene og arbeidsobjektet. Fisk er objektet for fiskerens arbeid og dermed et produksjonsmiddel i fiskerinæringen. Ingen fisk, intet fiske. I de fleste havområder finnes det fisk, og i de fleste lovverk er dette produksjonsmidlet tilgjengelig for alle. Havet kalles derfor ofte den siste allmenningen. Individuelle omsettbare fiskekvoter (ITQ) er et forvaltningssystem som regulerer hvem som har lov til å fange og selge den fisken som finnes. Kvoter kan kjøpes som en andelsaksje, og gir eieren, i motsetning til og på bekostning av alle andre, rett til å utnytte produksjonsmidlet fisk. Ingen kvote, ingen fisk, intet fiske. Eierskapet til produksjonsmidlene er, ifølge Marx (1867), det materielle grunnlaget for det kapitalistiske klassesamfunnet, og det er dette forholdet som gjør kvotesystemet til et interessant case i denne oppgaven. Caset om kvotesystemet, som jeg bruker i kapittel 6, er fra den canadiske provinsen Nova Scotia, der torskefisket ble underlagt kvoter på begynnelsen av 1990-tallet.

Sitatet ovenfor peker også på at hav uten fisk er lite verdt i produksjonssammenheng, uansett hvordan det er regulert. Dette setter et viktig perspektiv på det andre caset mitt. Havbruksnæringens fordel og legitimering er at den produserer sin egen ressurs ved å sette ut yngel som vokser og blir store og slakteklare. Slik sett tærer den ikke på den naturlige fiskebestanden, med mindre den ødelegger havmiljøet, for eksempel ved sykdomsspredning. Havbruk, eller akvakultur, er en fellesbetegnelse på oppdrett, der organismene holdes og føres opp i merder (innhegninger), og havbeite, der de settes ut i det naturlige økosystemet og lever av naturlig føde. I Norge er de vanligste artene i oppdretten laks og torsk, mens havbeite i hovedsak drives med kamskjell og hummer. De som driver oppdrett eller havbeite kaller jeg i denne oppgaven for havbrukere. Oppdretten har siden 1985 vært regulert av Oppdrettsloven, mens havbeite for første gang ble lovregulert ved Havbeiteloven i 2000. Disse to lovene ble i 2005 erstattet av den artsnøytrale Akvakulturloven som viderefører hovedtrekkene fra forgjengerne.

Den europeiske hummerbestanden er på et historisk lavt nivå. Fangstsesongen er kort og uttakene små. Samtidig regnes europeisk hummer for å være en delikatesse, og kiloprisen er formidabel. Disse vilkårene ligger til grunn for satsingen på en hummerhavbruksnæring i Norge. Måltrettet forskning ved blant annet Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet i Trondheim

har resultert i teknologi som gjør klekking av hummeregg og havbeite av den sky og kannibalistiske skapningen mulig. Kanskje har nordmennene, gjennom utviklingen av havbruksnæringen, oppdaget ”kunsten å fiske i vann uten fisk”, slik Marx etterlyste for 140 år siden. Som en ”ny næring” har havbruket ofte blitt trukket fram som en arvtakernæring i det avindustrialiserte Norge den dagen oljeeventyret tar slutt. Som vi skal se i kapittel 5, blir havbruket framstilt som en *innovativ og framtidsrettet* næring som *skaper arbeidsplasser* i distriktene.

Relevansen av dette for denne oppgaven ligger imidlertid ikke det teknologisk spesielle ved havbruk, men i det institusjonelle rammeverket som ligger til grunn for den framvoksende havbeitenæringen. I tråd med formålet med dette prosjektet ønsker jeg å understreke denne endringen av fokus fra innovasjon og næringsliv til politisk-økonomiske realiteter for mennesker. Havbruket tar ikke fiskeressurser ut av havet, men det forutsetter tilgang til havområder. Mens kvotesystemet, som vi så ovenfor, privatiserer produksjonsmidlet fisk, er det i havbrukets tilfelle selve havet som blir lagt beslag på. Den norske Havbeiteloven hjemler konsesjon til enerett til gjenfangst av alle individer av en utsatt art innenfor et visst område, hvilket i praksis betyr eksklusiv bruksrett innenfor lokaliteten. Havbeitenæringen sørger selv for fisken/dyrene, men beslaglegger samtidig sjøareal og stenger andre brukere ute. Ingen fiskeplass, intet fiske. I likhet med arealer på landjorda er havbunnen og vannmassene materielle forutsetninger for produksjonen i fisket, og dermed produksjonsmidler. Det er den norske hummerhavbeitenæringen og reguleringen i Havbeiteloven og Akvakulturloven som utgjør det andre caset mitt, i kapittel 5.

Utviklingen av havbruket har blitt sammenlignet med den neolittiske revolusjonen i yngre steinalder da menneskene begynte å kultivere planter og dyrke jorda. Inspirert av en slik tankegang ga det norske Fiskeri- og Kystdepartementet³ stortingsmeldingen sin om marin næringsutvikling i 2005 undertittelen ”Den blå åker” (Fiskeri- og Kystdepartementet 2005). Sammenligningen med jordbruksrevolusjonen er treffende når vi ser på havbruket fra et teknologisk synspunkt. I denne oppgaven fokuserer jeg på de institusjonelle omreguleringene av bruks- og eiendomsrett som i hvert av casene har gjort henholdsvis det norske havbeitet og det canadiske torskefisket finansielt gunstig i en kapitalistisk økonomi basert på privat eiendomsrett. Dermed er det straks en annen historisk prosess i jordbrukets historie som står fram som den naturlige parallellhistorien; enclosurebevegelsen. For å sette fokuset på det institusjonelt radikale i Havbeiteloven og ITQ-systemet skal jeg nå ta for meg denne andre parallellen i større dybde.

Enclosurebevegelsen

Enclosurebevegelsen er betegnelsen på en langvarig privatiseringsprosess i det europeiske landbruket som begynte i senmiddelalderen og varte helt fram til slutten av 1800-tallet (Fuglestad

³ Departementet byttet navn fra Fiskeridepartementet til Fiskeri- og Kystdepartementet i 2004. De to navnene brukes derfor parallelt, avhengig av hvilken periode det refereres til.

1999). Dette foregikk ved at føydalherrene samlet all jorden som soknet til herregården, innmark som utmark, under sin egen private eiendomsrett, med den konsekvensen at de tidligere de facto selveiende bøndene mistet sitt selvstendige livsgrunnlag og ble arbeidere enten på de sentraliserte godsene eller i den framvoksende industrien (Perelman 2000). Denne prosessen omtales i populær sjargong som kapitalismens fødsel i Vest-Europa generelt og i England spesielt. England, som på 1700-tallet utviklet seg til å bli verdens økonomiske supermakt, opplevde en relativt rask og enhetlig enclosureprosess, og denne ”versjonen” av enclosure har blitt stående som paradigmatisk i akademisk så vel som i populær tradisjon. Marx (1867) anerkjente enclosurebevegelsens betydning for utviklingen av den industrielle kapitalismens kjerneområde i England og brukte de siste åtte kapitlene av Kapitalens første bind på dette temaet. Ved enclosure ble privat eiendomsrett til jord reelt gjeninnført i Vest-Europa, og jorden ble etter hvert kjøpt opp av det pengesterke borgerskapet. Derfor bruker Marx enclosurebevegelsen til å illustrere prosessen primitiv akkumulasjon. For å forstå enclosure som kapitalismens fødsel må vi tilbake til det førkapitalistiske Europa, og se på hvordan den føydale økonomien var organisert.

Det europeiske føydalsystemet ble etablert på 900-tallet da det som Fuglestad (1999) kaller en ”krigermafia” etablerte seg som overklasse i Europa. Ridderne beskyttet bøndene mot magyarene, vikingene og andre ekspanderende folkeslag som herjet kontinentet på den tiden. I høymiddelalderen var bøndene bundet til jorda av varierende former for livegenskap. Eiendomsretten til jord, som fantes i den antikke Romerretten, forsvant i det kontinentale føydalsystemet og ble erstattet av forskjellige former for sedvanerett. Føydalherrene hadde dermed ikke eiendomsrett til jorda, men en rett på en del av utbyttet av jorda i bytte mot beskyttelsen de sørget for. England er imidlertid et unntak her – det romerrettslige eiendomsrettskonseptet ble beholdt i det offisielle lovsystemet Common Law, men den reelle organiseringen av jordbruket var ifølge Fuglestad likevel ikke preget av adelens private eiendomsrett.

Jorda i det føydale Europa var delt mellom *landsbykollektivet*, som drev mesteparten av jorda i fellesskap, *domenejorda*, som var føydalherrens personlige jord, der bøndene måtte jobbe pliktarbeid som en gjenytelse mot beskyttelse, og *allmenningen*, utmarken der alle kunne sanke av naturen. Landsbyboerne drev de åpne jordene i fellesskap og fordelte avlingen i tråd med den roterende teigdelingen.

Livegenskapen begynte å forvitre allerede på 1200-tallet. Da denne utviklingen ble forsterket av svartedauden på andre halvdel av 1300-tallet organiserte bøndene i større grad landsbyene i politiske og økonomiske enheter. I England ble mange bønder såkalte copyholders, det vil si at de fikk et skjøte på bruksretten til jorda, som oftest over tre generasjoner av gangen, og denne retten ble utover på 1400-tallet i sedvanen regnet som synonymt med eiendomsrett selv om de ikke hadde noen som helst rett etter Common Law. Den rettslige basisen for enclosure var derfor enkel: føydalherrene kunne bare slutte å fornye skjøtene, og dette begynte å skje stadig

oftere på 1500-tallet. Bøndene satte seg naturlig nok mange steder til motverge mot denne fullstendige undergravingen av levebrødet deres, og enclosure var derfor ingen fredelig affære. Bøndene ble drevet bokstavelig talt fra gård og grunn med makt og vold. Jorda ble samlet og herregårdene ble organisert som moderne, forretningsmessige gods. Slik ble kapitalismen innført i det engelske landbruket.

Fuglestad (1999) forklarer motivet for enclosure med at produktivitetsøkningen i jordbruket var avhengig av å eliminere tiden jorda ligger brakk i et treskiftebruk. Dette kunne gjøres ved hjelp av gjødsling, som krevde husdyrhold, beitemarker og derfor sammenhengende, inngjerdede jordstykker der det før var teigblanding i et åpent landskap. Denne forklaringen tar lite hensyn til den økonomiske interessen til det framvoksende borgerskapet som i økende grad kjøpte opp privatisert jord fra adelen fra slutten av 1600-tallet. Marx (1867) plasserer agentskapet (status som viktig aktør med evne til å påvirke et hendelsesforløp) hos borgerskapet, det vil si den kapitalistisk anlagte adelen og den framvoksende byborgerklassen, som med makt drev bøndene fra jorda. Slik skaffet de kapital til industrien fra utbyttet av jorda og arbeidskraft fra overskuddet av den fordrevne befolkningen som ikke trengtes i det kapitalistiske landbruket. Marx bruker enclosurebevegelsen til å illustrere prosessen primitiv akkumulasjon, det vil si den nødvendige opptakten til kapitalismen der kapital for første gang framskaffes fra det førkapitalistiske samfunnet. Et vanskelig spørsmål er i hvilken grad enclosurebevegelsen var en planlagt og samordnet rekke av handlinger med tilsiktede konsekvenser basert på et bevisst ønske om å gjøre den forestående industrialiseringen mulig. Intensjonene kan vi ikke vite noe om, men det har en betydelig overføringsverdi til forståelsen av temaet i denne oppgaven å reflektere rundt dette spørsmålet. Analysen av de politiske prosessene som førte fram til reformene i hvert av casene viser hvordan individuelle interesser og handlinger resulterer i reformer som klart preges av snevre klasse- eller gruppeinteresser. I studiet av enclosurebevegelsen må vi forutsette at hver aktør handlet i tråd med sine egne kort- eller langsiktige motiver i samtiden. Maktforholdene i England var forskjøvet og den samfunnsgruppen som kom til å utgjøre den tidlige kapitalistklassen i England var utvilsomt den viktigste aktøren i enclosurebevegelsen. Både Elisabeth I og det etterfølgende Stuart-dynastiet var mot enclosure, men den nødvendige lovgivningen ble presset gjennom av denne klassen, som også var den mektigste klassen i landet (Fuglestad 1999). Klasseaspektet ved konsekvensene av enclosure var grunnlaget for Marx sin interesse for prosessen. Jordeierskapet ble konsentrert, produsentene ble skilt fra produksjonsmidlene og kapitalrelasjonen ble etablert.

Regulering av allmenninger

Den delen av enclosurebevegelsen som på det konkrete nivået ligner mest på mine case er opphevelsen av allmenningsrettighetene. Jakt, sanking og beiting i skog og annen utmark hadde gjennom hele middelalderen vært en viktig bunntekt for bøndene. Rettighetene til å bruke

allmenningene ble fjernet én etter én parallelt med privatiseringen av den dyrkede jorda. Perelman (2000) bruker de engelske Viltlovene (Game Laws) som eksempel. De moderne engelske Viltlovene ble innført i 1671. Lovene var adelens verk, og de forbød vanlige bønder å jakte og fiske i allmenningene. I likhet med jordprivatiseringen hadde Viltlovene en dobbel konsekvens. For det første fikk jordeierne eksklusiv tilgang til den lukrative jakten, og for det andre ble det stadig vanskeligere for den rurale befolkningen å brødfø seg selv. Perelman viser at da den engelske overklassen så hvilke innvirkning Viltlovene hadde på kapitalrelasjonen i samfunnet ble lovene gjenstand for stadige skjerpelser og strenger håndheving utover på 1700-tallet.

Når jeg velger å bruke så mye plass på enclosurebevegelsen i dette kapitlet er det for å sette søkelyset på hvor radikale endringer Havbeite-loven og ITQ-systemet innebærer i måten vi regulerer utnyttningen av naturressursene våre på. Ved å framheve enclosure som den relevante historiske parallellen til casene i denne oppgaven, og ikke den teknologisk definerte neolittiske revolusjonen, forsøker jeg å vise at casene i oppgaven ikke representerer normativt nøytrale framskritt i produktivkreftene, men samfunnsmessige veivalg med sosiale konsekvenser og slagsider. Mens landjorda har vært stykket opp, gjerdet inn, kriget om og omfordelt gjennom århundrer har havet forblitt en allmenning helt fram til vår tid. Havet har helt spesielle egenskaper som gjør eiendomsregulering av de marine ressursene vanskelig. Phyne (1999) påpeker at aktivitet ett sted i havet oftere enn på landjorden påvirker hva som skjer andre steder, og at eiendomsretten derfor ikke er like eksklusiv i havet som på land. Fisken kjenner ingen tomtegrenser, det gjør heller ikke forurensende utslipp som følger havstrømmene. Det firedimensjonale havet er rett og slett vanskelig å hegne inn.

Mange steder finnes det tradisjonsbaserte marine ressursforvaltningssystemer innen og mellom lokalsamfunn, som innenfor de økologiske begrensningene i varierende grad har fordelt rettighetene til havressursene mellom medlemmene av samfunnene. Dette er dokumentert blant annet i Kallands (1981) monografi fra det nordlige Japan. Phyne (1999) framhever motsetningsforholdet mellom, på den ene siden, slike tradisjonsbaserte rettighetssystemer, der retten til å utnytte ressursen som regel tar utgangspunkt i tilhørighet til lokalsamfunnet og den rollen den enkelte har i den lokale økonomien, og på den andre siden den private eiendomsretten, som er en individuell rettighet og derfor i stor grad overførbar i tid og rom, slik at forholdet mellom ressursen og dens geografiske omgivelser svekkes.

Som vi skal se i denne oppgaven tjener ITQ-systemet og den norske Havbeite-loven som eksempler på hva som skjer når individuelle rettigheter ved lov erstatter tradisjonsbaserte ressursforvaltningssystemer. Fokuset ligger på de politiske og økonomiske prosessene som ligger til grunn for privatiseringen av allmenningene. Selv med dette perspektivet kommer vi imidlertid ikke utenom noen betraktninger om det økologiske aspektet ved ressursforvaltning.

De siste 30 årene har vært preget av kollaps i fiskebestander over hele verden. Fiskeressursen, som ble ansett for å være praktisk talt uuttømmelig, har mange steder blitt kraftig

desimert eller fullstendig utslettet av overfiske ved hjelp av den industrialiserte fiskeflåten. En framtreddende litteratur innenfor nyklassisk økonomi har forklart dette med en forenklet versjon av Hardins (1968) argument om allmenningenes tragedie. Hardin mente at brukerne av en uregulert allmenning ikke har noe incentiv til å begrense sine egne uttak fra allmenningen fordi selvpålagte begrensninger i økologisk øyemed ikke garanterer at andre følger opp denne praksisen. Slik taper naturressursen i brukernes spillteoretiske dilemma. Konklusjonen til de som legger Hardins teori til grunn er at naturressurser som fiskebestandene må reguleres av privat eiendomsrett. I tråd med dette har pro-ITQ-litteraturen fokusert på den rasjonelle kvoteeierens incentiv til å bevare sin eiendom, naturressursen, for framtiden ved en vettug bruk (Grafton et al. 2000, Hannesson 2004).

Min personlige oppfatning er at den grådigheten og trangen til å akkumulere verdi som forutsettes i Hardins tankeeksperiment, og som har motivert satsingen på stadig mer avansert fiskeredskap til å tømme havene med, er et trekk ved mentaliteten som reproduseres i det kapitalistiske samfunnet, og at det Hardin kaller den uregulerte allmenningens tragedie derfor ikke kan bøtes på ved å innføre kapitalistiske eiendomsrelasjoner i stadig flere sfærer av samfunnet. Å avskaffe klassesamfunnet ligger dessverre utenfor både min egen og fiskeri- og havbruksforvaltningens makt, så å snu Hardins teorem på hodet i oppgavetittelen er ikke ment som et forsøk på å heve seg over det kapitalistiske åket og dets økologiske konsekvenser i påvente av revolusjonen. Snarere ønsker jeg å *problematisere* Havbeiteloven og ITQ-systemet ved nettopp å fokusere på deres virkefelt i grenselandet mellom kapitalistiske og ikke-kapitalistiske reguleringsformer. Ved å plassere den moderne fiskeri- og havbruksforvaltningen i et slikt overordnet perspektiv håper jeg å øke bevisstheten om at kapitalistiske regulerings- og rettighetsformer ikke er det eneste alternativet, og om at privatiseringen av allmenningene er en radikal prosess som fortjener større oppmerksomhet enn den får.

Dermed skulle det være unødvendig å presisere at denne oppgaven ikke er ment som noen som helst form for cost-benefit-analyse eller på annen måte å bedømme Havbeiteloven eller ITQ-systemet etter kvantifiserbare variable. Med fokuset på struktur og ikke på utfall håper jeg å kunne heve blikket fra det som kommer til uttrykk fra politisk hold i forbindelse med utarbeidelsen og vedtaket av for eksempel Havbeiteloven i Norge til et nivå der mer prinsipielle sider av saken tas i betraktning. Om bare én eneste fisker i Farsund eller i Woods Harbour mister tilgangen til allmenningen, så er det grunn nok for meg til å skrive denne oppgaven.

Tolkningen av ITQ-systemet og havbeitet som parallell til enclosurebevegelsen og prosessen primitiv akkumulasjon er ikke ny. Ørebech (2005:165) kaller, i tråd med Harvey (2003), innføringen av kvotesystemer ”robbery of the commons” og viser hvordan allmenningene som rettslig kategori blir færre og færre under den nyliberalistiske politikken. Mitt mål med denne oppgaven er å vise relevansen av teorien om allmenningene for to reelle situasjoner og skape bevissthet om den uretten som utøves. På denne måten er altså formålet med oppgaven en

konkretisering. På den annen side ønsker jeg, i analysen av de to casene, å holde tilstrekkelig kontakt med teorien slik at jeg på en fruktbar måte kan trekke noen slutninger om motstandsstrategier for berørte grupper. I caset om kvotene hviler jeg empirisk i stor grad på Apostle et al. (2002), som, etter å ha kalt boka si for *Enclosing the Commons*, ikke tar opp den teoretiske tråden som tittelen indikerer, og dermed ikke tjener det formålet jeg nettopp skisserte. I forhold til denne typen mer empirinære studier er dermed mitt formål en abstrahering. Denne tilsynelatende motsetningen mellom det konkretiserende og det abstraherende formålet gjenspeiler det faglige utgangspunktet mitt i spenningsfeltet mellom to typer litteratur; på den ene siden den teoretisk orienterte Harvey og teorien om primitiv akkumulasjon, og på den andre, empiriske studier av sviktende livsgrunnlag både i Nord og Sør midt i en rivende utvikling av produktivkreftene.

Metodologisk utgangspunkt

Gitt denne balansegangen mellom det strukturelle og det empiriske er jeg avhengig av et avklart forhold til de ontologiske og epistemologiske forutsetningene for undersøkelsen. Store deler av denne oppgaven handler om økonomiske og politiske strukturer, som for eksempel kapitalismens ekspansive karakter og tendensen til overakkumulasjon, som krever at allmenninger og andre ikke-kapitalistiske sfærer blir kapitalisert og innlemmet i systemet for å unngå kollaps. Slike strukturer kan ikke observeres, men hvorvidt de eksisterer eller ikke avhenger *ikke* av hva vi observerer (Sayer 1992). Denne ontologiske realismen ligger til grunn for kritisk realisme (Buch-Hansen og Nielsen 2005), og jeg slutter meg til den. Strukturer kan bare studeres via de faktiske hendelsene de forårsaker, og det er intet en-til-en-forhold mellom strukturenes egenskaper og de observerbare hendelsene. Strukturenes virke avhenger av konteksten de befinner seg i, og tendenser kan motvirkes, annulleres, eller til og med reverseres av andre tendenser som virker i motsatt retning, uten at dette betyr at strukturene av den grunn ikke finnes. Tendensen til overakkumulasjon kan for eksempel motvirkes av frarøvningsakkumulasjon, slik at vi ikke nødvendigvis kan studere overakkumulasjon som et statistisk fenomen. Frarøvningsakkumulasjon på sin side er dessuten selv en del av en politisk struktur, og gjenstand for kontingens i det politiske klimaet den opererer i, og det er ingen garanti for at denne typen politikk faktisk manifesteres selv om den politiske strukturen den er en del av finnes og er aktiv og hegemonisk.

Vi kan altså bare studere strukturene via deres konsekvenser, og disse konsekvensene er gjenstand for kontingens, så jeg kan aldri være sikker på at de slutningene jeg trekker om strukturelle forhold i økonomien er sanne. Denne epistemologiske relativismen (Buch-Hansen og Nielsen 2005) har konsekvenser for den metodiske framgangsmåten min. Problemstillingene dreier seg i stor grad om fenomener på det strukturelle nivået av virkeligheten, men det er kun empiriske hendelser jeg kan undersøke direkte. Induktive forskningsdesign og slutninger fra empirisk samvariasjon gir oss ingen kunnskap om strukturelle forhold. Dette såkalte

induksjonsproblemet ble først formulert av David Hume, som påpekte at uansett hvor mange ganger vi observerer et hendelsesforløp kan vi aldri vite om forløpet var tilfeldig eller ikke (se for eksempel Stokke 1993). For å si noe om strukturer må forskeren hele tiden forholde seg aktivt til teori. I følge Danermark et al. (2002) er abduktive slutninger de eneste slutningene som kan konkludere strukturelt fra empiriske premisser. En abduktiv argumentasjon slutter fra en empirisk observasjon gjort innenfor en eksisterende teoretisk førforståelse om strukturen som observasjonen inngår i, og ender i en ny teoretisk forståelse av forholdet mellom struktur og observasjon. Som en illustrasjon av dette var min egen forståelse av den norske havbrukspolitikken forut for denne oppgaven preget av distrikts- og næringspolitiske argumenter. Da jeg begynte å undersøke Havbeiteloven og konsekvensene av den, endret jeg tolkningen min innenfor feltet av de teoretiske rammeverkene jeg var kjent med, og fant det interessant å se på Havbeiteloven som en del av prosessen primitiv akkumulasjon. Danermark et al. kaller denne anvendte abduksjonsprosessen for rekontekstualiseringer, der kontekst refererer til det teoretiske rammeverket, men på grunn av denne kaotiske bruken av kontekstbegrepet har Bergene (2007) i stedet kalt dem nytolkninger (reinterpretations).

Som *forskningsstrategi* forutsetter abduksjon at slutningen gjentas inntil en ny helhetlig forståelse er nådd, slik at forskningsprosessen, om enn ikke den skriftlige rapporten, får en karakter av en stadig pendling mellom teori og empiri (Danermark et al. 2002). Forskeren må derfor kontinuerlig holde kontakt med den teoretiske litteraturen underveis i forskningsprosessen for å fornye og forbedre nytolkningen.

Konklusjonen fra en abduktiv slutning følger ikke med nødvendighet fra premissene, og kunnskapen jeg oppnår om strukturelle forhold er ikke å betrakte som bevist. Kunnskapens verdi ligger derfor ikke bare i kunnskapen selv, men i det den kan bidra til for menneskelig utvikling og handling. En annen konsekvens av den epistemologiske relativismen dreier seg derfor om forskningens begrensninger og muligheter. Jeg kan ikke med sikkerhet avdekke sannheten om strukturene jeg skriver om, men jeg kan gjøre temaet tilgjengelig og aktuelt for menneskene som påvirkes av dem. Dette er bakgrunnen for formuleringen av formålet med denne oppgaven; å bruke egen og eksisterende forskning til å bevisstgjøre mennesker i truede lokalsamfunn om solidaritet og felles interesser med andre som utfordres av det jeg anser som de samme strukturelle prosessene.

I neste kapittel går jeg gjennom de eksisterende teoriene som ligger til grunn for analysen av casene og for de abduktive slutningene jeg gjør underveis. Dette teorikapitlet befatter seg med de mest grunnleggende økonomiske og politiske teoriene, mens mer konkrete mesonivåteorier behandles fortløpende i analysekapitlene. I kapittel 4 gjør jeg rede for valget av komparativ metode, utvalg av case og de konkrete metodene for innsamlingen og analysen av dataene. Kapittel 5 og 6 er interne analyser av hvert case, mens kapittel 7 er en sammenligning av hvordan hvert av de to casene forholder seg til teorien.

Kapittel 3: Teori

Kapitalismen er en struktur i stadig endring. I møte med forstyrrende elementer som kultur, miljøbegrensninger, krig og klassekamp viser den en oppsiktsvekkende evne til å tilpasse seg nye forhold. Kapitalismen er også en ekspansiv struktur som må vokse ut over sine egne grenser for å opprettholde kapitalakkumulasjonen (Marx 1885, Luxemburg 1913, Harvey 2003). Både de ytre og indre hindringene for en selvtilstrekkelig kapitalisme gjør økonomien til en dynamisk og skiftende formasjon. I enkelte perioder ligger imidlertid strukturene mer fast enn ellers. Reguleringsteoretikeren Lipietz (1994) kaller disse periodene akkumulasjonsregimer. Et akkumulasjonsregime er en midlertidig relativ stabilitet i den stadig endrede organiseringen av produksjonen, og det manifesterer seg som en periode med tilsvarende stabil kapitalakkumulasjon. Et eksempel på et akkumulasjonsregime er den fordistiske perioden, som i hovedsak falt sammen med den lange vekstperioden etter andre verdenskrig. Høye lønninger, standardiserte forbruksvarer og utbytting av koloniene i Sør sørget for stabil vekst i Nord fra 1945 til ca. 1970.

Overakkumulasjonskrisen som satte inn på 1970-tallet veltet Bretton Woods-systemet og andre fordistiske institusjoner, og perioden som fulgte har vært preget av arbeidsledighet, deregulering og fleksibilisering. Det reguleringsteoretiske perspektivet ligger til grunn når Jessop (1994) beskriver hovedtendensene i dette postfordistiske akkumulasjonsregimet. Regimet viderefører mange elementer fra fordismen, men på andre områder representerer det et brudd med ordningene i den kriserammede fordistiske økonomien. Fordismen var basert på at lønningene i forbruksvareindustrien var så høye at arbeiderne selv hadde råd til å kjøpe varene, og dermed skape industriens eget hjemmemarked. Denne logikken kaller vi ekspanderende reproduksjon fordi økonomien antas å vokse uten at noen taper på det. Det var, som vi skal se, begrensningene i denne logikken som tvang fram omstruktureringen av verdensøkonomien på 1970-tallet. De viktigste næringene i den postfordistiske økonomien selger ikke varene sine til de som produserer dem, fokuset ligger på nisjeprodukter for et eksternt marked av høyinntektsgrupper, bedrifter og eksport. Dermed er det i denne delen av økonomien ikke lenger noen direkte sammenheng mellom produksjonen og forbruket, og det er ikke nødvendig å opprettholde de høye lønningene og velferden for at varene skal kunne bli solgt. Dette betyr naturligvis ikke at det ikke lenger blir produsert vanlige forbruksvarer. Jessops poeng er at det er den gruppen næringer som jeg refererte til som nisjeproduktbransjer over som fører an i og driver akkumulasjonsprosessen. Dermed, og mest betydningsfullt i vår sammenheng, vil lovgivningen og den statlige reguleringen, som en del av den sosiale reguleringsformen, ha en tendens til å *legge til rette* for denne dreiningen, ved at lover og regulering som anses nødvendige for at slike nye næringer skal kunne fungere blir prioritert på bekostning av arbeiderrettigheter og velferd.

Peck og Tickell (1994) mener at kapitalismen etter fordismen ikke er organisert i noe konsistent akkumulasjonsregime, men snarere befinner seg i en krisetilstand der staten har mistet kontrollen over akkumulasjonsprosessen og derfor er mer lydhor overfor kapitalistens uttrykte behov. Den viktigste forskjellen mellom de ortodokse marxistene og de marxistiske reguleringsteoretikerne er at de førstnevnte legger hovedvekten på kapitalistklassens politiske makt, mens reguleringsteoretikerne er mer opptatt av kapitalakkumulasjonen som struktur og hvordan den fungerer som et imperativ i økonomien. I *The New Imperialism* beveger Harvey (2003) seg i hovedsak innenfor det sistnevnte rammeverket. Han viser hvordan akkumulasjonslogikken under fordismen, den ekspanderende reproduksjonen, ikke var i stand til å motvirke tendensen til overakkumulasjon, og uunngåelig endte i krise på 70-tallet. Logikken i det nye akkumulasjonsregimet kaller Harvey frarøvningsakkumulasjon, en logikk som, i tråd med Jessop, utnytter disartikulasjonen mellom produksjon og forbruk som oppstod med de nye næringene. Veksten i økonomien baseres dermed på å frata folk rettigheter og goder, som gjør at de blir svakere stilt i økonomien og mer avhengig av en jobb i den kapitalistiske produksjonen. Samtidig gir Harvey statens aktørrolle et politisk og ideologisk innhold, der gjenoppbyggingen av maktstrukturer langs klasseskiller i et nyliberalistisk politisk klima står sentralt. I *A Brief History of Neoliberalism* (2005) fokuserer Harvey i større grad på aktørene. Han identifiserer det mest politisk aktive segmentet i kapitalistklassen under postfordismen som finanseliten og entreprenørene i de ekspanderende næringene. Det Harvey kaller gjenopprettelsen av klassemakt etter det fordistiske klassekompromisset er dermed ikke en gjenopprettelse av makt til de samme menneskene i den samme overklassen, men en gjenopprettelse av kapitalmakten, hvor den enn befinner seg i det restrukturerte akkumulasjonsregimet.

Frarøvningsakkumulasjon er en logikk som ligger til grunn for den form for kapitalakkumulasjon som preger det postfordistiske akkumulasjonsregimet. Begrepet beskriver et karakteristisk og grunnleggende trekk ved de utallige, uoversiktelige transaksjonene som utgjør den kapitalistiske økonomien. Frarøvning (dispossession) indikerer at kapitalakkumulasjonen drives fram av at noe *tas fra* noen, *i tillegg til* den tilegnelsen av merverdi som utbytting i kapitalistisk produksjon innebærer. Det karakteristiske trekket ved postfordistisk kapitalakkumulasjon som frarøvningsakkumulasjon refererer til er at den baserer seg på en nedbygging av rettigheter og institusjoner av tradisjonell, kulturell eller sosialdemokratisk/sosialistisk opphav, velferdsordninger, kollektive ressurser eller annen etablert praksis som sameksisterer med de rene kapitalistiske klasserelasjonene i samfunnet. Harvey (2003) støtter Perelman (2000) i at disse prosessene er eksempler på primitiv akkumulasjon, og at primitiv akkumulasjon er en vedvarende og nødvendig prosess i den kapitalistiske økonomien. Begrepet frarøvningsakkumulasjon setter fokus på den sentrale rollen som primitiv akkumulasjon spiller for å opprettholde grunnlaget for kapitalakkumulasjon, en rolle som i stor grad er blitt oversett av

den marxistiske analysen av den økonomiske utviklingen i det antatt fordristiske Nord etter andre verdenskrig.

I dette kapitlet skal jeg blant annet se nærmere på frarøvningsakkumulasjonen og hvordan den manifesterer seg i vår tid. Det er et poeng for meg å vise at frarøvningsakkumulasjon ikke er noe som kun forekommer i krigssonen i Chiapas, i slummen i amerikanske storbyer eller under ekstreme nyliberalistiske forhold som Thatchers beryktede boligpolitikk i England, men også i fiskeripolitikken i et lite, sosialdemokratisk land, og at den rammer vanlige fiskere i den sørlandske skjærgårdsideyllen og andre steder i det rike Nord, som i Nova Scotia. Dette krever at vi behandler frarøvningsakkumulasjon som en økonomisk prosess som ligger til grunn for en mengde ulike manifesteringer og river begrepet primitiv akkumulasjon løs fra assosiasjoner til vold, mord og vilkårlig rettshåndhevelse. Det samme gjelder for begrepet primitiv akkumulasjon som ofte forbindes ensidig med enclosurebevegelsen. Selv om disse assosiasjonene i mange tilfeller er nyttige kan de samtidig hindre oss i å se begrepenes relevans i andre sammenhenger der det som skjer på overflaten kan virke helt annerledes. Derfor skal jeg nå gå nærmere gjennom de viktigste begrepene.

Primitiv akkumulasjon

Primitiv akkumulasjon er en prosess der kapital er et produkt, men ikke en innsatsfaktor, og er en logisk forutsetning for kapitalakkumulasjonen, der kapital også inngår blant innsatsfaktorene. Adam Smith, som går for å være den som introduserte begrepet, brukte det om den konsentrasjonen av penger som fra slutten av middelalderen la grunnlaget for den arbeidsdelingen som preger den kapitalistiske økonomien. ”The accumulation of stock must, in the nature of things, be previous to the division of labour” (Smith, sitert i Perelman 2000:25). Marx (1867) reformulerte begrepet primitiv akkumulasjon i henhold til sin egen forståelse av kapital, ikke som ”stock”, men som en sosial relasjon mellom en kapitalist og en arbeider. Det faktum at kapitalisten har overskudd av *penger* og at arbeideren ikke har det, trenger ikke å utløse det avhengighetsforholdet som utgjør den relasjonelle formen for kapital, men det *kan* gjøre det, under visse betingelser. Penger og varer blir kapital i møtet mellom klassene. De spesielle egenskapene i det maktskjeve arbeidsforholdet mellom arbeidere og kapitalister ble for Marx grunnleggende for abstraksjonen klasse. Kapitalakkumulasjon skjer i den kapitalistiske produksjonsprosessen, som er organisert slik at merverdien fra det utførte arbeidet overdras fra arbeideren til kapitalisten, så innsatskapitalen forøkes. Ordningen som sikrer at denne overdragningen skjer, kommer i stand ved at maktforholdet mellom de to partene er skjevt. Kapitalisten eier produksjonsmidlene, mens arbeideren bare eier arbeidskraften, og er dermed prisgitt kapitalisten for sin kortsiktige overlevelse (Marx og Engels 1848). Dette maktforholdet *er* kapital. Uten dette maktforholdet fører ikke vareproduksjonen til profitt, og kapitalistisk produksjon er umulig. Men i det øyeblikket maktforholdet *er* til stede vil den kapitalistiske

produksjonen medføre en akkumulasjon, en forøkelse, av kapital, forstått *både* som midler og som maktforhold. Primitiv akkumulasjon er derfor en måte å skaffe til veie dette maktforholdet på uten at det finnes fra før. Maktforholdet er en intern relasjon mellom to klasser med spesielle egenskaper, og eksisterer som en konsekvens av disse egenskapene. Derfor er måten å skaffe maktforholdet til veie på å sørge for at disse kriteriene er til stede. For den ene klassen er kriteriet et monopol på eierskap av produksjonsmidler og for den andre klassen er det et fravær av eierskap til noe som helst av betydning annet enn arbeidskraft. Primitiv akkumulasjon er derfor for Marx “the historical process of divorcing the producer from the means of production” (Marx 1867:unummerert). Denne prosessen er et resultat av måten vi velger å organisere samfunnet på. Den kan studeres som konkrete hendelser, eksakt datert og dokumentert, som i historien om enclosurebevegelsen i kapittel 2. Den kan også studeres som en struktur i det økonomiske systemet og behandles som historisk i den forstand at den preger det kapitalistiske samfunnet fra begynnelsen og fram til i dag. Bevisstheten om dette skillet er viktig for fruktbart å kunne pendle mellom det konkrete og det abstrakte og for å se relevansen av begrepet for dagens situasjon.

Atskillelsen av produsenter og produksjonsmidler er den grunnleggende framgangsmåten i primitiv akkumulasjon, og den har to viktige konsekvenser; at maktforholdet mellom arbeidere og kapitalister blir skjevt (kapitaldannelse), og at mennesker tvinges til å ta lønnsarbeid (proletarisering). Disse to aspektene ved primitiv akkumulasjon utgjør grunnlaget for det kapitalistiske klassesamfunnet av arbeidere og kapitalister.

Marx (1867) sin beskrivelse av enclosureprosessen i *Kapitalen* har gjort enclosure til standard referanseramme for begrepet primitiv akkumulasjon. Senere tolkninger av Marx har i stor grad tatt en rent historisk og konkret tolkning av begrepet som utgangspunkt. Lenin (1899) behandler, i sin ortodokse, lineære marxisme, primitiv akkumulasjon som en nødvendig, avsluttet og progressiv hendelse i dannelsen av det russiske klassesamfunnet. Han behandlet altså primitiv akkumulasjon som en historisk, avsluttet prosess i perioden mellom føydalismen og kapitalismen. Hovedstrømningene i den marxistiske forskningen gjorde det naturlig for Lenin, og senere blant andre Sweezy, å konkludere med at primitiv akkumulasjon best kunne forstås som en ”stille beveger”, hvis jobb var gjort idet den antatt selvforsterkende kapitalakkumulasjonen var satt i gang (De Angelis 2001).

Luxemburg (1913) la primitiv akkumulasjon til grunn i sin imperialismeteori. Luxemburg mente kapitalismen led av kronisk underforbruk fordi arbeidernes lønn, og dermed kjøpekraft, per definisjon er mindre enn verdien av den samlede produksjonen. Hun anså derfor at kapitalismen var avhengig av å ekspandere utover i nye markeder, der kapitalistene kunne realisere og reinvestere merverdien ved å handle med en utenforliggende periferi. Primitiv akkumulasjon er derfor for Luxemburg en prosess som gjentas hver gang underforbruket i det kapitalistiske kjerneområdet tvinger den kapitalistiske produksjonsmåten til å spres geografisk og

etableres i et nytt område. Denne forståelsen finner vi igjen blant annet hos Wallerstein og verdenssystemlitteraturen (De Angelis 2001).

Luxemburgs konklusjon var at idet den siste stripen bebodd land i verden var innlemmet i den kapitalistiske økonomien, ville behovet for ekspansjon ikke lenger kunne tilfredsstilles og kapitalismen ville da bli kastet ut i en verdensomspennende krise. Sett fra Luxemburgs ståsted tidlig på 1900-tallet passet depresjon, verdenskrig og revolusjonsforsøk godt inn i dette bildet, men systemets stadige overlevelse har fått senere forskere til å tolke primitiv akkumulasjon annerledes. Lenin og Luxemburg hadde tilsynelatende skriftlig dekning for sin tolkning i måten Marx ordla seg på. Blant annet skrev Marx (1867:unummerert) at primitiv akkumulasjon framstår som primitiv fordi den utgjør “the pre-history of capital”. Tolkningen av slike sitater utgjør mye av grunnlaget for debatten om innholdet i begrepet. Ord som ”forhistorien” kan lede til en rent konkret og historisk lesning av Marx og en tilsvarende forståelse av prosessen. Dette er imidlertid villedende fordi vi her har å gjøre med forhistorien til *kapitalen*, ikke forhistorien til *kapitalismen*. Som Laclau (1971) har påpekt forekommer kapital i mange samfunn som ikke er preget av kapitalistisk produksjon. Kapital er en sosial relasjon, og ”forhistorien” dens er den prosessen som utgjør dens sosiale og institusjonelle forutsetninger. Primitiv akkumulasjon er en forutsetning for den kontinuerlige kapitaldannelsen, og er en del av de kausale mekanismene som utgjør det kapitalistiske systemet, *ikke* dets kronologiske forhistorie.

Hvorfor er Marx likevel så opptatt av enclosurebevegelsen i behandlingen av begrepet primitiv akkumulasjon? Perelman (2000) mener at når Marx tilsynelatende begrenser primitiv akkumulasjon til en overgangsperiode ved kapitalismens fødsel, er det fordi han ønsker å trekke oppmerksomheten bort fra vilkårlighet og overgrep og fokusere på institusjonalisert urettferdighet i det økonomiske systemet. Målet til Marx var å kritisere måten økonomien var organisert på i hans samtid, og, i konkurranse med en hegemonisk ideologi, gjøre det klart for folk hvor urettferdig dette systemet er. Perelman mener Marx sin nedtoning av kontinuiteten i primitiv akkumulasjon er en bevisst strategi for å vise at urettferdigheten i samfunnet er et resultat av lønnsarbeidssystemet slik det foreligger i lovlig form, og ikke av en ukonvensjonelt voldelig sideform. At behandlingen av primitiv akkumulasjon i *Kapitalen* er strategisk styrt er for Perelman den eneste forklaringen på den usedvanlige tvetydigheten Marx viser i kontinuitetsspørsmålet. I tillegg til å greie ut om enclosurebevegelsen legger Marx (1867) svært stor vekt på hvor viktig statlig makt er i opprettholdelsen av akkumulasjonen. Han skriver for eksempel at selv om det etablerte økonomiske systemets ”stille tvang” til daglig er nok til å drive den kapitalistiske produksjonen i gunstige former, så avhenger dette av en stat som garanterer eiendomsrett og setter begrensninger for organisert motstand. *Tilretteleggelsen* for akkumulasjon er for Marx et essensielt aspekt ved primitiv akkumulasjon. Statens økonomiske politikk, ikke minst i krisetider, er et eksempel på tilrettelegging for akkumulasjon i den ”modne” kapitalismen, og dette samsvarer, som vi skal se nedenfor, med Harveys teoretisering av det postfordistiske

akkumulasjonsregimet som et kriserammet system som redde av en forsterket primitiv akkumulasjon.

I 2001, året etter at Perelman ga ut sin nylesning av Marx startet en debatt om temaet på sidene i tidsskriftet *The Commoner*. De Angelis (2001) startet med å argumentere for at atskillelsen av arbeiderne fra produksjonsmidlene er en viktig egenskap både i kapitalakkumulasjon og primitiv akkumulasjon. Atskillelsen produseres ved primitiv akkumulasjon og reproduseres i den konstante akkumulasjonsprosessen. Forskjellen mellom dem ligger i måten denne atskillelsen gjennomføres på; primitiv akkumulasjon med ikke-økonomiske virkemidler og kapitalakkumulasjonen med økonomiske. De Angelis frigjør fenomenet fra den ensidige assosiasjonen med det konkrete eksempelet fra enclosurebevegelsen. Ved å ta Marx sin strategiske nedtoning av det ikke-økonomiske aspektet ved akkumulasjonsprosessen på alvor kan De Angelis konsentrere seg om reproduksjonen og forøkningen av klasserelasjonen og forklare hvordan vi kan forstå betydningen av primitiv akkumulasjon i vår egen tid.

Den ortodokse forståelsen av primitiv akkumulasjon som en ”stille beveger” for en selvforsterkende prosess kan lett framkalle en forestilling om at de to formene for akkumulasjon følger strengt etter hverandre i tid. Denne misforståelsen bygger på en forestilling om at akkumulasjon alltid foregår på samme måte i alle deler av økonomien og at primitiv akkumulasjon på ett sted gjør den overflødig på et annet. Akkumulasjonsprosessen drives av et utall aktører samtidig og under svært ulike forutsetninger (Harvey 2003). De to formene for akkumulasjon foregår parallelt, og forskjellen mellom dem ligger, ifølge De Angelis (2001), ikke i kronologien, men i måten atskillelsen drives fram på. Mens kapitalakkumulasjonen i hovedsak baserer atskillelsen på økonomiens ”stille tvang”, gjennomføres atskillelsen, når vi snakker om primitiv akkumulasjon, med direkte ikke-økonomisk makt av staten, kapitalistklassen eller en annen identifiserbar aktør. I tillegg til å være en ikke-økonomisk framgangsmåte forutsetter altså primitiv akkumulasjon aktører med sterkt agentskap. Som vi skal se nedenfor, er statens framtrepende rolle i denne prosessen et viktig element også i Harveys (2003) teoretisering av kontinuiteten i primitiv akkumulasjon. Det at primitiv akkumulasjon, både som voldelige overgrep og som statlig tilretteleggelse, stadig florerer i en økonomi der den antatt selvtilstrekkelige kapitalakkumulasjonen er godt i gang, minner oss om at sektorer i økonomien, yrker, næringer og regioner kan ha ulike klasseformasjoner og ha kommet lengre eller kortere i atskillellesprosessen. Selv om mange yrkesgrupper tidlig ble skilt fra produksjonsmidlene, er det mange yrker der produsentene fortsatt i stor grad eier dem, for eksempel fiskere. Og selv i næringer dominert av lønnsarbeid finnes det mange aktører som av ulike grunner driver på egen hånd. Bøndene, som ifølge enclosure-historien ble jaget fra jorda, utgjør i dag en av de største selvstendig næringsdrivende gruppene mange steder i verden, blant annet i Norge. Andre steder, blant annet i Sør-Amerika, er jordeiendommen langt mer konsentrert. Klassestrukturen varierer altså både geografisk og sektorielt. Primitiv akkumulasjon er derfor fortsatt av stor betydning i

mange sektorer av økonomien og eksisterer som prosess parallelt med kapitalakkumulasjonen. De Angelis konkluderer derfor med at hvis vi definerer primitiv akkumulasjon utfra dens funksjon og det grunnlaget den oppretter og gjenoppretter for kapitalakkumulasjonen, så omfatter den i tid både oppkomsten av den kapitalistiske produksjonsmåten og den påfølgende opprettholdelsen av systemet.

Zarembka (2002) mener Perelman og De Angelis trekker forhastede slutninger når de bruker den fortsettende, og i mange tilfeller akselererende atskillelsen som grunnlag for å koble primitiv akkumulasjon løs fra den tidlig-kapitalistiske overgangsfasen. Han er enig i at atskillellesprosessen preger den moderne kapitalismen, men den forhastede slutningen behandler atskillelsen og primitiv akkumulasjon som synonyme. Zarembka mener kapitalakkumulasjonsbegrepet i seg selv omfatter og medfører all den vold og makt som brukes i den kontinuerlige atskillellesprosessen, og at det ikke er nødvendig å bruke tilnavnet primitiv. Bonefeld (2002), på sin side, mener primitiv akkumulasjon er en integrert og nødvendig del av akkumulasjonsprosessen og at den eksisterer i dag, selv om den historiske epoken den var enerådende i sluttet da kapitalakkumulasjonen skjøt fart og begynte å dominere samfunnet. Den moderne kapitalakkumulasjonen bør ses som en syntese av de to formene, der atskillelsen av produsentene og produksjonsmidlene står i sentrum. Primitiv akkumulasjon er dermed ikke i første rekke den historiske forutsetningen for kapitalakkumulasjonen, skriver Bonefeld, men en konstituerende forutsetning for det kapitalistiske systemet slik det fungerer fra dag til dag. Denne forskjellen er viktig når Harvey (2003), som vi skal se, gir prosessen, slik den spesifikt manifesterer seg i vår tid, en ny og i vårt tilfelle potensielt analytisk klargjørende betegnelse. Begrepet frarøvningsakkumulasjon referer til logikken i et akkumulasjonsregime som baseres på et samspill mellom primitiv akkumulasjon og den rene kapitalakkumulasjonen, slik Bonefeld framhever. Dermed setter Harvey kontinuiteten i primitiv akkumulasjon i fokus og viser at begrepet er relevant utover den historiske overgangsepoken. Underkommuniseringen av primitiv akkumulasjon som Perelman (2000) mener vi finner hos Marx er ikke formålstjenlig i en teori om et akkumulasjonsregime preget av frarøvningsakkumulasjon.

Hva kan vi så si om forholdet mellom primitiv akkumulasjon og frarøvningsakkumulasjon? Primitiv akkumulasjon er en prosess der kapital er output, men ikke input, og refererer dermed til konkrete handlinger eller hendelsesforløp. Frarøvningsakkumulasjon er en logikk som ligger til grunn for de institusjonene, reguleringsformene og ideologien som utgjør akkumulasjonsregimet.

Proletarisering

Som vi har sett er primitiv akkumulasjon og proletarisering nært forbundet med hverandre; proletarisering er en konsekvens av atskillelsen av produsentene og produksjonsmidlene og et sentralt aspekt ved primitiv akkumulasjon. For mange har begrepet en arkaisk klang som fører

tankene til den industrielle revolusjon. I likhet med primitiv akkumulasjon har proletarisering en mer abstrakt betydning. Engels (1847:unummerert) definerer proletariatet som ”that class in society which lives entirely from the sale of its labor and does not draw profit from any kind of capital”. En proletar er dermed en person som er avhengig av å selge arbeidskraften sin mot lønn til en annen person fordi han ikke selv eier produksjonsmidler. En annen måte å si dette på er at han er underlagt avhengighetsforholdet kapital. Proletarisering er prosessen der denne tilstanden blir til.

I likhet med primitiv akkumulasjon har begrepene proletar og proletarisering mange assosiasjoner hengende ved seg som ved en streng abstrahering av begrepet viser seg å være irrelevante fordi de er tilfeldige og kontekstuelle. Én slik assosiasjon er at en proletar nødvendigvis jobber, og at arbeidsledige derfor ikke er proletarer. Hvorvidt en proletar har arbeid eller ikke er et kontingent forhold, og det strukturelle forholdet til kapitalisten endrer seg ikke hver gang han går inn eller ut av arbeidsmarkedet. Avhengigheten av lønnsinntekt er fortsatt like stor, og dersom langtidsledige ikke sulter i hjel er det fordi de får hjelp, enten av familie og venner eller av statens velferdsordninger. Velferdsstaten representerer imidlertid et unntakstilfelle i kapitalismens historie, kjempet fram av den organiserte arbeiderbevegelsen og sosialt orienterte regjeringer. Ved å gjøre det mulig å overleve uten lønnet arbeid i kortere eller lengre perioder reduserer velferdsordningene kapitalen som avhengighetsforhold. En av måtene primitiv akkumulasjon gjennomføres på i dag, i en situasjon der velferden fortsatt preger mange vestlige samfunn, er derfor, som vi skal se, å bygge ned velferdsordningene (Harvey 2003).

En annen vanlig assosiasjon er at en proletar alltid er fattig. Selv om det er klassestrukturen som i stor grad forårsaker forskjellene i levestandard i et samfunn er det ikke noe likhetstegn mellom sosial lagdeling og klasse. Klassebegrepet, slik Marx brukte det, er relasjonelt og baserer klasses tilhørigheten på relasjonene menneskene står i til hverandre. Selv ikke en godt betalt designer eller en regnskapsassistent med en pen formue i banken ville kunne overleve særlig lenge på oppsparte midler uten å selge arbeidskraften sin.

Når jeg i denne oppgaven studerer proletarisering ved ikke-økonomiske midler som primitiv akkumulasjon er det viktig å huske på at forhold som arbeidsledighet eller den relative materielle velstanden blant de proletariserte er kontingente og ikke har noe å gjøre med den strukturelle endringen i forholdene mellom menneskene å gjøre. Ethvert konkret studieobjekt preges av slike kontingente forhold. Proletarisering er en strukturelt definert prosess som finner sted innenfor en spesifikk kontekst, og selv om drivkraften er strukturell kan gjennomføringen og resultatet preges av den forutgående situasjonen og skape klare geografiske og historiske forskjeller i hvordan en arbeiderklasse blir sendt ut (Harvey 2003). Selv om proletarisering er en universell prosess, resulterer den ikke i noe entydig, homogent proletariat. Mer konspiratoriske versjoner av dette argumentet trekker fram at det til og med kan være funksjonelt for kapitalen å

beholde ulikheter innad i proletariatet fordi det kan legge grunnlaget for en splitt-og-hersk-strategi (Hardt og Negri 2000).

Selv om proletarisering er en viktig tendens i den kapitalistiske strukturen, og derfor preger mange samfunn er det ikke sikkert at denne tendensen lar seg observere på individnivå. I tilfeller der en person som rammes av ny lovgivning som tvinger ham til å gi opp den selvstendige næringsvirksomheten, tar seg arbeid for lønn i ettertid er det lett å peke på kausale sammenhenger mellom konkrete hendelser. Proletariseringstendensen bør imidlertid ikke oppfattes som en sum av enkelthendelser, men som en del av de stadig endrede forutsetningene for økonomisk liv i et samfunn. Endringer i sysselsettingsstruktur kan for eksempel skje ved generasjonsskifter, der den generasjonen som vokser opp etter at en økonomisk eller politisk endring har funnet sted ikke klarer å etablere seg som selvstendige produsenter og må ta lønnsarbeid. Tilgangen til produksjonsmidlene *kan* være et enten/eller-spørsmål, for eksempel bestemt ved lov, men også ofte et spørsmål om grad. Mange kystfiskere eier for eksempel sine egne båter, men er likevel tvunget til å ta arbeid på land i tillegg for å få nok inntekt. Dermed er de underlagt kapitalforholdet, men ikke like sterkt som om de hadde vært uten eiendom. Endringer langs denne skalaen av selvstendighet er del av proletariseringprosessen. Når de tvinges fram ved hjelp av ikke-økonomisk makt, slik De Angelis (2001) beskriver, kan vi snakke om primitiv akkumulasjon, uten nødvendigvis å måtte peke på konkrete personoverganger i sysselsettingsstrukturen.

Primitiv akkumulasjon og proletarisering i dagens situasjon

Når vi har isolert de viktigste mekanismene i fenomenene primitiv akkumulasjon og proletarisering, og satt til side de assosiasjonene som åpenbart har et spesifikt kontekstuell opphav og ikke er nødvendige for å forklare prosessene, kan vi begynne å undersøke dagens situasjon. Et spørsmål som melder seg er hvorfor primitiv akkumulasjon skulle være nødvendig, eller overhodet mulig, i en verdensøkonomi som i vår tid nærmest i sin helhet er underlagt den kapitalistiske produksjonsmåten. Svaret på dette spørsmålet ligger i at kapitalistiske produksjonsrelasjoner er spredd til alle verdens hjørner, men gjennomsyrrer ikke alle sektorene av økonomien i like stor grad. De Angelis (2001) mener Luxemburg fremmer kontinuitetsargumentet når hun tolker primitiv akkumulasjon som en vedvarende praksis i kjølvannet av kapitalismens koloniale ekspansjon utover mot periferien. Ifølge Luxemburg skulle kapitalismen strengt tatt ikke ha mer å ekspandere i etter at de siste territoriene ble innlemmet i verdensøkonomien. Luxemburgs teori om geografisk spredning er imidlertid et godt sted å starte for å forstå hvordan primitiv akkumulasjon brukes til å spre kapitalrelasjonen sektorielt; inn i nye sfærer av økonomien som inntil nylig har vært organisert på andre måter.

Primitiv akkumulasjon innebærer ikke nødvendigvis en enhetlig omkalfatring av hele den økonomien den finner sted i. Noen yrker har fortsatt innslag av ikke-kapitalistiske relasjoner og

organisasjonsformer. Restene av ikke-kapitalistisk produksjon i de tidlig-kapitalistiske landene i vest ble overlatt til seg selv da muligheten for en raskere utvidelse av markedene åpenbarte seg i koloniene. Ved å utbytte den koloniale periferien kunne de fordristiske landene i Nord, *isolert betraktet*, basere økonomien på et klassekompromiss, der akkumuleringen kunne gå sin gang med høye lønninger i en produksjonsprosess som tilsynelatende ekspanderte og reproduserte seg selv endogent (ekspanderende reproduksjon). Hoogvelt (2001) understreker at dette fordristiske akkumulasjonsregimet var basert på kolonial utbytting og at den transnasjonale kapitalens utnyttelse av naturressursene i Sør har subsidiert og gjort mulig klassekompromisset i Nord. Den koloniale ekspansjonen motvirket tendensen til overakkumulasjon, oppsamlingen av profitt som det ikke fantes profitable investeringsmuligheter for innenfor den fordristiske økonomien.

Den geografiske ekspansjonen og utnyttelsen av land i Sør hjalp kapitalismen i Nord ut av problemene. Rundt 1970, påpeker Hoogvelt, stoppet imidlertid ekspansjonen opp, simpelthen fordi det ikke fantes flere prekapitalistiske samfunn å handle med. Den alternative løsningen ble smertefull for de relativt godt vante i den fordristiske arbeiderklassen. Denne omstokkingen, der den primitive akkumuleringen rettes mot de gjenværende lommene av ikke-kapitalistiske produksjonsrelasjoner i det gamle kapitalistiske kjerneområdet i Vesten, er for Harvey (2003) så fundamental at han legger den til grunn for analysen av det inneværende akkumulasjonsregimet. Den postfordristiske økonomien unngår tendensen til overakkumulasjon ved at primitiv akkumulasjon intensiveres i den allerede etablerte kapitalistiske økonomien, både innenfor og utenfor kjerneområdet. For å unngå den forvirrende assosiasjonen til enclosurebevegelsen, og for å framheve prosessens kontinuitet og relevans i samtiden, bruker Harvey begrepet *frarøving*-akkumulasjon om den intensiverede primitive akkumuleringen som ligger til grunn for akkumulasjonsregimet.

Mangelen på lønnsomme investeringsalternativer preger økonomien, men med aktive ikke-økonomiske virkemidler kan akkumuleringen likevel holdes i gang i dårlige tider hvis kostnadene til innsatsfaktorer som arbeidskraft, land og naturressurser reduseres (Harvey 2003). Mange av disse innsatsfaktorene har tradisjonelt vært organisert som allmenninger, hvilket betyr at alle i prinsippet har tilgang til dem. Atskillelsen er i denne situasjonen ikke gjennomført, og kapitalrelasjonen er ikke etablert i produksjonsprosessen der innsatsfaktorene inngår. Primitiv akkumulasjon gjør slike innsatsfaktorer tilgjengelige for privat kapital til svært lav pris. Overakkumulert kapital flyter inn i sektoren som åpnes opp for investering. Under enclosurebevegelsen innebar dette at jorda ble tatt fra landbruksbefolkningen (Marx 1867, Fuglestad 1999). Befolkningen ble et proletariat og jorda ble et investeringsobjekt for kapitalen. Harvey argumenterer for at denne prosessen essensielt sett er den samme i dag, og peker blant annet på privatisering av vann og andre allmenningsressurser i mange land og oppløsning av tradisjonell organisering av produksjon og forbruk. Til felles har disse prosessene den aktive,

ikke-økonomiske framgangsmåten som ifølge De Angelis (2001) skiller primitiv akkumulasjon fra kapitalakkumulasjon.

De Angelis (2001) peker også på at organisert klassekamp og primitiv akkumulasjon nødvendiggjør og forsterker hverandre gjensidig. De fleste samfunn har institusjoner som bemyndiger og forsvarer mennesker på andre grunnlag enn kapitaleiendom og som dermed motvirker kapitalmakten. Førkapitalistiske rettsprinsipper, som for eksempel den norske odelen, eller moderne velferdsordninger som arbeidsledighetstrygd begrenser kapitalens virkeområde. Odelen nekter kapitalen tilgang til store deler av jordeiendomsmarkedet, mens velferdsordningene reduserer avhengigheten av lønnsarbeid og svekker dermed kapitalens makt over folk med behov for inntekt. Slike institusjoner blir naturlige og nødvendige angrepspunkter for primitiv akkumulasjon, som på denne måten gjenoppretter grunnlaget for kapitalakkumulasjon i samfunn preget av organisert klassekamp eller innslag av ikke-kapitalistiske institusjoner. Siden den fordristiske epoken var preget av en betydelig velferdspolitik, fagorganisering og generelt av en sterk arbeiderbevegelse, følger det at primitiv akkumulasjon i neste omgang må forsterkes hvis grunnlaget for kapitalistisk produksjon skal opprettholdes.

Privatisering og liberalisering som statlig politikk utgjør ”a new round of ‘enclosure of the commons’” (Harvey 2003:158). Statlig eller felles eide goder og ressurser overføres til markedssfæren og blir privat eiendom. Ørebech (2005) beskriver disse overføringene ved hjelp av de gamle romerske rettighetsbetegnelsene. Det som preger romerrettens inndeling er at den i første rekke skiller mellom omsettelige og ikke-omsettelige verdier. Privatisering kan beskrives som at Res Publicus (offentlig eiendom) og Res Nullius (begrensede allmenninger), som er ikke-omsettbare verdier, omreguleres til Res Mancipi (omsettelig privateiendom). Går denne prosessen langt nok, skriver Ørebech, står vanlige mennesker igjen uten annet å leve av enn sitt eget arbeid. Ørebech trekker altså fram omsettelighet som definerende for privatiseringsprosessen, og i forlengelsen, for proletarisering.

Med fokus på det særegne ved det inneværende akkumulasjonsregimet trekker Harvey (2003), i likhet med De Angelis, fram statens sterke agentskap og sentrale rolle i primitiv akkumulasjon. Det statlige monopolet på å definere rett og galt og på å bruke vold med loven i hånd er grunnlaget for maktbruken i økonomien der ikke-økonomisk makt kan brukes til å opprette kapitalrelasjonen ved primitiv akkumulasjon. Framveksten og opprettholdelsen av kapitalistisk produksjon og akkumulasjon avhenger derfor av statens holdning og handling. Harvey mener akkumulasjonsregimet siden 1970-tallet i større grad enn tidligere baseres på frarøvningsakkumulasjon på grunn av overakkumulasjonsproblemet i den fordristiske økonomien. Dette er basert empirisk på situasjonen i samtiden, der privatisering mer enn noe annet preger den nyliberale økonomien. Harveys (2003:157) kontekstensitive omskriving av intensivert primitiv akkumulasjon er derfor at privatisering er frarøvningsakkumulasjonens spydspiss (the cutting edge of accumulation by dispossession).

Sosial arbeidsdeling og endringer i en næring

Proletarisering og primitiv akkumulasjon har, som vi har sett, å gjøre med arbeiderne og kapitalistene som grupper og med forholdet mellom dem. Når vi analyserer endringene i en bestemt næring kan justeringer av kapitalrelasjonen studeres ved å se på endringene i det Marx kalte den sosiale arbeidsdelingen. Sosial arbeidsdeling er oppdelingen av produksjonsprosessen i trinn der resultatet av hvert trinn er en vare, det vil si et produkt som blir lagt ut for salg på markedet (Marx 1867). Arbeidsdeling, forstått som samarbeid, enten frivillig eller ved tvang, finnes i alle menneskelige samfunn. Under den industrielle revolusjon ble arbeidsdelingen satt strengere i system i fabrikkene. Adam Smith illustrerte dette med en anekdote om en supereffektiv masseproduserende knappenålsfabrikk (Perelman 2000), der hver enkelt liten operasjon, som å kvesse enden eller kutte stålet, var tildelt en spesialisert arbeider. Dette er et eksempel på det Marx (1867) kalte produksjonsarbeidsdelingen (the manufacturing division of labour). Mens produksjonsarbeidsdelingen angår organiseringen internt på arbeidsplassen, mellom relativt spesialiserte medarbeidere, beskriver den sosiale arbeidsdelingen forholdene mellom vareprodusentene i samfunnet og hvordan de styres. Der Smiths luftige og uangripelige usynlige hånd trakk oppmerksomheten vekk fra maktforhold og urettferdig praksis, brukte Marx analysen av den *sosiale* arbeidsdelingen til å identifisere kapitalens agentskap og dens direkte betydning for industriell organisering, proletarisering og arbeiderklassens livsvilkår. For Marx er kapitalen et virksomt maktforhold som systematisk manipulerer organiseringen av økonomien. En analyse av den sosiale arbeidsdelingen i en næring trekker denne faktoren fram i lyset og gjør den usynlige hånden synlig (Perelman 2000). Den selvstendige produsenten og lønnsarbeideren utfører ofte det samme arbeidet, og resultatet av arbeidet kan være det samme produktet. I proletarens tilfelle er likevel ikke dette produktet en vare; produktet overdras til arbeidsgiveren mot lønn. Varebyttet som skiller ut proletarens rolle i den sosiale arbeidsdelingen er ikke salget av arbeidsproduktet, men salget av arbeidskraften; hans eneste eiendel som proletar betraktet.

I kapitalakkumulasjonsprosessen er det den variable kapitalen, arbeidskraften, som sørger for verdiøkningen (Perelman 2000). Menneskets skapende evne gjør arbeidskraften til den eneste varen som kan produsere større verdi enn det koster å reprodusere varen, og det er derfor den kalles variabel kapital. Konstant kapital, som maskiner og råstoff, derimot, tilfører under normale omstendigheter produktet kun den samme verdien som den kostet i innkjøp. Likevel spiller den konstante kapitalen en nøkkelrolle. Når en allmeningsressurs privatiseres fortsetter produksjonen overfladisk sett ofte på samme måte som før, med de samme materialene, de samme verktøyene og de samme menneskene, fordi de tidligere direkteprodusentene ikke har mulighet til å fortsette som selvstendig næringsdrivende under det nye reguleringsregimet. Produksjonsprosessen er blitt kapitalisert. Materialene er blitt konstant kapital og menneskene variabel kapital som en følge av den nye eierens makt over de som har mistet levebrødet. I en svak økonomi kan altså akkumulasjonen opprettholdes ved at allmenninger privatiseres. Det kan

dermed se ut som om kapitalisten akkumulerer ved å tilegne seg ressursene som konstant kapital, men det er heller den *eksklusive tilgangen* på disse ressursene som gjør det mulig å utbytte den variable kapitalen, arbeidskraften. Lokalbefolkningen fratras en ressurs uten erstatning når allmenningene stenges. Vi ser tydelig hvordan kapital er makt og makt er kapital. I en situasjon uten tilgang til produksjonsmidlene har befolkningen ingen annen mulighet enn å stille seg til rådighet i en ny rolle i den sosiale arbeidsdelingen og inngå med arbeidskraft som proletarer.

Når den sosiale arbeidsdelingen i en næring er regulert av lovverk og tradisjon er kapitalistens mulighet til å bestemme produksjonsarbeidsdelingen relativt liten (Perelman 2000). Når lovverk eller tradisjon endres, åpnes den sosiale arbeidsdelingen for større endring, og kapitalistens mulighet til kontroll over arbeidsdelingen i produksjonsprosessen øker. Hvis alle trinnene i den sosiale arbeidsdelingen er mottakelige for kapitalisering og kapitalisten kan kjøpe seg inn i alle prosessene som ligger til grunn for hans egen virksomhet kan han i større grad skreddersy sin egen vertikalt integrerte produksjonsprosess og tilpasse den til de teknologiske og organisatoriske egenskapene som kjennetegner bransjen. På denne måten kan kapitalisten gi hver oppgave og ferdighetene den forutsetter et nytt innhold og en ny verdsetting.

Dersom denne praksisen settes i system kan resultatet bli at mindre kunnskap er nødvendig for å utføre arbeidet, slik at flere er kvalifiserte for jobben og lønnen kan settes ned. Dette kaller Braverman (1998) ”deskilling”, og i mangel av et bedre norsk ord skal jeg her bruke ordet degradering. Degraderingen av arbeidet er resultatet av det Braverman beskriver som oppdelingen av arbeidsprosessen i intellektuelt og manuelt arbeid. Bravermans teori knyttes ofte til taylorismen, den rådende organisasjonsformen i fordristisk samlebåndsproduksjon mye av 1900-tallet. Men i likhet med primitiv akkumulasjon er det viktig å skille ut taylorismens vesentlige sider og legge bort de kontekstuelle når vi undersøker relevansen for andre studieobjekt. For å tydeliggjøre at tendensen han beskriver er relevant på tvers av tid, rom og yrke, viser Braverman at den kan defineres ved skillet mellom intellektuelt og manuelt arbeid. Under tayloristiske produksjonsforhold deles arbeidet opp i små operasjoner som skal utføres på hver enhet, slik at arbeideren kan spesialisere seg på én eller noen få operasjoner. Det er viktig, ifølge Braverman, å huske på at arbeidet i seg selv og insentivet til arbeidet ikke er uatskillelig, for én persons arbeidsidé kan bli utført av en annen. Idet idéen om det ferdige arbeidsproduktet foreligger kan arbeidsprosessen brytes ned i delprosesser og gjennomføres ved en streng arbeidsdeling på alle nivåer, fra arbeidsteamet i fabrikk til samfunnet som helhet. På denne måten settes de erfarne arbeidernes ferdigheter til side og arbeidskraften devalueres når arbeidsdelingen i produksjonsprosessen optimaliseres fra kapitalistens synsvinkel. Denne optimaliseringen er imidlertid bare en optimalisering for kapitalisten (Braverman 1998). Parallell masseproduksjon er effektivt, men dette gjelder uavhengig av om det hele utføres av én eller mange personer. Delingen mellom personer er bare ekstra lønnsomt for arbeidsgiveren, som kan kutte lønnsutgiftene når kravene til ferdighet reduseres i hver enkelt operasjon.

Den sosiale arbeidsdelingen under kapitalismen preges, ifølge Baran (1973), av at mange bransjer er basert på arbeid som ikke tilfredsstiller andre behov enn de som skapes av motsetningsforhold i det økonomiske systemet. I den kapitalistiske økonomien er etterspørselen, og dermed prisen i markedet, det viktigste kriteriet for om en økonomisk aktivitet er drivverdig eller ikke. Sett fra et utenomsystemisk synspunkt er dette kriteriet lite hensiktsmessig fordi det belønner arbeid som kun dekker en etterspørsel som er skapt av systemet selv og som ikke ville eksistert i et rasjonelt organisert samfunn. Slik virksomhet kaller Baran uproduktivt arbeid og nevner advokater, militære, reklameselskap, eiendomsmeglere og spekulanter som typiske eksempler.

En annen konsekvens for mennesket som arbeidende vesen av den sosiale arbeidsdelingen under kapitalismen er fremmedgjøringen overfor arbeidsproduktet (Birkeland 1992). Med det Braverman kalte evnen til intellektuelt arbeid, det vil si som et bevisst arbeidende individ med en forestilling om et sluttprodukt, gir mennesket noe av seg selv i arbeidsprosessen og uttrykker sitt eget indre i den ytre verden. Å realisere seg selv gjennom selvstendig arbeid var for Hegel et vesentlig trekk ved mennesket, som kan gjenkjenne seg selv i produktet av sitt eget arbeid (Birkeland 1992). I en kapitalistisk produksjonsprosess eier ikke arbeideren produktet, og det tas fra ham idet hans arbeid er gjort. Sluttproduktet viser ofte ikke spor av det arbeideren la ned i arbeidet av sin egen skaperevne, og når arbeideren møter arbeidsproduktet igjen i butikkhyllene kjenner han ikke nødvendigvis igjen sitt eget produkt blant andres. Arbeideren produserer ikke for seg selv, men for kapitalisten, og møter sitt eget arbeidsprodukt igjen som kapital i form av et maktforhold som blir sterkere jo mer det arbeides. Marx (1844) brukte ordet fremmedgjøring om endringen som arbeiderens forhold til arbeidsproduktet gjennomgår når produksjonsmidlene privatiseres ved primitiv akkumulasjon.

En romlig og sosial slagside

Frarøvningsakkumulasjonen har alvorlige konsekvenser for den enkelte og for grupper av mennesker. Folk som har levd av å utnytte naturen og selge produktet som en vare på markedet tvinges inn i lønnsarbeid når ressursene privatiseres og kapitalrelasjonen etableres i stadig nye sfærer av samfunnet. Institusjonelle endringer på kapitalens premisser snur livet på hodet for vanlige mennesker når næringsgrunnet i lokalsamfunnet eller en hel region rives bort ved et lovvedtak.

Som vi så i bakgrunnskapitlet kan tendensen til overakkumulasjon motvirkes av en devalueringskrise, og en slik krise skaper romlige mønstre i form av ujevn geografisk utvikling (Smith 1991, Harvey 1999). Polarisering mellom vinnere og tapere i økonomien er synlige på alle geografiske nivåer. Vi skal nå ta for oss hvordan frarøvningsakkumulasjon løser overakkumulasjonsproblemet i økonomien samtidig som altomfattende kriser blir avverget, og hvilke konsekvenser det har for den ujevne geografiske utviklingen (Harvey 2003, 2006).

Konsekvensene av den økonomiske ustabiliteten siden 1970-tallet har, ifølge Harvey, som følge av frarøvningsakkumulasjonen, blitt tyngre for svake grupper som vanlige arbeidere, selvstendige produsenter og mennesker som er avhengige av velferd. Tilsvarende enklere har det blitt for de svakeste kapitalistene, som ellers ville bukket under i en devalueringsskisse.

Den ujevne geografiske utviklingen som følger i kjølvannet av en devalueringsskisse er relativt forutsigbar idet den eliminerer virksomhet med lav profitt. Næringer som over lang tid har dannet grunnlag for en lokal eller regional økonomi, men som er i ferd med å miste sin sterke stilling på grunn av teknologisk endring eller andre strukturelle utviklingstrekk vil miste kapital i løpet av devalueringsskissen. Dermed kan hele regioner rammes av dårlige tider (Smith 1991). Når den vestlige verden ikke er blitt rammet av en generell devalueringsskisse på slutten av 1900-tallet er det ifølge Harvey (2003, 2006) fordi belastningen av krisetendensen i større grad enn tidligere påtvinges de svakeste i den globale økonomien ved primitiv akkumulasjon. Den individuelle kapitalisten unngår konsekvensene av krisen ved hjelp av institusjonelle endringer på kapitalens premisser.

Kapitalen utnytter alltid de ubemidlede. Atskillelsen av produsenter og produksjonsmidler flytter belastningen ved å skape om og om igjen det ubemidlede, forsvarsløse objektet for kapitalen. Kapitalens objekt kan for eksempel være arbeidskraft, naturressurser eller markeder. Dette er forutsetninger for at verdi kan settes i bevegelse i økonomien, eller med andre ord at kapitalen kan investeres og realiseres. Primitiv akkumulasjon motvirker altså overakkumulasjonsskissen ved å sørge for at kapitalen kan realiseres. Konkrete former for primitiv akkumulasjon sørger for dette på ulike måter. Proletariseringen sørger for eksempel for billigere arbeidskraft. Privatisering av naturressurser sikrer fysiske innsatsfaktorer. Omregulering av naturlige og sosiale prosesser trekker stadig nye sfærer inn i økonomien som kilder til produktiv kapital, og kommersialiseringen av livsstil skaper nye markeder for realiseringen av varekapitalen. Dermed unngår de svakeste kapitalistene konkurs i krisetider ved at en svakere part introduseres i systemet. Dette er grunnlaget for frarøvningsakkumulasjon. Primitiv akkumulasjon driver kapitalakkumulasjonsprosessen framover samtidig som den forhindrer ødeleggende devalueringsskisser for kapitalistklassen. Sammenhengen mellom konkret økonomisk politikk og forskyvingen av denne belastningen over på en annen gruppe kan, for den som betrakter prosessen innenfra, forsvinne helt ut av syne når virkningen av de kausale mekanismene i kapitalakkumulasjonsprosessen strekkes ut over tid og rom. Dessuten forteller den hegemoniske ideologien i samfunnet historien med et annet utgangspunkt; en historie om arbeidsplasser, vekst og lønnsomhet.

Frarøvningsakkumulasjons romlige uttrykk er brutale. Som vi skal se i analysen kan en institusjonell endring, i form av lovgivning eller regulering, brått sparke bena under fullt levedyktige sektorer i økonomien, med katastrofale følger for lokalsamfunn. Dette kan skje helt utilslørt og direkte dersom en allmenningssressurs privatiseres og lokalsamfunnene som er

avhengige av den mister livsgrunnlaget. Mer indirekte kan det skje når en sektor får vind i seilene på grunn av gunstig regulering eller til og med oppstår fra ingenting når en ressurs privatiseres, og den overlegne profittraten i den nye sektoren trekker kapital ut av sektorer som har sitt tyngdepunkt andre steder. Dialektikken mellom utjevne og differensierende tendenser kommer til syne her. Primitiv akkumulasjon innebærer, som vi har sett, en universalisering av lønnsarbeid over rom og sektor, og det ensartede relasjonelle rommet som oppstår ligger åpent for den romlig differensierende kapitallogikken. Forskyvningen av belastningen for krietendensen får dermed en romlig dimensjon og kan skape rivalisering mellom steder eller regioner (Harvey 2006).

Romlig organisering mot frarøvningsakkumulasjon

Politiske og økonomiske teorier kan lett miste aktørene ut av syne, reifisere kapitalen og ende opp med å bli for strukturorienterte. Samtidig må ikke aktørenes rolle overvurderes; struktur og aktør påvirker hverandre gjensidig. Som Marx selv skrev, menneskene skaper sin egen historie, men ikke under forutsetninger de selv har valgt. Når vi skal analysere motstandsstrategiene mot frarøvningsakkumulasjon er det viktig å huske på at aktørene vi har med å gjøre i denne oppgaven både påvirker og påvirkes av den politisk-økonomiske prosessen de står midt oppe i. Jeg skal derfor i det følgende fokusere på aktørenes avhengighet av det materielle rommet rundt dem og deres strategier for å påvirke endringsprosessene i dette rommet.

At ujevn geografisk utvikling er et viktig tema blir tydelig når vi tar i betraktning at mennesker er avhengige av det materielle rommet som omgir dem. Vi er alle avhengige av dette rommet for å overleve, enten det består av produktiv jord, pendlerrute og arbeidsplass eller familie og venner. Dette gjelder også for kapitalen, som er avhengig av omgivelser fylt av produksjonsmidler og arbeidskraft hvis den skal reproduseres og akkumuleres. Rommet vi avhenger av for vår velferd og virksomhet kaller Cox (1998) avhengighetsrommet (spaces of dependence). Som vi har sett kan det gå riktig galt med dette avhengighetsrommet når den ujevne geografiske utviklingen brutaliseres av frarøvningsakkumulasjon. Motstanden mot denne politikken og de geografiske følgene organiseres romlig og kan beskrives med begrepet engasjementsrom (spaces of engagement), det vil si det rommet vi mobiliserer og engasjerer oss i for å bevare intakt det avhengighetsrommet og de sosiale relasjonene vi er avhengig av.

I de fleste tilfeller vil det være hensiktsmessig å forstå avhengighetsrom og engasjementsrom som geografiske nivåer. Cox peker på at det kan være avgjørende for utfallet av en interessekonflikt hvilke geografiske nivåer aktørene engasjerer seg på. En lokal interessekonflikt kan bli en nasjonal sak ved at en av partene søker en politisk løsning hos nasjonale myndigheter, og en arbeidskonflikt kan ende med at bedriften flytter til et annet sted. Generelt kan vi si at jo større engasjementsrom en aktør har, og dermed jo mer fleksibel aktøren kan være i å velge hvilket nivå han skal engasjere seg på, desto større gjennomslagskraft vil

aktøren ha i interessekonflikter. Tilsvarende, jo mer begrenset avhengighetsrommet er, jo mer sårbar er aktøren for trusler mot dette rommet. Hvis engasjementsrommet omfatter det nivået der beslutninger tas i den aktuelle saken kan aktøren handle proaktivt for endring, eller forebyggende reaktivt dersom en annen aktør jobber for en motstridende interesse. I motsatt fall vil aktøren falle utenfor denne prosessen og handlingen reduseres til motstand, et begrensende reaktivt engasjement.

Howitt (1993) understreker at makt og avmakt må forstås som konsekvenser av forhold som er basert på mer enn ett geografisk nivå. Han bruker et eksempel med aboriginere i det indre av Australia som marginaliseres når jorda kjøpes opp av jordbrukerne og livsstilen deres undergraves. Dette blir ofte framstilt som et lokalt problem der fattigdom og rasisme trekkes fram, men de direkte årsakene til at jorda kan kjøpes opp finnes i like stor grad på nasjonalt og internasjonalt nivå, der strukturene ofte fastlegges. De australske landbrukerne har, med terminologien til Cox (1998), et større engasjementsrom enn aboriginerne, og selv om jordbrukernes dominans kan ses som en lokal dominans, er den basert på sentral regulering. Løsningen på problemet for aboriginerne finnes dermed ikke kun lokalt i motstand mot landbrukerne, men også sentralt hos den regulerende statsmakten.

Statens rolle i frarøvningsakkumulasjon

Det statlige nivået har en helt sentral plass i de fleste politiske saker. Innflytelse på sentraladministrasjonen gir i de fleste land politisk makt i interessekonflikter, og et engasjementsrom som omfatter det statlige nivået er derfor viktig i mange sammenhenger.

Mann (1988) viser hvordan den moderne statsformen i særlig grad har maktet å bygge ut det han kaller infrastrukturell makt, det vil si kapasiteten til å gjennomføre sivilsamfunnet og implementere offentlig politikk. Til gjengjeld er den svak på det han kaller despotisk makt, det vil si at den ikke vilkårlig kan forandre fundamentale spilleregler uten støtte i befolkningen. Resultatet av denne kombinasjonen er i følge Mann at staten har mye makt over svake grupper, men er sårbar overfor sterke, organiserte grupper. Dermed framhever Mann (1988:56) at byråkratiet er mektig, men samtidig påvirkelig: ”a bureaucracy has a high organizational capacity, yet cannot set its own goals”. Desto viktigere framstår organiseringen av nettverk og omfangsrige engasjementsrom, *særlig* i snevre og saksspesifikke interesser. Staten er altså påvirkelig i detalj, men er andre organisasjonsformer overlegen fordi den er organisert territorielt og behersker det ”infrastrukturelle” implementeringsapparatet. På bakgrunn av dette konkluderer Mann at staten først og fremst er en *arena* for de sosiale relasjonene og prosessene i samfunnet og at den antar en aktørrolle kun i fullbyrdelsen av prosessene og formidlingen av konsekvensene.

Manns syn på staten og påvirkningsstrategiene som Cox beskriver tar som utgangspunkt at staten er relativt nøytral overfor de ulike interessegruppene i samfunnet. I den marxistiske tradisjonen har staten derimot blitt sett som et uttrykk for den dominerende klassens interesser.

Som del av overbygningen i det kapitalistiske klassesamfunnet er staten kapitalistklassens verktøy i reguleringen av økonomien. De fleste stater legger til rette for kapitalistisk akkumulasjon. Likevel er det ingen automatikk i at næringsinteressene får sin vilje gjennom i det offentlige systemet. Hvordan lar disse perspektivene seg kombinere?

Gramscis statsteori er nyttig her. For Gramsci omfatter staten både den politiske og den ideologiske overbygningen, det vil si både det politiske maktapparatet og tenkemåten som preger samfunnet (Sassoon 1987). Staten er både politisk og ideologisk, og den ideologiske og den fysiske makten styrker hverandre gjensidig, noe Gramsci beskrev som "hegemony armoured by coercion". Statsmakten springer ut av den sosiale gruppen som, på grunnlag av sin posisjon i produksjonsrelasjonene, klarer å dominere disse to politiske ressursene og oppnår makt ved å dominere sine motstandere og lede sine allierte. I tillegg til det klassiske voldsmonopolet, dominerer statsmakten samfunnet ved et ideologisk hegemoni, en sosio-politisk situasjon der et samfunns filosofi og praksis smelter sammen eller er i likevekt. For at en slik tilstand skal kunne oppstå må én grunnleggende verdensanskuelse og livsstil dominere i samfunnet og reproduseres gjennom hovedstrømningene i privat og institusjonell praksis. Hegemoniet preges dermed av en relativ konsensus om systemet på tross av motsetningene i reelle økonomiske interesser og skaper en *tilslutning* som gjør fysisk maktbruk unødvendig innenfor hegemoniet. Mens staten er både politisk og ideologisk og styrer med begge disse instrumentene, har den altså sitt maktgrunnlag i den sterkeste klassens ideologi. Staten er nøytral overfor innbyggerne bare innenfor logikken i hegemoniet, men ettersom hegemoniet dominerer tenkemåten til de fleste innbyggerne vil statens nøytralitet fortone seg som universell. Under kapitalismen har kapitalistklassen makten i samfunnet fordi den, slik vi så i begynnelsen av dette kapitlet, er overlegent stilt i produksjonsprosessen. Den borgerlige ideologien er hegemonisk og styrer den overordnede tenkemåten til de fleste menneskene.

Det konkrete innholdet i denne tenkemåten kan variere over tid i tråd med materielle endringer i økonomien. Et eksempel på dette er Harveys (1989) tolkning av postmodernismen som en ideologisk justering til realiteten i den kriserammede økonomien siden 1970-tallet. Det grunnleggende i ideologien vil likevel ligge fast: privat eiendomsrett som en forutsetning for næringsvirksomhet (istedenfor bruksrett), konkurranse som den mest effektive fordelingsmekanismen (istedenfor behov), og lønnsomme bedrifter som drivkraften i økonomien (istedenfor arbeid). For Gramsci var det styrken i dette hegemoniet som gjorde at de kapitalistiske statene i Vest-Europa motsto revolusjonsforsøkene etter første verdenskrig, mens bolsjevikene lyktes i Russland, der hegemoniet var særdeles svakt. På 1900-tallet har det borgerlige ideologiske hegemoniet i Vesten blitt utfordret av den organiserte arbeiderbevegelsen, og i mange land har det fått islett av en mer sosial logikk som særlig kommer til uttrykk i velferdsstaten. Da sosialistiske partier kom i regjeringsposisjon i mange land etter 1945 var hegemoniet likevel så

sterkt at sosialistene ikke maktet å omkalfatre samfunnet, og det kapitalistiske systemet overlevde. Hegemoniet var så sterkt at det tok opp i seg og uskadeliggjorde den motstridende ideologien.

Hvis staten er både politisk og ideologisk, slik Gramsci mener, har det betydning for hvordan en aktør må engasjere seg for å påvirke statens beslutninger. Å organisere en lobby på et relevant geografisk nivå vil ikke nødvendigvis føre frem dersom hegemoniet tilsier at staten og store deler av befolkningen inntar den motsatte holdningen. For å oppnå politisk innflytelse må en gruppe ifølge Gramsci gjøre sin ideologi gjeldende i samfunnet (Sassoon 1987). Det er denne typen aktivitet Gramsci kaller politisk. En aktør handler politisk når den forsøker å forsterke sin ideologiske plass i samfunnet, uavhengig av om det foregår i økonomiske eller tradisjonelt politiske fora. Det er denne typen politisk aktivitet som ifølge Gramsci skal til for å oppnå innflytelse. Den påvirker staten slik at staten tar opp klassens mål som sine egne gjennom hegemoniet. Samtidig blir disse målsetningene naturalisert i samfunnet, så selv om staten legger til rette for én klasses målsetning, framstår det, så sant hegemoniet er sterkt nok, som en oppfylgning av målene til samfunnet som helhet.

It is true that the State is seen as the organ of one particular group, destined to create favourable conditions for the latter's maximum expansion. But the development and expansion of the particular group are conceived of, and presented, as being the motor force of a universal expansion, of a development of all the 'national' energies (Gramsci, referert i Sassoon 1987:118).

Hegemoniet er alltid under påvirkning og i forandring. Den klassen som allerede sitter med hegemoniet må derfor jobbe aktivt politisk for å reprodusere og opprettholde det. Politisk aktivitet er derfor sentralt for alle aktører med en sterk interesse, enten de jobber for endring eller for status quo.

Forholdet mellom staten, hegemoniet og deres grunnlag i produksjonsrelasjonene kaller Gramsci en historisk blokk (Sassoon 1987). Den historiske blokken er et bilde på forholdene mellom samfunnsgruppene i en situasjon der én bestemt produksjonsmåte dominerer og hegemoniet utgår fra den dominerende klassen i denne produksjonsmåten, men der det samtidig eksisterer elementer av andre produksjonsmåter innenfor økonomien. Den historiske blokken beskriver dermed hvordan klassene fra de ulike produksjonsmåtene har sin spesielle plass i økonomien og i politikken. I de fleste land dominerer kapitalismen, og hegemoniet og staten utgår fra kapitalistklassen, men det finnes samtidig elementer av ikke-kapitalistisk produksjon, for eksempel i fiske og jordbruk, og disse gruppene har en viss representasjon og innflytelse i politiske organer. Den historiske blokken er også skiftende og flyktig ettersom noen nye krefter entrer økonomien og andre fortreges. Blokken beskriver spenningene som oppstår når maktapparatet ikke alltid endrer seg i takt med slike endringer i økonomien.

Sassoon (1987) konkluderer med at selv om Gramsci identifiserer staten med den dominerende klassens interesser, så går han ut over det rene klasseverktøyperspektivet idet han

understreker at den historiske blokken er en skiftende formasjon. Samtidig fungerer det som en viktig innvending mot påvirkningsperspektivet til Mann (1988), idet politikk ikke kan reduseres til de umiddelbare økonomiske interessene til en gruppe. Staten er påvirkelig, men påvirkningen svekkes og forsinkes fordi den kanaliseres gjennom og må ta en form som aksepteres i det til enhver tid eksisterende hegemoniet.

Reguleringsteoretikeren Lipietz (1994) tar utgangspunkt i Gramscis terminologi. Den hegemoniske blokken, skriver Lipietz, legger det ideologiske grunnlaget for et akkumulasjonsregime og en sosial reguleringsform. Akkumulasjonsregimet er, som vi så i innledningen til dette kapitlet, en relativ stabilitet i måten produksjonen organiseres på. Regimet manifesterer seg som en periode med tilsvarende stabil kapitalakkumulasjon. Denne stabiliteten gjøres mulig av en sosial reguleringsform, det vil si normene og institusjonene som hele tiden veileder holdningene og handlingene til aktørene i økonomien slik at de handler i samsvar med logikken i akkumulasjonsregimet. Gjenoppbyggingen av kapitalmakten etter det fordistiske 'klassekompromisset', som Harvey (2005) mener kjennetegner den nyliberalistiske politikken, underbygges av slike institusjoner, fra konkret lovgivning til mer diffuse, kulturelle trender.

Den ideologiske revolusjonen som gjorde dette mulig sporer Harvey, med referanse til Gramsci, tilbake til en endring i hegemoniet. Det nyliberalistiske tankegodset var i den store sammenhengen bare en akademisk nisje selv lenge etter at Hayek og Friedman vant Nobelprisen i økonomi i henholdsvis 1974 og -76. Likevel kom nyliberalismen i en hegemonisk posisjon innen århundret var omme, som en konsekvens, ifølge Harvey, av krisen i den fordistiske økonomien, sekstiåttergenerasjonens lengsel etter personlig frihet og ikke minst en mer samlet, ideologisk bevisst og organisert businesslobby, særlig i USA og Storbritannia. Den rollen staten har endt opp med er imidlertid ikke den samme som det den nyliberalistiske teorien tilsier. Staten bør ifølge den nyliberalistiske teorien reduseres til et minimum av funksjoner for å begrense inngrepene i den private økonomiske aktiviteten og anta rollen som en nattvekkerstat. Problemet med denne nedbyggingen av reell innflytelse for praktisk politikk er at staten mister evnen til å takle organisert politisk motstand, monopoldanning, markedssvikt eller ufullstendig informasjon og rasjonalitet i markedet. Derfor har den nyliberale staten tatt om bord sterke styringsmidler som ikke er del av den underliggende teorien, og den delegerer makt til teknokratiske og elitepregede organisasjoner som de nasjonale sentralbankene og Det internasjonale pengefondet (IMF). Dessuten viser den nyliberalistiske statens klassespesifikke opphav seg i måten staten veksler mellom det vi i forbindelse med Gramscis statsteori identifiserte som det hegemonisk nøytrale og det utenomhegemonisk nøytrale. Mens staten opptrer reelt nøytralt for eksempel idet den setter alle aktører likt overfor loven opptrer den reelt partisk når den behandler firmaer som verdiskapere og arbeidskraften og naturgrunnlaget kun som varer og innsatsfaktorer. Den nyliberalistiske staten setter derfor, ifølge Harvey, hensynet til et godt forretnings- og investeringsklima foran menneskene og miljøet.

Presisering av problemstillingene

Som signalisert i innledningskapitlet skal jeg nå som en avslutning på dette teorikapitlet hente fram igjen og reformulere problemstillingene. Jeg gjør dette i første rekke for å koble den teorien jeg har gått gjennom til mitt eget prosjekt og gi noen hint om hvordan jeg har tenkt å bruke den. Dette har på den ene siden et rent terminologisk poeng, idet det kan hjelpe leseren å konkretisere begrepene, men samtidig også en funksjon i å signalisere hvordan jeg har tenkt å bruke teorien i analysen. Denne funksjonen forsterkes ved at jeg nå formulerer problemstillingene som hypoteser. Hypotesene er et resultat av hele forskningsprosessen og sier derfor mye om hva analysen kommer til å dreie seg om.

Den første problemstillingen, slik den stod i innledningen, var i prinsippet et åpent spørsmål om hvordan privatiseringen påvirker fiskeri- og havbruksnæringen. Analysen har vist at påvirkningen kan studeres som endringer i den sosiale arbeidsdelingen, og dessuten noe om hvilken retning disse endringene tar. Derfor har jeg tatt med teori om disse emnene i teorikapitlet og omformulert problemstillingen til følgende hypotese:

1. Privatisering av havressurser påvirker den sosiale arbeidsdelingen i fiskeri- og havbruksnæringen i retning av et lønnsarbeidssystem.

Den andre problemstillingen dreide seg om makt og avmakt i de politiske prosessene som førte fram til reformene jeg studerer. Hva var det som avgjorde sakene? Jeg har i løpet av arbeidet med oppgaven angrepet dette spørsmålet fra flere ulike sider, noe som har resultert i en analyse basert på Gramscis teori om det ideologiske hegemoniet. Hypotese nummer 2 tar utgangspunkt i denne forklaringen:

2. Det ideologiske hegemoniet under kapitalismen legger til rette for privatiseringsprosessene ved å legitimere den nyliberalistiske fiskeri- og havbrukspolitikken.

Den tredje problemstillingen har jeg valgt å beholde som et spørsmål fordi den retter seg mot den mer teoretisk utforskende analyseformen som jeg går inn i på slutten av oppgaven. Her sammenligner jeg funnene fra de to casene og forsøker å si noe om deres plass og rolle i økonomien:

3. Hvilken rolle spiller den kontinuerlige prosessen primitiv akkumulasjon i økonomien i det postfordistiske akkumulasjonsregimet?

Til sammen utgjør de tre problemstillingene rammen for oppgavens mer helhetlige argument om sammenhengen mellom tilstanden i økonomien, ressurspolitikken som føres og konsekvensene som følger.

Cutting ourselves off from Marx is to cut off our investigative noses to satisfy the superficial face of contemporary intellectual fashion.

David Harvey, Spaces of Hope, 2000

Kapittel 4: Metode

I dette kapitlet skal jeg gjøre rede for forskningsprosessen og de valgene jeg har tatt underveis. Jeg tar for meg datainnsamlingen, i første rekke forskningsintervjuene, og den sammenligningsmetoden jeg har brukt for å analysere disse dataene. Til slutt i kapitlet viser jeg hvordan jeg har operasjonalisert problemstillingene før feltarbeidene.

Utgangspunkt og prosess

Det som utløste den interessen og det engasjementet hos meg som var nødvendig for at jeg skulle velge Havbeiteloven, fiskekvoter og primitiv akkumulasjon som tema for masteroppgaven var den spontane nytolkningen av Havbeiteloven som fant sted i hodet mitt da jeg først fikk høre om utviklingen i den norske havbeitenæringen. På grunnlag av den teoretiske kunnskapen jeg satt inne med, som blant annet omfattet teorien om primitiv akkumulasjon, utformet jeg et perspektivmessig alternativ til den framstillingsformen og forklaringen som dominerte de kildene jeg hadde tilgang til om den norske havbeiterereguleringen.

Jeg anså dette som et godt utgangspunkt for en masteroppgave. Den empiriske avgrensningen lot seg snevre inn til et omfang det lot seg gjøre å behandle, temaet hadde klar teoretisk relevans, og den alternative forståelsen som nytolkningen min innebar fortonte seg som velegnet til å balansere mellom det åpenbare og uinteressante i den ene grøften og det spekulative i den andre. Nytolkningen er et eksempel på en abduktiv slutning. Danermark et al. (2002) trekker fram abduktive slutninger som en kilde til forskning på strukturelle fenomener fordi de beveger seg mellom ulike tolkninger av dem. Slutningen følger ikke med nødvendighet fra premissene, men er et godt utgangspunkt for videre forskning og videre nytolkninger i lys av nye empiriske undersøkelser.

Det neste skrittet mitt var å forsikre meg om at interessekonflikten jeg forestilte meg mellom havbeitenæringen og det fangstbaserte hummerfisket faktisk eksisterte, og at berørte parter var oppmerksomme på den og tilstrekkelig opptatt av den til at de engasjerer seg. Jeg ringte derfor rundt til et utvalg aktører i Fiskarlaget og i lokalsamfunnene og fikk langt på vei bekreftet at dette var tilfellet. Deretter dro jeg på et kort feltarbeid til Kvitøy og Farsund. Feltarbeidet bedret og utvidet mitt empiriske bilde av caset, slik at tolkningen kunne justeres og omformuleres. Jeg begynte også å lese teori mer systematisk i forbindelse med sårpensumsoppgaven for å forbedre den teoretiske forståelsen. Den alternative forståelsen av Havbeiteloven vokste fram i en kontinuerlig kontakt med teori og empiri, slik at forskningsprosessen kan ses som en gjentakende abduktiv slutningsrekke.

Denne oppgaven kunne vært skrevet med en casestudie av Havbeiteloven som eneste empiri. Jeg valgte imidlertid å utvide det empiriske tilfanget ved å dra på feltarbeid til Nova Scotia for å undersøke om fiskeri- og havbrukspolitikken også der var preget av det jeg tolket som primitiv akkumulasjon. Denne beslutningen var ikke fullt ut vitenskapsteoretisk begrunnet. Jeg var ikke på forhånd sikker på om denne utvidelsen av empirisk tilfang ville ta form som en sammenligning eller bare to separate casestudier. Feltarbeidet fikk dermed en utforskende karakter. Spørsmålene mine var preget av det norske caset, og havbruk utgjorde tema for mange av samtalene og intervjuene. Svarene jeg fikk dreide seg ofte, etter korte betraktninger om havbruk, om andre ting, og spesielt om kvotesystemet. Jeg tolket dette som at kvotesystemet var det fremste strukturelle problemet for informantene mine og samfunnene de representerte. Jeg var kjent med kvoteproblematikken fra Norge, både som et empirisk fenomen, og som en teoretisk interessant parallell til min egen forskning, blant annet fra artikler av Ørebech (2005) og Brox⁴. Jeg bestemte meg for å ta denne vektleggingen fra informantenes side på alvor og inkludere kvoteproblematikken i oppgaven. I løpet av forskningsprosessen har jeg også fulgt med på den pågående utviklingen av et kvotesystem for torsk her i Norge. Jeg har valgt å ikke ta dette med i oppgaven som et tredje case, hovedsakelig av kapasitetsmessige grunner

Selv om de kan synes svært forskjellige møtes det norske og det canadiske caset på de for meg viktigste områdene. Det er ikke selve fiskingen eller selve oppdretten som studeres, men lovgivnings- og reguleringsprosessene og konsekvensene de har for de som berøres, og på disse punktene viser casene flere likhetstrekk. Jeg var ikke i tvil om at de to casene kunne fungere sammen på en fruktbar måte. De er forskjellige nok til å tilføre hverandre noe, og har klare berøringspunkter på det nivået jeg hadde satt meg fore å skrive om; politiske og økonomiske strukturer.

Likevel gjenstod spørsmålet om hvilken metode jeg skulle bruke for å analysere det empiriske materialet som på det helt konkrete nivået framstod som to atskilte case, men som jeg på det abstrakte nivået hadde tolket i samme baner. Det viktigste premisset for valget av analysemetode var at den skulle kunne føre fram til svar på problemstillingene. Selv om selve problemstillingene gjennomgikk en viss utvikling i løpet av arbeidet med oppgaven bar de hele tiden preg av å befatte seg med et sett av politiske og økonomiske strukturer som de to casene forholder seg til på litt forskjellige måter. Inspirert av det Mitchell (2000) kaller disiplinert-konfigurative casestudier vurderte jeg å strukturere analysen etter de ulike delprosessene som jeg anser at primitiv akkumulasjon kan brytes ned til, og illustrere og underbygge de teoretiske poengene med materiale vekselvis fra de to casene. Jeg innså imidlertid at dette ville kunne virke rotete når de to casene er såpass forskjellige, og at potensialet i de to casene og i det teoretisk betydningsfulle forholdet mellom dem ikke ville komme til sin rett i en slik analyse.

⁴ Se for eksempel Dagbladet 18. september 2006, <http://www.dagbladet.no/kultur/2006/09/18/477015.html> Lastet så sent som 7. mai 2007.

Jeg så en mulighet til å utnytte det fruktbare forholdet mellom de to casene da jeg ble oppmerksom på det Bergene (2007) kaller kontekstsensitiv teoretisk sammenligning. Denne analysemetoden er velegnet til å trekke ut det potensialet som det empiriske materialet mitt har til å si noe om strukturelle forhold. Jeg skal nå gå gjennom denne analysemetoden slik den er teoretisert og slik jeg brukte den.

Kontekstsensitiv teoretisk sammenligning

Teoretisk sammenligning vil si å sammenligne hvordan ulike case forholder seg til den samme teorien. Slik skiller den seg fra analytisk sammenligning, som går ut på induktivt å sammenligne forskjeller og likheter mellom hendelser for å finne regularitet i dataene. Bergene (2007) viser hvordan teoretisk sammenligning er formålstjenlig i studier rettet mot strukturelle forklaringer, men understreker at dette avhenger av en viss grad av kjennskap til konteksten (kontekstsensitivitet) i behandlingen av casene. Hvis sammenligningen kun ser på teorien som en prediksjon og caset som et utfall blir metoden ingenting annet enn en deduktiv variant av den samme regularitetsjakten. Hvis vi, derimot, ser på teori som en forklaring av en strukturs virkemåte og caset som et kompleks av kontekstuelle forhold som virker med og mot strukturen, gir det grunnlag for å forstå hvilke deler av dette komplekset som har betydning for utfallet og hvilke som er mindre viktige, samtidig som det danner grunnlag for å videreutvikle teorien.

Kontekstsensitiviteten, eller forståelsen av strukturenes virke i hvert enkelt case, oppnår Bergene ved å analysere hvert case separat før selve sammenligningen. Denne *interne* analysen er ment å belyse hvordan strukturene som teorien forklarer virker i det konkrete tilfellet, og dermed skille det kontekstuelle fra det strukturelle. Disse analytiske skillene utgjør i neste omgang det materialet som skal sammenlignes. I sammenligningen løftes dermed abstraksjonsnivået, og forskeren kan oppdage at det som i utgangspunktet så ut som konkrete forskjeller trer fram som abstrakte likheter, og omvendt. På denne måten kan casene ses i et nytt lys, og forskeren har oppnådd en abduktiv nytolkning.

I denne oppgaven tar jeg for meg de to casene fra henholdsvis den norske havbeitelovgivning og kvotesystemet i Nova Scotia hver for seg. Disse to interne analysene i kapittel 5 og 6 legger grunnlaget for sammenligningen i kapittel 7. I tråd med formålet for forskningsprosjektet tar jeg for meg ting som på overflaten kan fortone seg som særegent for konteksten det skjer i, og som de berørte kan komme til å tolke som spesielle og uheldige omstendigheter ved deres eget sted, lokale styresmakter eller rene tilfeldigheter. Jeg retter søkelyset mot hvorfor disse tingene heller bør ses i sammenheng med strukturelle mekanismer på høyere geografiske nivåer. Den abstrakte sammenligningen er ment å tjene som et middel for å nå målet om bevissthet om skjebne- og interessefellesskap på tvers av de konstruerte skillelinjene som kulturell og geografisk avstand kan skape.

Datainnsamlingsmetode

Datamaterialet jeg bruker i denne oppgaven kommer hovedsakelig fra tre typer kilder: kvalitative intervjuer og samtaler, tidligere akademiske studier på temaet og til slutt ikke-akademiske skriftlige kilder som høringsuttalelser, offentlige utredninger, avisartikler og internettsider. Blant de akademiske studiene står Apostle et als (2002) *Enclosing the Commons* i en særstilling som empirikilde. Svært mye av bakgrunnsinformasjonen i det canadiske caset er basert på denne studien. Ikke-akademiske skriftlige kilder ble hentet inn for å supplementere intervjuundersøkelsen på punkter der hensynet til tid og ressurser gjorde det umulig å intervju potensielle informanter. En av de desidert viktigste av disse kildene er høringsuttalelsene til Havbeite_loven og Akvakultur_loven⁵. Dette materialet var svært verdifullt fordi det med relativt liten innsats meg ga pålitelig tilgang til meningene til mange relevante aktører i det norske caset.

Intervjuundersøkelsene artet seg av praktiske årsaker noe forskjellig i de to casene. Undersøkelsen i det norske caset startet med et kort utforskende feltarbeid på Kvitsøy og i Farsund våren 2005. Målet med dette feltarbeidet var å finne ut om det var mulig å forske på temaet jeg hadde forestilt meg, samt å få snevret inn fokuset i tråd med det informantene trakk fram som det viktigste. I tillegg til uformelle samtaler og besøk ved produksjonsanlegg gjennomførte jeg to forskningsintervjuer, ett med en medarbeider i et havbeitefirma og ett med en lokallagsleder i Norges Fiskarlag. Materialet fra dette feltarbeidet viste seg å være svært verdifullt for analysen, og jeg tar det som en indikasjon på at fokusendringene underveis har vært relativt små i det norske caset. Etter feltarbeidet kontaktet jeg sentrale aktører i saken etter hvert som det var naturlig i framdriften i forskningsprosjektet. Fra sommeren 2005 til utgangen av 2006 hadde jeg tre intervjuer, ett med departementets prosjektleder i arbeidet med Havbeite_loven, ett med en representant for et oppdrettsfirma og et telefonintervju med en representant for Norges Fiskarlag sentralt. Pendlingen mellom datainnsamling og analyse førte til at intervjuene gradvis endret karakter i løpet av prosessen, fra relativt åpne og utforskende til mer emnekonstruerte og strukturerte.

I det canadiske caset ble alle intervjuene gjort på det samme feltarbeidet i februar 2006. Jeg så for meg at de viktigste aktørene i caset kunne deles i tre grupper; myndigheter, fiskere og fiskerirelaterte NGOer. Tre viktige kontakter var gjort på forhånd, og disse fungerte som nyttige ”døråpnere” i den forstand at de hjalp meg å komme i kontakt med stadig nye grupper av informanter. Fiskeridepartementets havbruksavdeling var min første kontakt. Dette intervjuet ga lite utbytte fordi jeg senere vendte fokuset vekk fra havbruk. De to andre kontaktene var NGOer. I tillegg til selv å gi gode intervjuer hjalp disse meg med å komme i kontakt med fiskere og andre aktører i Woods Harbour og Digby, der organisasjonene var basert. I tillegg fikk jeg kontakt med en informant via eieren av herberget jeg overnattet på, og jeg har også en informant som jeg har måttet behandle anonymt. Til sammen gjennomførte jeg elleve intervjuer, hvorav tre var

⁵ For virkeområdene til disse lovene, se side 13.

gruppeintervjuer med to eller tre deltakere. Intervjuene var lagt opp med tanke på å få informasjon av samme typen jeg hadde fått i det norske caset, men med et betydelig innslag av mer åpne spørsmål. Som sagt var situasjonen på stedet en noe annen enn jeg hadde forestilt meg, og jeg valgte derfor i mange tilfeller å endre intervjuguidene i forkant av nye intervjuer for å inkludere disse emnene i den videre undersøkelsen.

Alle intervjuene ble tatt opp på bånd og transkribert, med unntak av det ene telefonintervjuet der jeg noterte hovedpoengene og sendte disse tilbake til informanten for sjekk. Der jeg har brukt sitater direkte fra intervjuene er transkripsjonen i enkelte tilfeller endret noe rent språklig for å gjøre dem lettere å lese, men uten at meningsinnholdet er endret. Jeg har valgt å gjøre dette ettersom det er meningsinnholdet, og ikke den eksakte ordlyden som etter min mening utgjør empirien. Sitatene er sendt til informantene for sjekk i de tilfellene dette ble avtalt.

Underveis i teksten refereres skriftlige kilder, som høringsuttalelser, avisartikler eller offentlige dokumenter, med en fotnote der kilden dokumenteres ved URL eller lignende. Mine egne informanter er referert til ved tittel, yrke eller den stillingen eller funksjonen de har i organisasjonen de representerer. Med én informant har jeg fraveket dette. Geri Nickerson har bidratt like mye i en forskerrolle som i en informantrolle, og jeg tar med hennes fulle navn i de tilfellene der hun snakker som forsker. Jeg har gjort dette av hensyn til akademisk kreditering. I vedlegg A har jeg satt opp en liste over informantene med sted og dato for intervjuene. Jeg hadde i utgangspunktet tenkt å knytte titlene til fullt navn i denne listen, men fordi mange av informantene reservert seg mot dette har jeg latt det være. Én informant har også bedt om at tittelen skjules, og vedkommende refereres derfor bare til som "Kilde i fiskerimiljøet i Digby". Denne informanten ba om å bli anonymisert da jeg kontaktet vedkommende for å få sitatene godkjent, slik det var ytre ønske om. Det viste seg også nødvendig å utelate noen passasjer i de sitatene jeg hadde sett meg ut. I tillegg lovte jeg å ta kontakt igjen dersom det blir aktuelt å skrive noe på engelsk basert på det samme materialet. Opplevelsen med denne informanten viser hvor viktig det er å gi informantene anledning til å sjekke det de blir sitert på. For min egen del viste den også hvor konfliktfylt og betent dette spørsmålet er i fiskerimiljøet i Nova Scotia.

Operasjonalisering av problemstillingene

Datainnsamling ved intervju krever en god operasjonalisering av problemstillingene. Valget av case og innsnevringen av fokuset er i seg selv en form for operasjonalisering, men viktigst i denne prosessen var utformingen av spørsmål til intervjuguidene (se vedlegg B). I tillegg foretok jeg spontane operasjonaliseringer under feltarbeidene i tilfeller der spørsmålene ikke var forståelige eller ikke lot seg svare på av andre årsaker.

Den første problemstillingen har å gjøre med fiskernes situasjon som økonomiske aktører før og etter reformene. I noen tilfeller er det snakk om faktiske endringer i en persons situasjon, andre ganger er det *mulighetene* til å innta en viss rolle som åpner seg eller forsvinner som følge av

politiske valg. Det var derfor naturlig å starte med spørsmål om fiskerens situasjon i samtid og fortid og hva de mener har ledet dem dit. Jeg stilte derfor spørsmål som (oversatt til norsk): ”Eier du din egen båt?”, ”Hva vil du si er din drømmejobb?”, ”Vil du si at fisket gir god inntekt?”. Deretter trakk jeg inn reformene. I det norske caset var jeg nødt til å basere meg på fiskernes kvalifiserte gjetninger og velbegrunnede bekymringer. Denne delen av problemstillingen var relativt enkel å konkretisere: ”Hvilke konsekvenser vil ordningen med havbeitekonsesjon få for fiskerne her?”. For å nærme meg innholdet i begrepet sosial arbeidsdeling var jeg nødt til å kontrastere den tenkte før- og etter-situasjonen: ”Hva ville være forskjellen for deg mellom å være gjenfanger i havbeite eller å fiske for deg selv?” Det siste spørsmålet var også ment å gi kunnskap om fiskernes følelsesmessige tilknytning til det de driver med. Disse spørsmålene var i stor grad utledet fra teorien om fremmedgjøring: ”Hva er det ved fisket som gjør at du liker det så godt?”, ”Ville du ha jobbet i oppdretten hvis du ble tilbudt en jobb der?”

I det canadiske caset brukte jeg mange av de samme spørsmålene for å få kunnskap om fiskernes faktiske situasjon. Fokusendringen fra oppdrett til omsettbare kvoter som jeg beskrev over kompliserte imidlertid feltarbeidet, og jeg ble nødt til å ta mange valg på kort tid. Informantene snakket i stor grad om det de var mest opptatt av, og kvotene sto i en særstilling blant disse temaene. Jobben min som intervjuer ble i stor grad å gjøre det klart hvilke aspekter av det de snakket om som var mest relevant for meg. Underveis i feltarbeidet utformet jeg dessuten nye spørsmål om kvoteproblematikken over samme lest som de jeg brukte i Norge.

Den andre problemstillingen dreide seg i større grad om aktørenes politiske engasjement og de strukturelle betingelsene som engasjementet foregikk innenfor. Jeg startet med å bringe på det rene hvem som i det hele tatt hadde engasjert seg i saken, og hvordan: ”Hva gjør dere for å bli hørt og for å fremme deres synspunkter for beslutningstakerne?”, ”Var det noen av fiskerne her eller organisasjonene som uttalte seg til høringer eller lignende da havbeiteloven skulle vedtas?”. Deretter nærmet jeg meg den politiske prosessen og utfallene den fikk: ”Hvordan opplever du prosessen som førte fram til vedtaket av Havbeiteloven, fra ideen om havbeite kom opp til loven ble vedtatt?” ”Føler du at deres interesser ble hørt i forbindelse med utformingen av loven?”. Statens rolle i den politiske prosessen viste seg å være en nøkkel til spørsmålet om strukturelle maktforhold. Da jeg stilte spørsmål som ”Hvorfor ønsker departementet at havbrukskonsesjoner skal kunne kjøpes/selges?” fikk jeg svar som ledet meg i retning av en forklaring i ideologisk makt. Dette fikk meg til å legge til nye spørsmål i intervjuguidene før de resterende intervjuene.

Den siste problemstillingen er ment å besvares på grunnlag av analysene av de to casene. Resultatene av disse analysene utgjør ”datamaterialet” til besvarelsen av denne problemstillingen. Spørsmålene jeg har stilt for å få svar på de to første problemstillingene er dermed også indirekte med på å forberede besvarelsen av den siste.

”Og livet om bord,
kvar finn du vel friare yrke på jord?
Her havet ligg sullande, rullande vidt,
her kan ingen herremann sei: Det er mitt.”

Fra ”Til havs stend vår hug” av Elias Marøy 1949

Kapittel 5: Havbeiteloven i Norge

”Hvorfor er havbeitenæringen, som er så sinnsykt integrerende, hvorfor er alle imot den?”

Prosjektleder for Havbeiteloven og Akvakulturloven i Fiskeridepartementet

Innledning

Havbeite er en form for havbruk der dyrene lever i og av det naturlige økosystemet uten foring. Som navnet antyder kan havbeite ses på som det marine motstykket til dyrehold på beitemark. De mest aktuelle artene for havbeite i Norge er kamskjell og hummer. Med en lang kystlinje med skjærgård og fjorder, isfrie vintre og relativt små tidevannsutslag er Norge velegnet for havbeite. I en situasjon med synkende fiskebestander og en økonomi som er svært avhengig av en begrenset oljeressurs, har den framvoksende havbruksnæringen ved mange anledninger blitt trukket fram som et mulig nasjonalt satsingsområde. Et eksempel på dette er Aftenpostens presentasjon av Norges Forskningsråds fem nye satsingsområder 3. mai 2005. Under overskriften ”Norges fremtid avgjøres nå” trekkes havbruk fram sammen med bioteknologi, IT, nanoteknologi og nye energikilder som hjørnesteinssektorer som kan utgjøre forskjellen mellom en ”fremtidsrettet næringsutvikling” og en ”uthulet velferdsnasjon”.

I denne situasjonen har muligheten for havbeite dukket opp som et supplement til den etablerte oppdretten i merder. Sammenlignet med oppdrett har havbeite mange fordeler. En av de viktigste er at dyrene ikke trenger å fores, noe som er spesielt viktig for saktevoksende dyr som hummer. Til gjengjeld er havbeite svært areal- og ressurskrevende, og siden dyrene beveger seg fritt melder spørsmålet om eiendomsrett seg med full styrke. Ressursene i havet har tradisjonelt vært regulert som en allmenning, og fram til vedtaket av Havbeiteloven kunne skalldyr i sitt naturlige miljø ikke underlegges privat eiendomsrett (NOU 1994: 10). Et nytt lovverk var derfor nødvendig for en kapitalistisk havbeitenæring. Havbeiteloven, som ble vedtatt i 2000, gjør det mulig å søke om et havbeiteløyve som sikrer enerett til fangst av den aktuelle arten og et forbud mot aktivitet i området som kan skade havbeitevirksomheten:

Innehavaren av løyve etter §§ 3 og 4 (rettshavaren) har enerett til fangst etter den utsette art i lokaliteten i den utstrekning dette ikkje strider mot særlege rettar. (Havbeiteloven 2000:§6)

Rettsnavaren sin eksklusiv rett gjeld den utsette art og medfører at det er utelukkande rettsnavaren som kan drive fangst etter arten i lokaliteten. Dette omfattar både opphavleg villlevande organismar av arten og organismar som er sett ut. (Fiskeridepartementet 2000:del 8.6, unummerert)

I 2005 ble Havbeiteloven erstattet av Akvakulturloven, en artsnøytral og mer generell lov med tilsvarende innhold. Vi skal nå se nærmere på hvilke konsekvenser loven har for produksjonsforholdene i fisket og hvordan den ble mottatt ett av stedene der det ble gitt konsesjon til havbeite av hummer. Dette er en gjennomgang av hvilke holdninger som eksisterer blant de berørte partene i en situasjon der lovens praktiske betydning er kjent for dem, men i forkant av den fysiske oppstarten og de potensielle materielle konsekvensene. Gjennomgangen setter fokus på statens prioriteringer i en interessekonflikt og dens rolle i økonomien i dag.

Havbeiteloven og akvakulturloven som primitiv akkumulasjon

Hummerfisket langs Skagerakkysten er i stor grad organisert som manuelt fiske fra små båter drevet av båteieren uten ytterligere mannskap. Fiskerne selger hummerne til mottakskoopertivet Skagerak Fisk som har monopol på omsetning av fisk og en del skalldyr i området. Vi kan si at fiskerne er selvstendige aktører i den sosiale arbeidsdelingen og selger arbeidsproduktet sitt som en vare. De er dermed relativt uavhengige av maktforholdet kapital i arbeidssituasjonen.

Som vi så ovenfor åpner havbeiteloven for at det kan gis konsesjon til en privat aktør til enerett til gjenfangst av en utsatt art innenfor et visst område. Retten til å fange eksemplarer av arten overdras fra fellesskapet til den enkelte, fra allmenning til privat eiendom. Som vi så i teorikapitlet er konsekvensen av en slik overdragelse ifølge Harvey (2003) at kapital kan investeres, slik at overakkumulasjonstendensen blir motvirket. Samtidig mister fiskerne muligheten til å fiske i det aktuelle området, slik at muligheten til å livnære seg utenfor lønnsarbeidssystemet svekkes. Kapitalforholdet styrkes og proletariseringstendensen akselereres.

Disse mulighetene manifesterer seg som en interessekonflikt mellom fiskerne og havbrukerne. Aarset (2005) skiller mellom det direkte og det indirekte aspektet ved denne konflikten. Den direkte konflikten oppstår idet de to brukerne har motstridende interesser i det samme havområdet. Den indirekte konflikten går ut på at fiskerne frykter at havbeitenæringens sterke og etablerte posisjon gjør det enklere i framtiden å få gjennom ytterligere styrkingar av rettigheten til egen fordel ved å bruke argumentet at allmenningsfiskingen rundt lokaliteten forhindrer havbeitet. Da Havbeiteloven og forskriftene var på plass, og de første løyvene ble utlyst høsten 2004, søkte Ægir Havbruk, et lite foretak i Stavanger, om havbeiteløyve for et område i Spindsfjorden utenfor Farsund i Vest-Agder. Søknaden ble innvilget, og dermed oppstod både en direkte og en indirekte konflikt på stedet. Regionslederen i Fiskarlaget Sør var mest opptatt av den prinsipielle siden ved den direkte konflikten:

Prinsipielt er vi motstandere av en privatisering av sjøområder, og vi finner det ganske uhørt at privatpersoner eller selskap skal få eksklusiv rett i sjøområder.⁶

Leder i Region Sør, Norges Fiskarlag

Lederen for Fiskarlagets lokallag i Farsund, som selv er fisker, fokuserte på den indirekte konflikten. Mens konsesjonen som var gitt hadde en begrenset, om enn beklagelig konsekvens, fryktet han at lovvedtaket la veien åpen for en fullstendig privatisering av skjærgården på lengre sikt:

De områdene du driver havbeite, de kan du ikke drive annet fiske i. Som med garn, ruse, teiner. Det som jeg ser for meg vil skje med hummerbestanden, det er at han er litt på vei opp nå, men i løpet av en periode på kanskje fem år så er han totalfreda, helt sikkert. Og de setter jo ut tusenvis av hummer, som nå der ute ved Ystesteinen. Det er jo et relativt avgrenset område. Den hummeren som de setter ut der, den vil etter all sannsynlighet spre seg ut over et stort område. Hvis så hummeren blir totalfreda for fem til tyve år før du kan begynne å fiske igjen, så ser de muligheten til å si at deres hummer har spredd seg ut, de vil søke om et større område, vil båndlegge mer hav, og vi får mer restriksjoner på yrkesfisket med garn [...] Jeg ser jo ikke det som det største problemet, at noen må bytte plass. Jeg ser på det som vil se på sikt, at området vil bli utvida. Det er det store problemet.

Lokallagsleder i Farsund, Norges Fiskarlag

Lokallagslederen satte fokus på hvordan den potensielle økonomiske suksessen i havbeitet kom til å finne sted på bekostning av det vanlige fisket:

Det vil ramme spesielt garnfisket. Du kan si, hvis du hadde et veldig stort område å drive havbeite, og slapp ut en masse hummer, det er klart det hadde vært [kjempelønnsomt] økonomisk. Det vil jeg tro, helt sikkert. Men det lar seg dårlig kombinere, vanlig fiske og havbeite. Det er det som er problemet.

Lokallagsleder i Farsund, Norges Fiskarlag

I og med at det eksisterende hummerfisket er selvstendig næringsdrift, relativt uavhengig av kapitalforholdet, mens havbeite organiseres innenfor lønnsarbeidssystemet, innebærer Havbeiteloven proletarisering. Vi må her huske på at proletarisering er en tendens og ikke en hendelse, og at den ikke nødvendigvis kan studeres som konkrete endringer i enkeltpersoners liv, men som endringer i livs- og arbeidsvilkårene i avhengighetsrommet. Ægirs samarbeidspartner i Farsund, som selv er hummerfisker, så for seg å ansette lokale hummerfiskere til gjenfangstarbeidet:

Si at vi snakker om 30-40.000 hummer, så må man være en tre-fire mann. [...] Det var det jeg egentlig lokka med til de andre fiskerne, at jeg ville plukke ut de fiskerne som hadde fisket i de områdene før til å være med på dette her, å fiske han opp igjen mot betaling.

Ægir Havbruks samarbeidspartner i Farsund

⁶ Regionslederen i Fiskarlaget Sør, Trygve Bjørnerem i intervju med NRK.
http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sorlandet/4485489.html Lastet ned 13.02.05

Vi kan analysere denne utviklingen ved hjelp av begrepet sosial arbeidsdeling. Som vi så i teorikapitlet definerer dette begrepet etappene i produksjonsprosessen ved hvert varesalg (Marx 1867). I tilfeller der en fisker setter egne teiner i sjøen, fanger hummer og selger den på markedet, er hummeren en vare – et produkt av arbeid som selges på markedet. Da ordningen med havbeitekonsesjoner ble innført åpnet det seg en mulighet for å organisere hummerfisket på en ny måte. Hummerunger produseres i et klekkeri og selges til havbrukeren som en vare. Havbrukeren ansetter så en person, fortrinnsvis en forhenværende fisker, til å sette hummerungene ut i havet og fiske dem opp igjen når de er blitt voksne. Produktet av fangstarbeidet er ikke lenger en vare fordi det ikke selges på markedet, men kun tilføres bytteverdien til hummeren, som hele tiden eies av havbrukeren. Dette vil også være tilfelle i Ægirs hummerhavbeite:

[Hummeren] går jo til firmaet selvfølgelig. Det er jo firmaet sin hummer. Så om jeg skal ta betaling for å få fiske han opp eller få for stykket [...] Jeg må jo ha en viss monn for å fiske han opp. Jeg må jo gå ut av et annet fiske mens jeg fisker han, som jeg kunne tjent penger på. Så det blir jo å fiske han til firmaet, så blir det firmaet sin jobb å omsette han.

Ægir Havbruks samarbeidspartner i Farsund

Varen som fiskeren selger er derfor ikke hummer, men arbeidskraft som havbrukeren kjøper og bruker til å øke verdien av sitt industriprodukt, hummeren. I et eventuelt lønnsarbeidsbasert havbeite er gjenfangerne fremmedgjorte overfor arbeidsproduktet, som aldri tilhører dem selv til tross for at arbeidsoppgavene er de samme som før. Fiskeren har dermed blitt proletarisert – kontrollerer ikke lenger produksjonsmidlene og får ikke sin inntekt fra verdiøkningen arbeidet medfører, men fra lønnen havbrukeren betaler for arbeidskraften. Dette skiftet er uheldig for fiskeren fordi verdiøkningen per definisjon alltid er større enn lønnen i en lønnsom bedrift. Årsaken til at fiskeren likevel deltar i denne ordningen er at avhengighetsforholdet kapital er etablert mellom de to partene, det vil si at fiskeren er avhengig av havbrukeren for sin inntekt. Kapitalforholdet ble etablert ved at fiskeren i og med Havbeiteloven mistet muligheten til å livnære seg utenfor lønnsystemet. Lønnsarbeidsplassene som ble gjort mulig av lovgivningen kan på sikt fange opp de utestengte fiskerne. Ægirs samarbeidspartner i Farsund gjorde en sammenligning med fiskeoppdrettsindustrien:

Det blir jo på samme måten som lakseoppdrett da det kom for 30 år tilbake, det var jo veldig motstand mot det. For de tok jo en del plasser for å sette ut den laksen. Det ble tatt veldig mange plasser fra fiskerne. Men det har jo skapt kolossalt med arbeidsplasser.

Ægir Havbruks samarbeidspartner i Farsund

Hvor omfattende og hvor permanente disse endringene i den sosiale arbeidsdelingen kan bli avhenger av hvor store områder som blir konsesjonert, men også av i hvilken grad den eksklusive gjenfangstretten får en karakter av reell privat eiendomsrett. Et av de fremste kriteriene på

eiendomsrett er omsettelighet (O'Connor og McNamara 1998, Ørebech 2005). Mange konsesjonsregulerte naturressursbaserte næringer i Norge er underlagt hjemfallsordningen, der den konsesjonerte rettigheten går tilbake til staten etter at et visst uttak eller en viss tid. En slik ordning begrenser omsetteligheten og gjør at rettigheten er en bruksrett heller enn en eiendomsrett. Konsesjoner gitt etter Havbeite-loven er i utgangspunktet ikke omsettelige, og omsetteligheten av vanlige oppdrettstillatelser gitt etter den gamle Oppdrettsloven var svært begrenset. For den framvoksende havbeite-næringen var ikke dette noe stort problem de første årene fordi den befant seg på et tidlig stadium i produktusyklusen der overføring av tillatelser var lite aktuelt. I torsk- og lakseoppdretten, som er langt mer utviklet, førte det imidlertid til at næringen omgikk reglene ved å kjøpe og selge aksjer i selskapene som eide konsesjonene istedenfor å handle med selve konsesjonene. Da Havbeite-loven og Oppdrettsloven ble slått sammen og oppdatert i den nye Akvakulturloven, som trådte i kraft i 2006, ble det samtidig tatt grep for å få denne omsetningen inn i lovlige rammer, slik at tillatelser gitt etter Akvakulturloven er omsettelige. I en pressemelding fra Fiskeri- og Kystdepartementet 18. mars 2005 het det at:

Med denne loven innføres det tiltak for å sikre økt kapitaltilgang og omstillingsevne gjennom eksempelvis fri overføring av tillatelser mellom private aktører uten myndighetenes godkjenning samt mulighet for pantsettelse av akvakulturtillatelser. Det er viktig å merke seg at fokus flyttes fra *hvem* som eier virksomhetene til *hvordan* disse faktisk drives.⁷

Samtidig ble kravene til driften presisert, slik at konsesjonsvilkårene kunne baseres på driften alene. Prosjektlederen for havbeite-lovgivningen i Fiskeridepartementet vektla at liberaliseringen av omsettelighetsbegrensningene var et resultat av en vurdering av næringens behov:

Det er et rent kommersielt behov for [overføringer]. Og det er jo veldig positivt at næringen kan restrukturere seg og at den kan åpne nye enheter og den typen ting. Det er en fleksibilitet i det som er veldig sunn. Så det vi gjør er at vi tar et skritt ut og sier at vi skal ikke rettildele [tillatelsen] eller godkjenne den nye eieren. Vi godkjenner bare hvordan de driver. Så de kan selge dette uten at det er en godkjenning. [...] Og det betyr at de kan realisere verdien av tillatelsen på en helt annen måte enn de kan i dag. Og vi åpner også for pantsettelse. Så hovedtingen med overføring er at næringen skal kunne nyttiggjøre seg verdien av tillatelsene, enten ved overføring eller ved pantsettelse. [...] Det er bare fordi det er et kommersielt behov for det. Næringen ønsker det og det er ingen statlig interesse som tilsier at vi ikke skal kunne gjøre det.

Prosjektleder for Havbeite-loven og Akvakulturloven i Fiskeridepartementet

En konsekvens av omsetteligheten er at konsesjonen har en bytteverdi, og dermed er et verdipapir i seg selv, utover bruksverdien den har for den konsesjonsbelagte virksomheten. Så lenge driften holdes i gang og konsesjonsbetingelsene overholdes vil ikke konsesjonen bli trukket tilbake. Dette betyr at en del av naturen som ikke tidligere har vært underlagt noen reelle

⁷ pressemelding fra FKD 18.03.05, <http://odin.dep.no/fkd/norsk/aktuelt/pressem/047011-070011/dok-bn.html> Lastet 21.12.06

diskriminerende begrensninger på bruk er blitt et løseøre som kan kjøpes og selges og unndras bruk for utenforstående, og dermed eies. Norges Kystfiskarlag vektla i sin høringsuttalelse til Akvakulturloven at omsetteligheten og begrensningene på hjemfallsretten som det avgjørende punktet for deres motstand mot loven:

[R]ettigheten kan omsettes, belånes og pantsettes. Dette innebærer at interessenter i EØS området kan kjøpe opp og kontrollere store deler av rettighetene. [...] Muligheten for tilbaketrekking ved brudd på forsvarlighetskravet er ikke en tilstrekkelig godt nok hinder fra tap av fjordarealer. Tilbaketrekking kan ikke skje overfor en som driver forsvarlig. Fra og med lovens ikrafttredelse vil [s]jøarealer være tapt for det norske allmennheten.⁸

Vi kan kalle denne prosessen en kommodifisering av naturen fordi den innebærer at forholdet mellom menneskene og naturen endrer karakter og kan selges på markedet på lik linje med en vare. Kommodifisering er et viktig element i primitiv akkumulasjon fordi det utvider den kapitalistiske økonomien, åpner nye investeringsmuligheter og motvirker tendensen til overakkumulasjon. Omsetningen av naturressurser i markedet skaper nye roller i den sosiale arbeidsdelingen, der arbeid har ulik betydning avhengig av eierskap til ressursen.

Å se disse endringene i den sosiale arbeidsdelingen som konsekvenser av frarøvningsakkumulasjon forutsetter at vi er bevisst på aktørenes rolle i prosessen. Harvey (2003) understreker at selv om frarøvningsakkumulasjon er en del av strukturen i den kapitalistiske økonomien blir den alltid framprovosert og drevet av en eller flere aktører. De viktigste aktørene i interessekonflikten knyttet til Havbeite_loven er havbruksnæringen, de berørte fiskerne og deres organisasjoner og de ulike statlige myndighetene involvert i lovgivningsprosessen. Vi skal nå se på den politiske prosessen som førte fram til omreguleringen og hvilke roller de ulike aktørene hadde i denne prosessen.

Interesser, engasjement og den politiske prosessen

Staten har tradisjonelt regulert skjærgården som en allmenning med visse restriksjoner. Tilgangen til ressursene i havet er en absolutt nødvendighet for å kunne fiske. Skjærgården er derfor, i Cox (1998) sin terminologi, en uerstattelig del av fiskernes avhengighetsrom. Ideen om havbeite og forbedrede teknologiske løsninger gjør området og biotopen interessant i et annet henseende enn det den eksisterende statlige reguleringen legger opp til, og andre aktører begynner å fatte interesse for rommet. I denne delen av kapitlet skal vi se på hvordan nye og gamle aktører engasjerte seg for å få definert dette rommet i tråd med sine egne behov.

Hummeroppdrett har et veldig profittpotensiale, men er avhengig av en omregulering av eiendoms- og bruksrettighetene. I og med havbeite_loven er denne omreguleringen nå på plass og det er mulig å søke om konsesjon til havbeite med eksklusiv gjenfangstrett. Prosessen som førte

⁸ Norges Kystfiskarlags høringsuttalelse til Akvakulturloven 24. januar 2005. Tilgjengelig hos Fiskeri- og Kystdepartementet.

fram til omreguleringen viser hvordan aktørene i fiskeri- og havbruksnæringen engasjerte seg for å få gjennomslag for sine interesser.

Den viktigste aktøren på havbrukssiden i denne prosessen har vært miljøet rundt professor Jens Balchen ved NTNU. Han begynte å forske på hummeren og mulighetene for å drive oppdrett med den allerede på 1970-tallet. Teknisk direktør i Norsk Hummer fortalte hvordan hummeroppdretten fikk sin spede begynnelse tidlig på 1980-tallet, da teknologien ble prøvd ut i praksis første gang:

Jens G. Balchen har vært veldig opptatt av hummer, helt siden 1970-tallet. Og så kom han i kontakt med Tiedemann Tobakk, altså Johan H. Andresen, faren til han som figurerer i avisene i dag, og fikk overbevist ham om at han skulle bygge en hummerungefabrikk på Kyrkseterøra og bruke spillvarme fra Holla smelteverk. Og det gjorde de, de bygde en fabrikk der i 1984 som produserte hummerunger, i stor skala, det var størrelsesorden 100,000 som var kapasiteten per år. Og det ble satt ut hummerunger rundt omkring. [...] Fra 1984 til 1988 drev Tiedemann denne fabrikk, i påvente av at loven om havbeite skulle komme. [...] Da vi kom til 1988 og loven var helt i det blå, ga Tiedemann opp og ga anlegget til Havforskningsinstituttet, som brukte dette anlegget til å produsere hummerunger til PUSH-programmet. Og det forsvant vel i høststormen i 1991, eller når det var, da blåste hele dritten bort.

Teknisk direktør i Norsk Hummer

PUSH-programmet var et statlig finansiert forskningsprogram med målsetting om utrede muligheten for en norsk havbeiteindustri. PUSH-midler finansierte blant annet havbeiteprosjekter på Havforskningsinstituttet og mye av Balchens forskning. PUSH-programmets rolle i utviklingen av det norske havbeitet er en av grunnene til at Aarset (2005) karakteriserer den tidligste etappen i den moderne havbeitehistorien i Norge som forskerdrevet. Selv om utviklingen kan ha vært forskerdrevet betyr imidlertid ikke det at næringsperspektivet ikke var tilstede allerede da. Satsing på et forskningsfelt kan motiveres av bruksmulighetene av forskningsresultatene i etterkant. Da Tiedemannprosjektet ble gitt opp, startet Balchen et selskap i egen regi, Mongstad Hummer, for å drive oppdrett med spillvarme fra oljeraffineriet på Mongstad. Heller ikke Mongstadprosjektet lyktes, og i 1997 ble selskapet omdøpt til Norsk Hummer, med målsetting om å bygge på Tjeldbergodden isteden, med spillvarme fra Statoils metanolfabrikk. Forretningsideen går ut på å kontrollere produksjonskjeden fra larvestadiet til ferdig produkt.⁹ Det varme vannet fra oljeindustrien får hummeren til å vokse svært fort. Dyrene holdes i separate rom for at de ikke skal spise hverandre. Etter hvert som hummeren vokser i fabrikk og trenger mer plass blir en del av individene tatt ut og brukt i havbeite, mens resten får fortsette å vokse i det varme vannet innendørs. Fabrikk på Tjeldbergodden er nå en realitet og kan starte yngelproduksjon sommeren 2007.¹⁰ For å kontrollere hele produksjonskjeden har Norsk Hummer også søkt om seks havbeitekonsesjoner langs kysten.

⁹ Norsk Hummer AS Investor Presentation, oktober 2006. Tilgjengelig fra Norsk Hummer.

¹⁰ Norsk Hummers hjemmesider: <http://www.norskhummer.no/index.php?group=1945> Lastet 2. mai 2007

Balchen og Norsk Hummer har vært en kombinert forsknings- og næringsaktør, der Balchen jobbet vitenskapelig med tekniske løsninger på Institutt for Teknisk Kybernetikk, mens Norsk Hummer var den industrielle partneren som skulle sette prosjektet ut i livet. I hele perioden fra 1970-tallet og fram til for kort tid siden jobbet Balchen dessuten politisk for å få gjennomslag i departementet for en lov om havbeite. Teknisk direktør i Norsk Hummer understrekte hvor langvarig denne prosessen har vært:

Da jeg kom inn i 1997 hadde Balchen holdt på i 20 år å bearbeide departementet. Så som jeg sier, dette har vært en uendelig lang prosess. Balchen sa selv at han har slitt ut fire departementsråder i løpet av denne perioden. Det er stadig vekk nye aktører som kommer inn, og han har holdt på med dette hele tiden.

Teknisk direktør i Norsk Hummer

Det meste av dette politiske arbeidet foregikk, ifølge den samme kilden, på statssekretærnivå, og det manglet ikke på politisk vilje til å satse på havbeite. Likevel tok det formelle arbeidet med loven i Fiskeridepartementet lang tid:

Alle fiskeriministrene og deres statssekretærer – det var jo statssekretærene vi stort sett hadde kontakt med – de var [...] *for* denne havbeite-loven, *for* å få i gang kystkommune-Norge, for å gjenskape hummernæringa. Det var jo som musikk i ørene på politikere. Men det hjalp jo lite når politikernes innflytelse i departementet ikke er like sterk. Du klarer jo ikke å påvirke byråkratiet i den forstand at du kan si at denne saken må du prioritere. For det er klart at Fiskeridepartementet har jo uendelig mange saker som de skal håndtere.

Teknisk direktør i Norsk Hummer

Etter hvert som arbeidet med å realisere hummeroppdretten skred fram, og utsiktene til at havbeiteprosjekt kunne realiseres meldte det seg stadig flere aktører, både på den vitenskapelige og den politiske fronten. Ægir Havbruk utviklet blant annet det såkalte hummerhotellet som skal gi nyutsatte hummerunger vern mot rovdyr den første tiden. Fiskeri- og Havbruksnæringens Landsforening og Norske Fiskeoppdretteres Landsforening engasjerte seg i havbeitelobbyen og leverte blant annet en felles høringsuttalelse til Havbeite-loven. Også flere enkeltbedrifter med planer om å starte havbeite engasjerte seg, både på egenhånd og felles i Norske Hummeroppdretteres Interesseorganisasjon, som ble stiftet i 2001. I tillegg var flere lokalpolitikere engasjert, særlig i Møre og Romsdal. Teknisk direktør i Norsk Hummer mente likevel at de selv var den klart viktigste aktøren i det politiske arbeidet som ledet fram mot vedtaket av Havbeite-loven:

Det var vi som drev det, kan du si, fra starten av, det var vi som stod i bresjen [...]. Vi var det eneste selskapet som var i posisjon til å gjøre noe aktivt med dette. Jeg kan ikke huske at det var andre aktører som var inne og fortalte at de hadde en forretningsidé om å gjenskape hummernæringen i Norge. Men at det fantes andre aktører også som påvirket, ja det vil jeg tro. Hummer var jo en stor næring i Norge, og det ville være rart om ikke en del av regionpolitikere rundt omkring var inne på tanken om å påvirke denne prosessen.

Vi reiste jo rundt land og strand vi, og snakket med kommunale aktører om dette med gjenskapingen av hummernæringen, så vi var jo med på å så interesse for dette, kan du si, sånn at man fikk en påvirkning inn i det lokale miljøet, det tror jeg nok ganske sikkert. Disse såkalte oppdrettskonsulentene som vi snakket med, fiskeridirektører, alt fra toppen og ned til kanskje en rådmann eller en ordfører i en kommune som er interessert i dette.

Teknisk direktør i Norsk Hummer

Blant aktørene som engasjerte seg *mot* den formen havbeiteloven til slutt fikk var Norges Fiskarlag den viktigste. Fiskarlaget hadde to representanter i styret i PUSH-programmet. Ifølge en av Fiskarlagets rådgivere var organisasjonen særlig opptatt av to ting under dette arbeidet; sikre hensiktsmessige begrensninger på hvem som kan drive havbeite, slik at kystbefolkningen skal kunne dra nytte av virksomheten, og at forholdet til eksisterende virksomhet i området skal tas hensyn til. Fiskarlagets hovedinnvending mot Havbeiteloven er at kontrollen over havressursene med denne loven lett kan overdras til kapitalsterke aktører uten lokal tilknytning, og at hensynet til kystbefolkningen og fiskerne dermed ikke ivaretas. Rådgiveren mente at muligheten til å fiske i vannmassene over bunnlokaliteten ikke er reell fordi konsesjonæren kan nekte fiske dersom det kommer i konflikt med havbeitevirksomheten, og Fiskarlaget er derfor svært skeptiske til havbeite i områder der det drives ordinært fiske. Fiskarlaget hadde flere møter med Fiskeridepartementet og de største politiske partiene, og fikk blant annet gjennomslag for at Havbeiteloven ikke skulle gjelde for mobile arter som torsk.

Før Havbeiteloven ble sendt ut på høring hadde Fiskarlaget ifølge den samme rådgiveren en bred behandling av saken i egne avdelinger. Inntrykket var at Fiskarlagets syn hadde svært utbredt støtte i kystbefolkningen, blant både fiskere og kommunepolitikere. Denne støtten kom også til uttrykk i Fiskarlagets daglige dialog med befolkningen på kysten. I høringsuttalelsen foreslo Fiskarlaget derfor at paragrafen som gir konsesjonæren en eksklusiv gjenfangstrett innenfor lokaliteten skulle tas bort, og begrunnet dette med at en slik gjenfangstrett ville:

fortrenge enhver fangst av den aktuelle arten i gjenfangstområdet. [...] Slik loven og merknadene er utformet vil de som tradisjonelt har fanget/fisket samme art som den som blir satt ut bli utestengt fra gjenfangstområdet. Dette oppfattes som svært urimelig og har vært utslagsgivende for Fiskarlagets motstand (skepsis) mot å opprette en egen lov for havbeite.

Norges Fiskarlags høringsuttalelse til Havbeiteloven 14. desember 1999

Statens rolle og hegemoniet

Det at næringsinteressene var aktivt til stede i prosessen som førte fram til vedtaket av Havbeiteloven er en nødvendig del av bildet, men ikke tilstrekkelig. Vi kan ikke konkludere med at det kun var denne påvirkningen som alene banet veien for havbeiteloven. For det første fantes det, som vi har sett, også en lobby, dominert av Norges Fiskarlag, som arbeidet mot den eksklusive gjenfangstretten, men som ikke fikk sin vilje gjennom på de viktigste punktene. For det andre er det staten som i siste instans vedtar loven, og staten var selv en aktiv deltaker i

utviklingen av næringen, særlig ved PUSH-programmet, og med en uttrykt positiv holdning til havbeite fra starten av. For å forstå statens rolle i denne saken må vi gå utover Manns (1988) syn på staten som en effektiv, men påvirkelig organisasjon som står sterkt overfor den enkelte, men svakt overfor organiserte grupper. Som vi så i teorikapitlet beskrev Gramsci staten som ”hegemony armoured by coercion” (Sassoon 1987). I dette perspektivet styres statens overordnede og prinsipielle holdning av en hegemonisk ideologi som bygger på interessene til den materielt mektigste klassen. Gramsci påpekte at kapitalistklassens mål og utvikling blir framstilt hegemonisk som nødvendig og drivende for utviklingen av økonomien og den ”nasjonale energien” som helhet. Denne ideologiske tilnærmingen mellom klasseinteresser og fellesinteresser er symptomatisk for omfavnelsen av havbruket som ”framtidsrettet næringsutvikling” i media, som vi var inne på i innledningen til dette kapitlet.

Prosjektlederen i Fiskeridepartementet som skrev lovforslaget begrunnet havbeite-næringens eksistensberettigelse med at lønnsomme bedrifter driver økonomien framover, og at det derfor er i statens interesse å legge til rette for næringer der slike bedrifter kan eksistere:

Den eneste grunnen til at vi driver politikk på havbruk er at det genererer verdier til samfunnet. Og ulønnsomme bedrifter er ikke interessante uansett, i politisk sammenheng, i et lengre perspektiv. Eksistensberettigelsen til havbruksnæringen er at den er lønnsom, skaper arbeidsplasser, skaper skatteinntekter for staten, og det er måten den bidrar til samfunnet. [...] Det må være lønnsomt for den enkelte bedrift å drive, den må generere verdier til sine eiere. Og det må knyttes til staten. Det er det første, det er det viktigste, det er basisen. Hvis ikke du har det så er det ikke overhodet noe du kan skape politikk på, for da vil ikke bedriftene eksistere så lenge. Men hva er lønnsomhet? Den må gå rent pengemessig med et overskudd.

Prosjektleder for Havbeiteloven og Akvakulturloven i Fiskeridepartementet

Departementets holdning i havbeitesaken var i tråd med interessene til aktørene i den framvoksende havbeite-næringen som ønsket å sikre at en allmenningsressurs skulle bli omregulert og åpnet for investering av privat kapital. Prosjektlederen i Fiskeridepartementet mente det var sterk politisk vilje i departementet til å finne løsninger på de potensielle konfliktene i saken slik at omreguleringen kunne bli et faktum:

Vi er jo på næringsutøverne sin side vi. Vi ønsker jo at det skal komme i gang. Og det er det jo politisk vilje til også, at vi skal ha denne næringen opp og stå så fort som mulig. [Departementet] er veldig interessert i at disse interessekonfliktene som ligger der blir løst og at det blir tildelt tillatelser på en forsvarlig måte.

Prosjektleder for Havbeiteloven og Akvakulturloven i Fiskeridepartementet

Utformingen av havbeiteloven, og senere akvakulturloven, tok hensyn til oppdretternes viktigste behov, garantien om enerett til gjenfangst. Odelstingsproposisjonen foreslo en eksklusiv gjenfangstrett for utsetteren til både utsatte og villevende individer av den utsatte arten innenfor lokaliteten, og et forbud mot fiske med fast redskap i lokaliteten og i en buffersone rundt. Dette

ble senere gjeldende rett etter både Havbeite- og Akvakulturloven. Prosjektlederen i Fiskeridepartementet vektla betydningen av dette punktet i loven:

Det er hele basisen at du kan ikke kjøpe en masse dyr og så kan alle andre fangste på det. Det må være ditt, ikke sant. Du må kunne tjene penger på det. Det er det første, det at du har den eneretten.

Prosjektleder for Havbeiteloven og Akvakulturloven i Fiskeridepartementet

Eneretten til gjenfangst var havbeitenæringens uttalte hovedsak og det prinsipielt mest radikale elementet i den nye lovgivningen. For analysen av statens rolle i denne saken er det viktig å merke seg at betydningen av denne eneretten ble utredet offentlig allerede i 1994. Holdningen i enerettsspørsmålet var dermed også et resultat av en langvarig, intern prosess i departementet og ikke kun av vellykket lobbyvirksomhet. Parallelt med PUSH-programmet ble det satt ned et utvalg, ledet av professor i privatrett Hans Petter Graver, som skulle utrede de juridiske sidene ved reguleringen av havbeitenæringen. Utvalget konkluderte med at eneretten var en forutsetning for kommersielt havbeite og at en framtidig lov måtte innføre en slik rett (NOU 1994: 10, Aarset 2005). Denne konklusjonen var basert på et bedriftsperspektiv. Utvalget skriver blant annet at ”Formålet ved havbeite er at gjenfangst av den utsatte fisken skal gi økonomisk lønnsomhet” (NOU 1994: 10:del 7.1).

Hegemoniet kommer til uttrykk i Graverutvalgets konklusjon. Uten enerett til gjenfangst ville ingen privat aktør kunne tjene penger på å sette ut hummer. Et tenkt utsetningsprogram uten enerett til gjenfangst ville være avhengig av statlig organisering og finansiering. Det ville komme selvstendige hummerfiskerne til gode i form av økt fangst, og det selvstendige fisket kunne sysselsette flere. PUSH-programmet utredet denne muligheten og konkluderte at det var mulig (Aarset 2005). Verdiskapningen av et slikt prosjekt ville imidlertid skje utenfor den kapitalistiske sfæren av økonomien og falle utenfor det kapitalistiske verdibegrepet basert på sosialt nødvendig arbeid. Det ville motvirke kapitalakkumulasjonen, og innenfor den hegemoniske logikken, slik Gramsci beskrev den, basert på kapitalistklassens dominerende posisjon i økonomien, vil den kollektive løsningen fortone seg som underlegen. Hegemoniet i tenkemåte og verdibegrep viser seg i det ensidige fokuset på lønnsomhet på bedriftsnivå. Graverutvalgets konklusjon føyer seg inn i Fiskeridepartementets politiske tradisjon. Odelstingsproposisjonen om havbeiteloven nevner den kollektive løsningen, men ifølge prosjektlederen som skrev proposisjonen var det aldri politisk vilje til å gjennomføre en slik modell:

[I] vår modell så har vi det slik at du produserer bare for deg selv, og tradisjonelle fiskere er i utgangspunktet utelukket fra det. Men det er fullt mulig for oss også å gjennomføre den andre modellen. [...] Per i dag er det uaktuelt. Det har aldri vært gjort før. Det er ikke tradisjon for å drive den typen ressursforvaltning.

Prosjektleder for Havbeiteloven og Akvakulturloven i Fiskeridepartementet

Statens holdning i havbeitesaken har altså to opphav. For det første var staten lydhør overfor en økonomisk aktørgruppe og stilte institusjonell makt til rådighet slik at de kunne sikre seg et produksjonsmiddel på bekostning av en allmenningsressurs. Som vi så i teorikapitlet framhever De Angelis (2001) bruken av ikke-økonomisk makt i forbindelse med atskillelsen av produsenter og produksjonsmidler som kriteriet for å kalle det primitiv akkumulasjon. For det andre var det statlig finansierte PUSH-programmet og Graver-utvalget sentrale i utviklingen av næringen og reguleringen, og de anbefalte den kontroversielle eneretten til gjenfangst. Til tross for motstand blant fiskerne var det politisk vilje til å båndlegge hav med en eksklusiv bruksrett. Havbeiteloven ble vedtatt 7. desember 2000 mot Sosialistisk Venstrepartis og Kystpartiets stemmer (37 mot 5 stemmer i Lagtinget¹¹). Denne politiske viljen er en næringspolitisk prioritering som fører til muligheter på ett område på bekostning av et annet og i tråd med det kapitalistiske hegemoniet.

Statens rolle i frarøvningsakkumulasjonen

Som Kystpartiets eneste representant på Stortinget hadde Steinar Bastesen lite å stille opp med da Havbeiteloven skulle opp til votering. Under debatten fikk han imidlertid satt søkelys på de prinsipielle sidene ved statens rolle i havbeitesaken:

Vi behandler i dag en nyskaping i norsk rettshistorie. Det er et helt nytt prinsipp vi innfører i norsk rett, nemlig retten til å reservere et havområde for private næringsinteresser. Jeg tror ikke Stortinget er fullstendig klar over hva det er vi nå holder på å gi oss ut på. For første gang i historien skal det nå vedtas en lov som gir et firma enerett til å sette ut en art for så å høste av den arten eksklusivt i det området der denne arten er satt ut. [...]Hva er til hinder for [...] at hele økonomisk sone kan være på salg i fremtiden når lov om utsatt fisk og gjenfangst kommer? Det handler her om salg av havet, for første gang i historien. [...] Vi må være klar over det når vi vedtar denne loven!¹²

Storingsrepresentant Steinar Bastesen

Representanten Bastesen framhevet staten som aktør. Som vi så i teorikapitlet er et av de mest karakteristiske trekkene ved den nyliberalistiske staten at den setter hensynet til forretnings- og investeringsklimaet foran hensynet til mennesker og miljø. Utviklingen av havbeitenæringen, lovverket og forskriftene er et eksempel på dette. Havbrukspolitikken ble rettet inn mot å etablere havbeite som en lønnsom næring. I en pressemelding om akvakulturloven slo daværende fiskeriminister Svein Ludvigsen fast at ”formålet med den nye loven er å fremme næringens lønnsomhet og konkurransekraft”¹³. I en tale til årsmøtet i Fiskeri- og Havbruksnæringens Landsforening (FHL) lovte han oppdretterne at ”Akvakulturloven skal være et redskap som legger til rette for at næringsaktørene, gjennom en lønnsom drift, skaper verdier for seg selv på en

¹¹ <http://www.stortinget.no/otid/2000/pdf/o001207.pdf> (19.10.2006)

¹² Steinar Bastesen fra talerstolen i Lagtinget under behandlingen av Havbeiteloven 07.12.2000
<http://www.stortinget.no/otid/2000/o001207-01.html> (24.10.2006)

¹³ Pressemelding fra FKD 18.03.05. Lastet ned 22.06.05

<http://odin.dep.no/fkd/norsk/aktuelt/pressesenter/presse/047011-070011/dok-bn.html>

samfunnsøkonomisk optimal måte”¹⁴. Hva som er en samfunnsøkonomisk optimal måte er avhengig av det ideologiske hegemoniet som ligger til grunn for logikken i fiskeripolitikken. Ludvigssens uttalelse vitner om at departementet legger til grunn en økonomisk logikk der lønnsomhet på bedriftsnivå er det bærende prinsippet, hvilket er i tråd med hvordan Harvey (2005) teoretiserer den nyliberalistiske staten. Ifølge den nyliberalistiske tankegangen er det bedriften som skaper verdiene, og den nyliberalistiske staten vektlegger derfor bedriftenes investeringsklima foran menneskelige behov som velferd og sysselsetting. I et marxistisk perspektiv er bedriftens rolle å akkumulere de verdiene som arbeidet skaper, og Akvakulturloven er dermed et redskap som legger til rette for at næringsaktørene *akkumulerer* verdier for seg selv på en, ifølge den hegemoniske ideologien, ”samfunnsøkonomisk optimal måte”.

Et eksempel på hvordan det nye lovverket legger til rette for akkumulasjon, og på den nyliberalistiske statens prioritering av næringsliv foran mennesker, er måten Havbeiteloven setter allemannsretten til side på. Det post-fordistiske akkumulasjonsregimet preges, ifølge Harvey (2003), av at rettigheter som stammer fra tradisjonell eller kulturell hevd eller fra velferdsstatens kollektive organisasjonsformer, og som ligger til grunn for ikke-kapitalistisk praksis i samfunnet, bygges ned og erstattes med private løsninger på spørsmål knyttet til eiendoms- og bruksrett. Frarøvningsakkumulasjon handler om å legge til rette for akkumulasjon ved å sette ikke-kapitalistiske institusjoner ut av spill. I Norge er allemannsretten en slik institusjon, og i en høringsuttalelse om Havbeiteloven påpekte Norges Fiskarlag hvordan allemannsretten er i ferd med å bygges ned i dagens fiskeripolitikk:

Norges Fiskarlag vil peke på at i motsetning til andre land hvor staten er grunneier, har en i Norge alltid hatt allemannsrettigheter som innebærer at allmennheten har rettigheter på andres grunneiendom. Det bærende prinsipp i sjøområdene har fra gammelt av vært basert på allemannsretten, hvor enhver har hatt rett til å fiske uavhengig av bosted og tilknytning. [...] En privatisering av kystområdene som det her legges opp til vil føre til at allemannsretten blir svært innskrenket, samtidig som det åpnes for at andre aktører enn de som tradisjonelt har hatt sitt virke på kysten får enerett på kystområder som tidligere tilhørte allmennheten.

Norges Fiskarlags høringsuttalelse til Havbeiteloven 14. desember 1999

I sin rapport om PUSH-programmet fra 1994, som inneholder det første utkastet til en lov om havbeite, tar Graverutvalget lite hensyn til allemannsretten til de marine ressursene, og anser at den kan settes til side med et vanlig lovvedtak. Dette er en god illustrasjon på den lovgivende myndighetens rolle i frarøvningsakkumulasjonen:

Når det gjelder allmennhetens rett til å fiske etter allemannsrettigheten, antar utvalget at den kan innskrenkes ved lov og vedtak truffet med hjemmel i lov uten at det er tale om noen ekspropriasjon. Fiske etter marine arter nyter bare rent unntaksvis et ekspropriasjonsrettslig vern. Den rett til å fiske som følger av *allemannsretten* foreslår

¹⁴ Tale til årsmøtet 14.04.05. Lastet ned 22.06.05
<http://odin.dep.no/fkd/norsk/aktuelt/taler/minister/047011-090008/dok-bn.html>

utvalget derfor at skal reguleres av den offentligrettslige havbeitetillatelsen i den utstrekning det er nødvendig for å sikre en hensiktsmessig gjenfangst. Allemannsrettigheten følger av den alminnelige handlefrihet, og tilkommer enhver. Innskrenkninger i allmennhetens rett til å fiske må skje på generell basis gjennom lov eller forskrift. Det er derfor praktisk å la loven og den enkelte havbeitetillatelse inneholde de begrensninger i allemannsrettighetene som er nødvendig for å gjennomføre havbeitevirksomheten. (NOU 1994: 10:del 6.2)

Graverutvalgets rapport

Retten til å fiske blir temaet også i neste kapittel. Leseren bør holde problematikken fra kapittel 5 i mente når vi nå tar fatt på caset om individuelle omsettbare fiskekvoter.

Kapittel 6: Individuelle omsettelige kvoter i Nova Scotia

“If you wanted to be a fisherman nowadays, you’d have to have a million dollars, and if you had a million dollars, why would you want to be a fisherman?”

General Manager, Casey Fisheries

Innledning

Individuelle omsettelige kvoter (ITQ) er et forvaltningssystem for fisk basert på eksklusiv, privat bruksrett (Hannesson 2004). Når ITQ innføres får hver aktør i fisket tildelt en kvote, uttrykt som en andel av den totale tillatte årlige kvoten (TAC). Fiskeren kan utnytte kvoten etter eget ønske, enten ved å fiske den, leie den ut eller selge den. Systemet ble først innført på New Zealand og Island, og senere i USA, Canada og Chile. Også Norge har et ITQ-lignende system.

Dette systemet har ifølge dets talsmenn en rekke fordeler. For det første er det ment å ha en miljøgevinst. Den direkte foranledningen til innføringen av kvotesystemet var i nesten alle landene et økende press på fiskeressursene og en overhengende fare for kollaps (Hannesson 2004). Innenfor nyklassisk økonomisk teori har dette blitt tolket som en allmenningens tragedie som kan løses med privat eiendomsrett. Med en eksklusiv og omsettelig kvote mellom hendene vil kvoteeieren ha et incentiv til å forvalte ressursen på en bærekraftig måte, slik at eiendommen ikke mister sin verdi. Denne rasjonaliteten bestrides av kvotemotstanderne (Apostle et al. 2002). Det mest lønnsomme kan i mange tilfeller være å fiske bestanden tom for å oppnå kortsiktig avkastning. Dessuten vil det være i kvoteeierens interesse å få høynet den totale tillatte fangstmengden (Total Allowable Catch, TAC) slik at den individuelle kvoten øker i absolutt mengde. En selvstendig fisker som er avhengig av fiskeressursen for sitt livsopphold kan ha vel så sterke grunner til å ville opprettholde ressursen som en investor som bare har et økonomisk forhold til fisken, som en blant mange investeringer. Et slikt rent økonomisk forhold til ressursen har i mange tilfeller ført til at store mengder fisk blir dumpet døde på sjøen fordi de enten er av en art som fartøyet ikke har kvote til (by-catch) eller av en art som riktignok går inn under kvoten, men som har en relativt lavere kilopris (high-grading) (O'Connor og McNamara 1998).

Hvorvidt individuelle kvoter er positivt eller negativt for fiskebestanden er det altså ingen akademisk enighet om. For en ytterligere diskusjon, se blant andre Normann (2006), Wingard (2000) og Ørebech (2005). Synspunktene i dette spørsmålet varierte sterkt også blant mine informanter. En fisker mente kvotene var nødvendige for å redde fiskebestanden:

If it wasn't for quotas, then Man, with his technology, all the time, gaining and gaining and gaining, the fish doesn't stand a chance. Anywhere they go, you can go and get them now. A hundred years ago, there was a few fellows fishing, and the stocks had been there for thousands of years. Now they're in danger of being gone. If mankind had a free hand, they'd get them all anyway. Just go back the next day and make sure they got the last one.

Gordon, fisker

En annen fisker mente kvotene hadde akselerert kollapsen i torskebestanden:

It's destroyed the ocean. Our ocean was healthy ten years ago. We had probably the healthiest ocean anywhere on the earth, maybe 15 years ago. Since the ITQ quota has come in, it's been downright destroyed. [...] It's been extremely hard on the resources, because the fisherman has come to a point where he doesn't give a damn any more. The fisherman thinks in his mind: "Well, if that rich man is gonna own all the fish for eternity, who gives a damn?"

Fisker i Digby

Vi skal ikke dvele ved det økologiske perspektivet, for det er de sosiale konsekvensene vi skal befatte oss med, men vi skal ha i bakhodet at overfiske er en viktig del av bakgrunnen for det som skjer i fiskeripolitikken.

Det andre argumentet som er blitt trukket fram i pro-ITQ-litteraturen er at kvotesystemet er økonomisk rasjonelt (Apostle et al. 2002). Sammenlignet med et lisensbasert fiske under en total fangstbegrensning (TAC), der deltagerne fisker om kapp den første uka i sesongen for å få størst mulig del av den totale kvoten, kan de individuelle kvoteeierne i et ITQ-system fiske jevnt gjennom sesongen uten risiko for å miste fisk. Dermed reduseres problemet med uutnyttet båtkapasitet store deler av året, kapitalintensiteten reduseres og lønnsomheten øker. Dessuten vil de omsettelige kvotene fordeles av markedskreftene til de aktørene som til enhver tid kan utnytte dem mest lønnsomt. Disse argumentene tar, som O'Connor og McNamara (1998) påpeker, i sin reneste form utgangspunkt kun i fisken som vare og kapitalen som skal til for å produsere den, ikke i menneskene som er involvert i prosessen. Apostle et al. (2002) ser kvotesystemet som en utvidelse av markedet, og dermed den kapitalistiske sfæren av samfunnet, og et uttrykk for høyrevridningen i politikken de siste 25 årene. Kvotesystemet ble designet med det mål for øyet å skape økonomisk effektivitet og en rasjonell industri, ikke bosetning, sysselsetting og velferd. Individuelle omsettbare kvoter gjør det mulig å redusere kapitalintensiteten i fiskeriindustrien og å hente opp samme mengde fisk med færre aktive fiskere, men samtidig rives sysselsettingsgrunnlaget vekk i mange lokalsamfunn og arbeidsledigheten og sosiale problemer øker. Wingard (2000) peker på at slike forhold så å si aldri tas med i de økonomiske beregningene som ligger til grunn for den fiskeripolitiske veivalg, og at hvis de ble det kunne de samfunnsøkonomiske beregningene ha fått helt andre resultater. Denne baksiden av medaljen danner utgangspunkt for analysen som følger. Empirien om den administrative prosessen og de kvantitative dataene om manifesterte utfall er i stor grad basert på Apostle et al. (2002).

Kvoteregulering av kystfisket i Nova Scotia

Den canadiske provinsen Nova Scotia har et aktivt kystfiske. Kysten er preget av små landsbyer som er nesten utelukkende basert på ressursene i havet. De siste årene har fiskebestanden i havområdene rundt provinsen blitt kraftig redusert, mens hummeren har blomstret opp og er i dag den viktigste arten. Andre viktige arter er torsk, kolje, lyr, flyndre, sild, reke, krabbe og

kamskjell. Mange av fiskerne vi skal møte i dette kapitlet fisket tidligere mange typer fisk, men ble tvunget til å slutte da ITQ-reformen ble innført. Den voldsomme økningen i hummerbestanden har fungert som en redningsplanke for mange av disse fiskerne, som i dag i stor grad er hummerfiskere. Innføringen av kvotesystemet har hatt store konsekvenser for livene deres, og det er reformen og konsekvensene dette kapitlet i hovedsak skal handle om.

I løpet av 1980-tallet ble det klart at torskbestanden utenfor Nova Scotia stod i fare for å forsvinne. Et av verdens mest fruktbare fiskeriområder var utsatt for et kraftig overfiske. Den føderale fiskeriministeren bestemte 2. januar 1990 at det skulle innføres et kvotesystem i kysttorskfisket med bevegelige redskap som trål, jukse og dorg etter torsk, kolje og lyr (Apostle et al. 2002). Ordningen ble senere utvidet til også å gjelde flyndre og saltvannslaks. På dette tidspunktet var flåten i kysttorskfisket i stor grad eierdrevet (owner-operated). Det selvstendige fisket beskyttes av den såkalte flåteatskillesepolitikken, som innebærer at fiskeforedlingsforetak ikke kan eie fiskebåter. Mange aktører omgikk imidlertid denne regelen ved hjelp av private forvaltningsavtaler (trust agreements), det vil si en avtale der en fisker på papiret eier en fiskerlisens som i realiteten brukes av en aktør som kan finansiere virksomheten, men som ikke selv har anledning til å eie lisensen. Denne ulovlige praksisen viser at samfunnene i det rurale Nova Scotia ikke nødvendigvis var like egalitære i virkeligheten som det så ut til i statistikken. Departementets oppsynsmann i Barrington brukte kamskjellfisket som eksempel på hvordan denne skjevheten i eierforholdene strakk seg tilbake til før ITQ-reformen:

Companies have always owned [...] licences. Especially in the Lunenburg area, all the scallop licences were owned by Knickel or National Sea. There were very few individual licences owned by scallop fishermen themselves. Some bigger companies own two or three herring seiners, and licences for them. So that part of that entity has been around for a long, long time. That hasn't changed.

Fiskeridepartementets oppsynsmann i Barringtonområdet

Likevel utgjør overgangen til kvotene en stor forskjell. En lisens innebærer kun retten til å fiske innenfor visse begrensninger som gjelder for alle. Den er dermed kun en fordel for innehaveren, og ekskluderer ikke andre fra fisket. Kvitene representerer derimot et eierskap til en viss andel av det totalt tillatte fangstvolumet, og dette eierskapet videreføres fra år til år slik at den som ikke eier kvote må kjøpe seg inn i en viss mengde av kvoten for å kunne starte en reell fiskervirksomhet. En fisker i Woods Harbour uttrykte frustrasjon over den praktiske betydningen av denne endringen; at folk med penger kan kontrollere fiskeriindustrien med loven i hånd:

Once it goes to quotas, they'll just buy it right up. Cause then they can control it. While it's still competitive, by buying up these licences, they don't really have a hold on it.

Sandy, fisker

De individuelle kvotene ble fordelt ut fra fiskernes rapporterte fangst de siste årene. Med reduserte totalkvoter førte dette til at mange fiskere fikk for lite kvote til å kunne drive videre, og mange måtte gi opp torskefisket (Apostle et al. 2002). En fisker i Lunenburgområdet opplevde dette som en dramatisk endring i eierskapsstrukturen i løpet av hans egen yrkesaktive tid som fisker:

Years ago some of the skippers were on the boats, before they got this quota. Now it's all quota and company owned. Companies own everything. [...] When I first started up, back 30 years ago, it was different, but then government got into it, and it was a different story when they put quotas on it and the companies got all the quotas.

Fisker nummer 1 i Lunenburg

Mange av fiskerne som ble overflødige i ITQ-fisket byttet til hummer og kamskjell. I tillegg flytter mange ut av provinsen, særlig til oljeindustrien i Alberta.

Til tross for en regel om at ingen kan eie mer enn 2% av kvoten, og at bare fiskere kan eie kvote, dokumenterer Apostle et al. (2002) en kraftig konsentrasjon av kvoteeierskapet, reduksjon av antall båter og geografisk sentralisering av mottak og oppkjøp. Mens 455 båter hadde lisens i kysttorskefisket før kvotesystemet ble innført i 1990 var det bare mellom 100 og 200 som fortsatt fisket fire år senere. Til gjengjeld er fisket som foregår i ITQ-sektoren mer økonomisk rasjonelt enn før. Kapitalintensiteten er lavere, profitten høyere, fiskekvaliteten bedre og reduksjonene av TAC har flatet ut. Disse resultatene er i tråd med den nyklassiske teorien om kvotesystemets rasjonalitet, men det forutsetter at analysen kun dreier seg om de som til enhver tid er involvert i sektoren. Apostle et al. konkluderer fra dette at kvotesystemet, idet det øker den økonomiske effektiviteten, men svekker velstand og politisk påvirkningsmulighet i lokalsamfunnene, representerer en slagside i avveiningen mellom effektivitet og deltakelse. Bestyreren i et fiskeriselskap i Digby illustrerte hvordan dette skaper en skillelinje i kystbefolkningen mellom de som har penger til å kjøpe kvote og de som ikke har det:

By restricting the quota, they made boats not very profitable. So the ones that had boats that were very expensive, they said they can't fish for just this one quota, they've got to buy two quotas or three quotas. [...] The scientists restrict the amount per boat per year they could catch, so what happens is if you're lucky enough and you can buy two quotas, your boat will fish all year and catch both the quotas, and if you're the poorer person, you'll sell your quota and give up or lease it out to somebody else.

General Manager, Casey Fisheries

ITQ som primitiv akkumulasjon

Fisket på Canadas Atlanterhavskyst har, ifølge Hannesson (2004), helt opp til vår tid i første rekke blitt sett på som en sysselsettingsskapende aktivitet som folk og lokalsamfunn kan leve av, og ikke som en viktig brikke i landets økonomi. Hannesson, som varmt forsvarer kvotesystemet fra en økonomisk synsvinkel, anerkjenner at ITQ har lite å tilføre fisket dersom et sysselsettings-

eller distriktspolitisk perspektiv legges til grunn. Desto mer tydelig er kvotesystemet i Nova Scotia en reform på kapitalens premisser. Ved å frata fiskerne muligheten til å bruke fiskeressursen, og dermed produksjonsmidlet de er avhengige av, åpner reformen for en omfattende omlegging av næringen (Ørebech 2005). En fisker i Digby så reformen som et verktøy regjeringen brukte for å legge til rette for videre akkumulasjon:

[They did it] to let the rich men have the power and the wealth. With the ITQ boat quota system, the only men that are making money in this whole system are the men that are on the shore, not working, and the men going to sea working aren't making a cent. And that's why they've done it, so that the landlords and businessmen can get the wealth out of the ocean.

Fisker i Digby

Fiskeren bemerker at kvotesystemet lar de rike akkumulere *både* makt og rikdom. Som primitiv akkumulasjon lar den institusjonelle reformen kapitalistene akkumulere kapital som en sosial relasjon. Selv om den eksisterende klassestrukturen i fisket skiller fiskerne etter eierskap til fartøy og redskap er fisken et like viktig produksjonsmiddel i fisket. Fisken, som en mobil ressurs utenfor menneskets kontroll har tradisjonelt ikke blitt sett på som noe det går an å eie, men fisken er like nødvendig for produksjonen som det jord, maskiner og arbeidskraft er i andre næringer. Marx (1867) understrekte at både redskapen og arbeidsobjektet er produksjonsmidler fordi begge er nødvendige for å ferdigstille arbeidsproduktet:

If we examine the whole process from the point of view of its result, the product, it is plain that both the instruments and the object of labour, are means of production (Marx 1867:unnummerert).

Ved på den ene side å sikre privat eiendomsrett til produksjonsmidlet for kapitalisten og på den annen side stenge de selvstendige aktørene ute fra allmenningen der produksjonsmidlene finnes, etablerer kvotesystemet kapitalforholdet mellom stadig flere aktørgrupper. En annen fisker bemerket hvordan selskapene, med penger på bok, kunne dra nytte av at fiskernes livsgrunnlag blir kommodifisert, og akkumulere kapital som makt:

They came out with the quotas. When I went fishing you could catch whatever you could catch. Maybe it took two boats to get enough quota to make a living at. So the companies would buy up two or four, some bought ten or fifteen. Then when they've bought up those rigs, they'd probably build two new boats. But they own the quota, so nobody can make any money outside of the company. The men on the boats don't make money, they're not gonna beat the man with the pen. I mean, that's just business. That's not the way it used to be, but it's the way it's going. And with the lobstering it's gonna be like that in ten-fifteen years too.

Terry, fisker

De privatiserte kvotene kunne i prinsippet blitt fordelt jevnt blant alle aktørene, dersom alle hadde det samme utgangspunktet. Privat eiendom følger imidlertid markedet, og blant

kvotetilhengerne er det en høyt skattet egenskap ved privat eiendom at den havner der den kaster mest av seg for eieren (Apostle et al. 2002). Privatisering har derfor også alltid en sosial slagside. Frarøvningsakkumulasjon tar fra fellesskapet og redistribuerer i henhold til forutgående eierskap til kapital, det vil si til de som har midler fra før. Fiskeridepartementets oppsynsmann i Barrington pekte på hvordan store fiskeriselskap har penger nok til å kjøpe kvoter på det åpne markedet:

Most companies own their own quota. Most companies are financially far enough ahead that they will buy it. [...] Companies here have seen the writing on the wall, so most companies have two or three quotas that they either have boats fish it for the company or buy them. When you go to meetings, processors will stand up and tell the government flat out: "We own our own quota so that we can guarantee that we have product coming into our plant, to keep our workers working".

Fiskeridepartementets oppsynsmann i Barringtonområdet

Vi kan analysere denne prosessen som endringer i den sosiale arbeidsdelingen i fisket. I et åpent allmenningsfiske eller et begrenset lisensfiske kan fiskeren selge sitt arbeidsprodukt, den trukne fisken, som en vare på markedet. Båteieren har riktignok ofte med seg et mannskap som jobber under kapitalistiske produksjonsrelasjoner. Dette kommer vi tilbake til nedenfor. Med fokus på fiskeressursen, og ikke fartøyet, som produksjonsmiddel kan vi imidlertid si at overgangen til kvotesystemet innebærer en kvalitativ endring for de som ender opp uten kvote. Som Apostle et al. dokumenterte, forlot mange av fiskerne sektoren da kvotene ble innført og entret den sosiale arbeidsdelingen uten produksjonsmidler et annet sted i økonomien. Andre fortsatte i fisket, men kunne ikke opprettholde sin selvstendige posisjon i den kapitaliserte sektoren og ble lønnsarbeidere på andres båter. Andre igjen fortsatte det selvstendige fisket ved å leie kvote fra andre eiere. Fiskeren i digby var blant disse:

We don't have no quota. We have to buy the fish that's swimming in the ocean before we catch it. The fish out there in the ocean are owned by rich businessmen. And I, as a fisherman, have to pay to catch the fish. I have to buy the fish up front, it's what you call ITQ quota. It's the worst system ever designed on this earth, don't put that in Norway if it's not there now. You couldn't get a worse system, it's absolutely evil, that's my opinion.

Fisker i Digby

Fordi fisken i et kvoteregulert fiske er en begrenset ressurs er den nesten like mye verdt før den er fanget som etter. Oppsynsmannen i Barringtonområdet var opptatt av hvor vanskelig dette gjør det for småskalafiskerne å tjene penger i det kvoteregulerte fisket:

It's very difficult for fishermen to show a huge profit when you have to go out and buy fish, and pay 40 or 50 cents a pound for your fish before you even catch it. It's very difficult to show a profit at the end of the day. It can't be done.

Fiskeridepartementets oppsynsmann i Barringtonområdet

Dette viser hvilken gigantisk overføring av verdier fra felles til privat kontroll innføringen av kvotesystemet representerer. Frarøvningsakkumulasjon fungerer, ifølge Harvey (2003), nettopp ved å frigjøre ressurser for private investeringer til svært lav eller ingen kostnad. Uten fiskekvote er fiskerne i beste fall leilendinger på sjøen. Selv om de selger arbeidsproduktet som en vare og ikke er ansatt mot lønn lider de av at fisken er underlagt privat eiendomsrett. Dette fikk en av fiskerne i Woods Harbor til å stille spørsmål ved om de fortsatt i realiteten er selvstendige fiskere:

You can call them independent, but then they have to buy fish from one of them companies. He's not independent, because he has to buy fish from him and then he has to sell his fish to him, so really he is obligated to him. There's only a little bit of independence left. We went from a totally independent fishery, back in the eighties, into being owned by the companies. Other than the lobster industry.

Sandy, fisker

Eierskapet til kvoter er ikke bare et rent økonomisk forhold. I en situasjon der fiskeren er avhengig av kvoteeieren for å kunne fiske vil kunnskapen fiskerne besitter om yrket synke i verdi. Som del av en større produksjonsenhet styrt av kvoteeieren blir fiskerne utskiftbare utførere av mindre kompliserte operasjoner. Konsekvensen for fiskerens hverdag er ofte at beslutningene om arbeidet flyttes fra dem selv til kvoteeieren, slik en fisker i i Woods Harbour påpekte:

I'd rather own my own quota. There's no doubt about that. That way you can make your own decisions. If someone else owns it, then they can, well, it's working for someone else, right. Really. And they can tell you when to go and catch it and when not to.

Gordon, fisker

Følelsen av å miste kontrollen over egen arbeidssituasjon samsvarer med dataene til Apostle et al. (2002), som fant at kvoteeierne har tatt over båteiernes rolle i å planlegge fisketurene i detalj. På denne måten kontrollerer de ikke bare ressursen, men hele produksjonsprosessen. Havnebestyreren i Woods Harbour observerte hvordan dette går ut over fiskerne:

[The companies] pretty much control the market. They control the prices. The men aren't in control of anything. [...] The companies dictate to the men where they will fish and when they will go and things like that, and that's not good.

Havnebestyrer i Woods Harbour og aktiv i Coastal Communities Network

På denne måten kan degraderingen av arbeidet, slik Braverman beskriver, foregå både innenfor og utenfor lønnsarbeidssystemet, så lenge produksjonsmidlene er privatisert. Degraderingen av arbeidet fra et selvstyrt håndverk til en standardisert prosess styrt av sentraliserte beslutninger reduserer bytteverdien av fiskernes arbeid og dermed differansen mellom kvoteprisen og omsetningsprisen på fanget fisk, ettersom kunnskapsintensiviteten i arbeidet reduseres. Denne tendensen undergraver dessuten fiskernes livsstil. Tanken på en standardisert jobb var fremmed for fiskerne jeg snakket med:

Fishing is a challenge. Of course there are other jobs that are a challenge too. But every trip, and every day is a new challenge. It's like playing a game. [...] It's like people who go hunting. A lot of people don't understand why they go, but it's a challenge. And when you do it, you sort of get hooked on it. Probably like gambling, you get addicted to it. Most jobs are boring. Not all jobs, most jobs, not all of them. [...] Who the hell wants to go and work for somebody, and that's all you do – working. No. I don't want no part of it. [...] You see, there's more to it than just fishing, there's, like you said, pride to it. When you come in with a shipload of fish, yes, you want the money, but there's more to it than that. It's interesting work. [...] Go and work by the hour. I just can't see how it would be so much to look forward to.

Terry, fisker

Fiskingen er en interessant jobb i den forstand at fiskeren må bruke ferdighetene sine og ta riktige avgjørelser hvis fangsten skal bli bra. Når han returnerer til kaia med en god fangst kan fiskeren gjenkjenne sitt bidrag til arbeidsproduktet i form av intellektuelt arbeid. Utsagnet over viser, i tråd med Hegels teori om menneskelig arbeid (Birkeland 1992), at å realisere seg selv gjennom meningsfylt virke er noe som fiskerne verdsetter. Fiskerne knyttet denne muligheten til meningsfylt arbeid til rollen i den sosiale arbeidsdelingen, der de er selvstendige aktører:

When you work for one of those big companies, he tells you when to go and when not to. [...] I got up this morning. [...] I made that decision. Cause I can. Cause I'm independent.

Sandy, fisker

Etter innføringen av ITQ-systemet er ikke dette lenger virkeligheten i torskefisket. Fremmedgjøringen av arbeidet, slik Marx (1844) beskriver det, er spesielt brutal i fisket der arbeidet kan beskrives som et håndverk, og der de sysselsatte identifiserer seg med aktiviteten. Havnebestyreren i Woods Harbour mente fisket var mer en livsstil enn en jobb for fiskerne, og at endringene fisket er inne i undergraver denne livsstilen:

You're not just losing your money, and you're not losing your job, you're losing your life. It's true, it makes me cry. Fishing is not a job. The government looks at fishing as a job. I tell them it's not a job, it's a way of life. It's a man's history. It's a man's culture, it's the society that he lives in, it's the most important thing to him, it's his life. And do you think that a man or a woman that works at the check-out at WalMart would say that this job is my life? No. But a fisherman would tell you the job is his life.

Havnebestyrer i Woods Harbour og aktiv i Coastal Communities Network

Også et annet sted i den sosiale arbeidsdelingen skaper kvotesystemet investeringsmuligheter for kapitalen. Omsetteligheten gjør kvotene til investeringsobjekter og skaper en nisje i økonomien som gir avkastning uten å bidra til produksjonen. I områdene som ble kvoteregulert har enkelte aktører spesialisert seg på å kjøpe, selge og leie ut kvoter. Fortjenesten i det fordyrende mellomledet går på bekostning av lønnsomheten i fisket fordi prisen på kvotene stiger og marginen mellom kvoteprisen og fiskeprisen blir smalere og smalere. Denne nisjen karakteriseres av det Baran (1973) kalte uproduktivt arbeid, det vil si arbeid som ville vært unødvendig i et

rasjonelt organisert samfunn og kun eksisterer som en konsekvens av de kapitalistiske produksjonsrelasjonene. Nisjen oppstod som en konsekvens av innføringen av kvotesystemet og var unødvendig i det åpne fisket. Oppsynsmannen i Barringtonområdet fortalte hvordan denne omsetningen foregår i hans område:

It's very common here, with the ITQs, especially for groundfish. There's one guy [...] here on [Cape Sable] Island, NN, that's all he does. When a fisherman has 50,000 groundfish that he wants to sell, they're ITQ, he'll call NN, he knows fishermen out there who are looking for it, so he'll set the deal up for one guy to buy the other guy's fish. Some fishers have had quotas for many, many years, since they came in place. They know that each year somebody will come and approach them to buy their quota, usually the same fisherman over and over again will come and buy the same quota.

Fiskeridepartementets oppsynsmann i Barringtonområdet

Omsetteligheten gjør kvotene lik annen eiendom idet den antar en bytteverdi i tillegg til en bruksverdi. Apostle et al. (2002) anser kvoteordningen som en del av den globale utvidelsen av markedene. Ettersom de omsettelige kvotene, som varer i den sosiale arbeidsdelingen, ikke er produkt av sosialt nødvendig arbeid er det naturlig å regne handelen med dem som en del av finansmarkedet. Harvey (2005) anser utvidelsen av finansmarkedene som et hovedtrekk i frarøvningsakkumulasjonen som preger den nyliberalistiske økonomien. Den globale utvidelsen av markedene inn i fiskernes livsgrunnlag og avhengighetsrom har konsekvenser som grenser til det absurde. Ressursene i havet rett utenfor landsbyene og menneskene som er avhengige av dem eies og kontrolleres av mennesker på motsatt side av kloden:

Take for example the rock cod industry in British Columbia. Ninety-eight per cent of their quota is owned by a doctor in Australia. Every spring he gets on the phone and he sells his fish. His Australian fish in Canadian waters, it spills back to the fishermen at premium price. The fisherman makes very little money. But it's the only thing that some of them have. [...] This is the only way they actually get to go fishing; they have to buy quota from somebody in Australia. How wrong's that!

Bestyrer på Bay of Fundy Marine Resources Centre

Klassestrukturen i fisket

I og med at strukturendringen i fisket er institusjonelt betinget, og lovgivningen følger fiskeartene, ser klassestrukturen i de ulike fiskeriene svært forskjellig ut. Dette gjør det mulig for oss å studere selvstendige fiskere i ett fiskeri og deres holdninger til det som foregår i fiskeriene rundt dem. Hummerfisket er ett av tilfellene der endringsprosessen har kommet relativt kort. De fleste skipperne i hummerfisket eier sine egne båter, og selskapene er stort sett fraværende på eiersiden, skjønt mange fiskeforedlingsbedrifter kontrollerer hummerlisenser ved hjelp av forvaltningsavtaler. En kilde i fiskerimiljøet i Digby forklarte hummerfiskets særstilling med forskjellen i regulering, og pekte på hvordan kvotesystemet har ført til at de store selskapene dominerer torskfisket:

I think one of the enabling things that allowed other fisheries to go corporate more rapidly [than the lobster fishery] was ITQs, Individual Transferable Quotas, and our ground fishery went that route quite a few years ago. [...] And once that happened, it just enables companies to buy quotas from other owners and concentrate capacity on one company's name, and that's led down that road. With the lobster fishery so far it's stayed with the competitive fishery, no overall quotas there, or Total Allowable Catches there, or anything. And it's been spread, licences have always been spread throughout the communities. [...] If you had to pick one factor that really changed things, I think that would be it.

Kilde i fiskerimiljøet i Digby

I kontrast til dette foregår hummerfisket enn så lenge uten eiendomsrett til ressursene. Hummerfiskerne jeg snakket med ga uttrykk for en glede over den friheten det selvstendige fisket gir, men samtidig en frykt for at situasjonen er truet:

He doesn't bother me, I don't bother him. He does his job and he does what he needs to do and he is where he wants to be at the end of the season, I am where I want to be at the end of the season. We don't hurt each other along the way. We just go and do our own thing.

Sandy, fisker

Nothing feels any better than to go out, have a good trip and make a few dollars, and come home. And when you get in you get the chance to be proud of what you've done. It isn't that way any more now because of these quotas and so on.

Gordon, fisker

Hummerfisket på sørkysten av Nova Scotia skjer fra små båter med to eller tre fiskere i tillegg til skipperen. Mannskapet er som regel unge folk som ikke har skaffet seg egen båt, og det er heller ikke fast over en lang periode. Ettersom båteieren selv er med og fisker kan vi kalle det et selvstendig fiske, men siden han ansetter et mannskap er båteieren likevel en kapitalist. Som aktører i den sosiale arbeidsdelingen selger mannskapet arbeidskraften som båteieren bruker til å øke verdien av arbeidsproduktet som han selger på markedet. Produksjonsmidlene som skiller disse to i klassestrukturen er fartøy og utstyr. Kapitalforholdet som båteierskapet medfører har blitt grundig analysert av blant andre Kleven (1959). Men båteierne i hummerfisket i Nova Scotia har likevel en del egenskaper som skiller seg fra den rasjonelle kapitalist slik teorien beskriver det.

For det første driver de fiskevirksomheten sin med mål om et levebrød, ikke om ekspansjon og akkumulasjon. Havnebestyreren i Woods Harbour la vekt på at fiskerne ikke reinvesterer inntekten sin i virksomheten utover det som skal til for å opprettholde den, men bruker den på et komfortabelt liv. Fiskerne selv la vekt på at fisket er i første rekke en livsstil:

It's a good lifestyle. The season's only six months, you go to work 60-70-80 days a year, rest of the days you do what you want to do. In the summer you can go sword fishing. I just like the lifestyle. [...] We're independent, we come and go to it as we please. If I want to go lobstering today, I get up and go, if I don't want to go, I don't go. I go the next day.

If you're working nine to five, you can't do that. If I want to go down to the sites for two or three weeks, I go down and spend two or three weeks. I go with the sun!

Mike, fisker

Med tilgang til allmenningsressursen er hummerfisket lukrativt. Fiskerne i Woods Harbour var ikke i tvil om at fisket er mer innbringende enn en vanlig jobb i det rurale Nova Scotia:

There's no comparison. If you had a land job here, you earn 20,000 dollars if you're lucky. I couldn't survive on 20,000 a year. I mean, not and keep the lifestyle I have. [...] You can make a lot more money in the fishery. [...] Nothing around here pays any big wages, compared to what you make out of fishing. Like I've always said, I make 60-70,000 a year, in six months. I can do whatever I want for the next six months. If you want to work, you work, if you don't, you don't. So they like it.

Mike, fisker

Den høye inntekten er imidlertid nødvendig i en så kapitalintensiv virksomhet. Havnebestyreren i Woods Harbour pekte på alle utgiftene som selvstendig fiske innebærer:

Don't be deceived by what you see. If you have a rig boat that costs you a million and a half dollars, you have to make a lot of money in order to just pay for that vessel, right. And you're not doing it on your own, you have a crew, and you have fuel, and you have bait and you have insurance, you have steam ship inspection, you have everything going on. You have to make a lot of money, because you also pay out a huge amount of money.

Havnebestyrer i Woods Harbour og aktiv i Coastal Communities Network

For det andre er organiseringen av fisket, rekrutteringen av mannskap og forholdet mellom båteier og mannskap tuftet på andre premisser enn de rent kapitalistiske. Mange ansetter familie og venner på båten, og i et samfunn der en betraktelig andel av alle menneskene er kapitalister og der alle kjenner alle antar ikke nødvendigvis klasseskillet de samme sosiale kjennetegnene som i et samfunn der relasjonene mellom aktørene i den sosiale arbeidsdelingen er mer rent økonomiske. Apostle et al. observerer at mens store selskaper satte ned mannskapslønningene etter ITQ-reformen for å kompensere for utgiftene investeringene i kvoter innebærte, skjedde dette i langt mindre grad blant de som ansatte familie eller naboer.

Den lukrative fiskeressursen er en betraktelig verdi i den overakkumulerte økonomien, og som en gruppe selvstendige aktører som tjener til livets opphold ved å utnytte den, står fiskerne lagelig til for hogg i en fiskeripolitikk tuftet på frarøvningsakkumulasjon. Med erfaring fra det som skjedde med torskefisket, der aktiviteten ble konsentrert til de regionale sentrene da kvotene ble innført, var hummerfiskerne jeg intervjuet engstelige for fremtiden:

The only thing that's holding these communities here together now is the lobster fishery, and if we lose that, these places will be ghost towns. We've got nothing else to turn to. Everything along the shore is dependent on the lobster fishery.

Mike, fisker

It's basically down to just lobster fishing, that's the only thing that's left around here. There are other fisheries, but it's all been bought up by big companies. So there's no money to be made. Not for the men on the boat. There *is* money to be made, but you can guess who's gonna make it. It's different than when I went. When I went swordfishing, 20,000 pounds a trip of swordfish, we shared 10,000 dollars among the crew members. There's a friend of mine who took a company boat last summer, they came out with 30,000 pounds, but shared nothing at all. Take it from there. [...] Now, 20 years ago you could have come down to this wharf here and you'd probably find 25 draggers. Independently owned draggers. Probably ten longliners that went swordfishing. There's only one here now, but he hasn't got enough quota. You and I could eat what he's got to catch. It's all gone.

Terry, fisker

For den enkelte fiskeren er kvotereformen i torskefisket og sentraliseringen av eierskap og lokalisering i praksis ensbetydende med at fisket er forsvunnet. Fisken, som produksjonsmiddel, er utenfor rekkevidde. Selv om den, i likhet med hummeren, beveger seg rundt i havet rett utenfor landsbyen er torsken helt verdiløs for fiskerne når de ikke har lov til å fange den. En fisker i Digby-området understrekte hvor unaturlig denne situasjonen er ved å påpeke at det siste fiskerne vil er at torskebestanden, som kollapset omtrent samtidig med innføringen av kvotesystemet, skal ta seg opp igjen. Torsken tilhører kvoteeierne, og han anså at fiskerne ikke hadde noe å tjene på en eventuell oppblomstring av et eierskapsentralisert torskefiske. Tvert imot er torskekollapsen en av de viktigste årsakene til den voksende hummerbestanden. Fiskeren var blant de som la ansvaret for kollapsen på kvotesystemet og fiskedumpingen den medfører, og for ham fortonte den institusjonelt betingede økologiske forvandlingen seg som at de var blitt fratrukket ett fiskeri og fått et annet i erstatning ved en uforutsett bieffekt:

They destroyed the ocean and the scavengers came to clean it up. Don't let anybody ever claim that the lobster fishery is the result of good management! [...] The lobster resources were not here in history, that's brand new. We never had lobsters like that. [...] A diver that used to dive back in the forties and fifties [...] said that everywhere he looked there was codfish. And now, there's nothing but a carpet of lobsters. We have, whether we want to admit it or not, completely changed the balance of the ocean. We've made the ocean a scavenger factory. And there are some who say, like the fishermen around here would say, why would we want codfish back?

Fisker i Digby

Denne uttalelsen viser hvor viktig den sosiale arbeidsdelingen er for meningsdannelse. Frarøvningsakkumulasjonen som skiller produsentene fra produksjonsmidlene og fører dem over i lønnsarbeid setter hele torskefisket i et nytt og annerledes lys for fiskerne. Den kapitalistiske ideologien dominerer ikke blant fiskerne i det selvstendige fisket, som hele livet har solgt fisk, ikke arbeidskraft, i den sosiale arbeidsdelingen. Hegemoniet er ikke fullstendig. Dissensen kom til uttrykk i fiskernes engasjement i den politiske prosessen som førte fram til den endelige utformingen av kvotesystemet, men det var kapitalens interesser som fikk gjennomslag. Vi skal nå ta for oss denne prosessen og se hvilken innflytelse henholdsvis aktørene i fisket,

myndighetene og hegemoniet hadde da allmenningen ble omregulert til privat eiendom og det selvstendige fisket omgjort til en investeringsmulighet for kapital.

Interesser, engasjement og den politiske prosessen

I Nova Scotia begynte nyliberalismens tiår med et smell 2. nyttårsdag 1990, da den daværende føderale fiskeriministeren, Tom Siddon annonserte at det ville bli innført et kvotesystem i kysttorskfisket med bevegelig redskap i den sørlige delen av Nova Scotia for å motvirke overkapasiteten i fiskeflåten. Som foranledning til denne hendelsen nevner Apostle et al. (2002) en rapport fra Fiskeridepartementet i Ottawa om det skrale tilstanden til torskebestanden i området. Overkapasitet i flåten kan føre til overfiske, men det er også et problem for lønnsomheten i næringen. Foranledningen til Siddons avgjørelse har både en økologisk og en politisk-økonomisk side og ble preget av et samspill mellom aktører i fiskeriindustrien og myndighetene.

Allerede på 1980-tallet eksisterte det et kvoteprogram for den truede sildebestanden i Fundy-bukta, men systemet ble ikke håndhevet tilstrekkelig, og underrapportering florerer, slik at den ønskede økologiske effekten uteble (O'Connor og McNamara 1998). Det canadiske kvotesystemet er basert på erfaringer fra New Zealand, som var det første landet i verden til å innføre kvoter i betydelig omfang. Kilden i fiskerimiljøet i Digby fortalte hvordan ITQ-modellen ble hentet til landet og bemerket det økonomiske motivet som lå til grunn for engasjementet til aktørene i fiskeriindustrien:

Some of the senior people in DFO [Department of Fisheries and Oceans] had looked to other countries, primarily New Zealand, I think, at the ITQ system there. And the people they talked to in New Zealand said it was working great. So they took an industry and government contingent over to New Zealand to see how it worked. They basically came back with the framework for the plan to do it here and drove that agenda ahead. Some of the people who went to New Zealand now own huge amounts of quota and have benefited from this, so I think there was a lot of background play going on at the same time.

Kilde i fiskerimiljøet i Digby

Kilden understrekte at antakelsen om det han kaller “background play” ikke er basert på sikker informasjon, men på eksempler av mer anekdotisk karakter på at aktører i fiskerinæringen hadde klare personlige interesser av en ny regulering langt utover hensynet til torskebestanden. Poenget her er ikke å avdekke inhabilitet eller skjulte agendaer, men å vise at individuelle omsettelige kvoter er et system som kan være økonomisk motivert, ikke bare økologisk. De økonomiske motivene ble penslet ut i en noe mer konspiratorisk versjon av en av fiskerne jeg intervjuet:

The Canadian ITQ system is based on the New Zealand system. What happened here back [...] fifteen to twenty years ago, was that a team of men went to New Zealand to study their fishery. And they found out down there that it would never work. [...] But what they did find out was that certain men would be made incredibly rich from this

system. So they came back to Canada and they kept their mouth shut and they went around and found partners. [...] [They] said; "This ITQ system, let's bring it in!" They brought it in, and when it came in, the people who went to New Zealand were silent partners, and some of them owned up to a third of the fishery. They literally came back with it, even though they knew the system wasn't working. They implemented it in Canada and made their friends rich.

Fisker i Digby

Med et klart økonomisk motiv for en omregulering av fisket i Nova Scotia engasjerte aktører i industrien seg på føderalt nivå for å få gjennom interessene sine. Avgjørelsen fra departementet innebar i første omgang kun at det skulle innføres et kvotesystem av en eller annen sort (Apostle et al. 2002). Den videre utformingen av systemet ble delegert til en iverksettelseskomité. Komiteen arrangerte møter ulike steder i provinsen der de berørte fikk si sin mening. Fiskerne protesterte heftig mot begrensningen av allemannsretten og hadde følgende budskap til regjeringen på et møte i Wolfville: "Go to hell. If you want to get rid of us, buy us out" (Apostle et al. 2002:42). Protestene førte ikke fram, og mange av fiskerne måtte i praksis forhandle fram det de visste var deres egne avskjedssøknader. En av mine informanter, en fisker, var aktiv i denne prosessen:

We begged them. We fought to the nail. Leave it in the hands of the longliners and the hook and line fisheries. And they wouldn't. No. [...] I was on them boards. We told them, we begged them not to do this. [...] I was in more meetings than you can imagine.

Sandy, fisker

Systemet ble implementert fra begynnelsen av 1991 med begrenset omsettelighet og konsentrasjon, definert ved et tak på 2% av den totale tillatte fangstknoten (TAC) for hvor mye hver aktør kunne eie. Det ble imidlertid etter hvert klart at det eksisterende hierarkiet av rådgivende komiteer på ulike nivå ikke var i stand til å drifte systemet. Departementet opprettet en ny komité, IQ Management Committee, eller bare IQ Committee, og senere ITQ Committee, som ifølge Apostle et al. etter hvert fikk et direkte beslutningsmandat selv om den opprinnelig bare skulle være rådgivende. Komiteen besto av kvoteeierne i det kvoteregulerte fisket, slik at de som ikke eide kvote ble ekskludert fra den videre utviklingen av systemet. Den nyliberalistiske statens teknokratiske praksis med næringsdominerte governance-institusjoner, slik Harvey (2005) beskriver den, er lett å kjenne igjen i denne prosessen. ITQ-komiteen representerer en form for demokratisk medbestemmelse, men det er en medbestemmelse som er svært begrenset i forhold til hvem som kan være med. Apostle et al. peker på at mens det internt i gruppen av kvoteiere eksisterte en relativ konsensus om veivalgene, mottok de dødstrusler fra fiskerne som stod utenfor. Kilden i fiskerimiljøet i Digby understrekte den demokratiske mangelen i prosessen:

On the face of it, and [...] on the part of their policy, they do meet with all sectors and all stakeholders to get advice before they make decisions. But in practice it doesn't happen. So on paper, everything probably looks fine, but in practice it's not working that way.

And there's a perception out there that the DFO [Department of Fisheries and Oceans] has a strong bias towards corporate industry, they're easy to manage, they can do on their own, they can pay to do their own science, they pay DFO scientists to do their science. And I guess, from a bureaucratic, or a government standpoint, they're a lot easier to work with than these disparate, often divided communities, and I think it comes down to that issue sometimes.

Kilde i fiskerimiljøet i Digby

En fisker i Digby pekte på hvordan skillelinjene i den begrensede medbestemmelsen følger kapitalen og kvoteeierskapet, og hvordan dette skaper en slagside i fiskeripolitikken:

You really can't have your voices heard too much. Because the problem in Canada, in the ITQ system, is that there's a bunch of very rich men, some of them worth 20, maybe 50 million dollars. Very rich men. [...] They have all the power, and they have all the say. They have all the lobbyists in the government offices, it's only their voices heard. And they're telling everybody all is well. Because they're making a lot of money at what they're doing. [...] So the voices aren't getting heard, [...] small fishermen are very seldom even looked to for advice.

Fisker i Digby

Med en så begrenset sammensetning forvaltet ITQ-komiteen systemet i henhold til sine egne og departementets interesser. Det teknokratiske aspektet ved den nyliberalistiske styringsformen kommer tydelig fram i komiteens rolle overfor departementet. Harvey (2005) påpeker den økende overføringen av makt fra ansvarlige myndigheter til uavhengige og ikke-representative enheter i det nyliberalistiske forvaltningsapparatet. Han forklarer dette med motsetningen mellom nyliberalismens fokus på individuell frihet til å velge og den praktiske nødvendigheten av at folk lar være å ta visse typer valg. Dette betyr at selv om menneskene bør velge fritt, bør de, for systemets skyld, ikke velge å organisere seg i slagkraftige, systemkritiske organisasjoner. For å unngå dette legger mange nyliberalistiske regimer sterke begrensninger på demokratisk medbestemmelse og bruker isteden udemokratiske institusjoner som ikke kan stilles rettslig til ansvar for politiske beslutninger. Ettersom ITQ-komiteen i utgangspunktet kun var et rådgivende organ trengte den ikke være representativ og ansvarlig overfor befolkningen, men da den etter hvert fikk beslutningsmyndighet på stadig flere områder i kvotespørsmålet utviklet den manglende representativiteten seg til et demokratisk problem, slik fiskeren i sitatet over pekte på. Ved å sette ut beslutningsmyndighet setter myndighetene også ut ansvaret for representativitet, men organene som forvalter beslutningsmyndigheten kan ikke stilles til ansvar for framgangsmåten og grunnlaget for beslutningene i samme grad som et offentlig organ. Kilden i fiskerimiljøet i Digby pekte på hvordan myndighetene på denne måten gjorde sin egen oppgave enklere ved å fire på kravene til det frie valg og medbestemmelse:

From a bureaucratic standpoint, the ITQ is beautiful, because you got the quotas managed by a few players. The DFO don't have to play a huge role in the management, the ITQ holders can take a larger role. That's far easier than trying to [...] work with

communities all around the coast with all their issues and their community based management, with all these different units around the province, so from a government's standpoint, it's a lot simpler to manage.

Kilde i fiskerimiljøet i Digby

Departementet trakk seg gradvis ut av administreringen av kvotesystemet og flyttet administrasjonskostnadene over på komitémedlemmene. En av fiskerne i Woods Harbour pekte på hvordan myndighetene likevel oppnådde større kontroll over prosessen ved å begrense medbestemmelsen:

The government doesn't want independent people. It's too hard to control. It's hard for the government to sit down with a thousand fishermen. If they can put all those licences in say, ten different hands, they can sit down with ten people.

Terry, fisker

Blant de viktigste spørsmålene i den videre utformingen var hvilke begrensninger som skulle settes på kvotenes omsettelighet (Apostle et al. 2002). De store kvoteeierne, særlig i den sørvestre delen av provinsen, var misfornøyd med begrensningen i kvoteomsetteligheten. Denne gruppen fikk makten i ITQ-komiteen og bestemte at omsetteligheten skulle slippes løs, mot viljen til de små kvoteeierne. Departementet opphevet omsettelighetsbegrensningene i 1992, noe som resulterte i en sentralisering av virksomheten som jeg skal komme tilbake til i siste del av kapitlet.

I 1995 ble flyndre og saltvannslaks inkludert i kvoteordningen. Samtidig skjerpet ITQ-komiteen kriteriene for representasjon og ble dermed en snevrere og mer toppstyrt gruppe (Apostle et al. 2002). Den reformerte komiteen fikk gjennom en liberalisering av begrensningene på konsentrasjon av kvoteeierskap. Forvaltningsorganet som ble gitt beslutningsmakt falt i stor grad sammen med et interessefellesskap for omsettelighet og konsentrasjon.

Statens rolle og hegemoniet

Vi har sett at innføringen av individuelle omsettelige kvoter i kysttorskefisket i Nova Scotia var en toppstyrt prosess, igangsatt av den føderale fiskeriministeren, men med en betydelig grad av innflytelse fra store aktører i fiskeriindustrien, både i forkant av beslutningen og i forbindelse med den detaljerte utformingen av systemet. Fiskeripolitikken la til rette for vidtrekkende primitiv akkumulasjon i fiskeriindustrien da allmenningen ble omregulert til privat eiendom. Under utformingen av denne politikken hadde staten to hensyn å ivareta. For det første måtte fiskebestanden reddes fra kollaps, og det økologiske hensynet var viktig i departementets vurdering (Apostle et al. 2002). Det er imidlertid delte meninger om kvotesystemets evne til å sikre et bærekraftig fiske, både i litteraturen og blant mine informanter. For det andre måtte de ta hensyn til reformens økonomiske konsekvenser. Systemet som ble valgt innebærer en reduksjon i kapitalintensiteten, og dermed økt lønnsomhet på bedriftsnivå på bekostning av sysselsetting i fisket. At denne løsningen fortonte seg som et godt valg for myndighetene er vanskelig å forklare

uten å vektlegge innflytelsen av et nyliberalistisk ideologisk hegemoni. Med tall fra de første syv årene med ITQ-regulert fiske dokumenterer Apostle et al. (2002) en skarp konsentrasjon av kvoteeierskapet, en kraftig reduksjon av antall aktive fiskebåter og en romlig konsentrasjon av mottak og oppkjøp til noen få steder langs kysten. Fra dette konkluderer de at siden konsentrasjonen legger til rette for økonomisk effektivitet på bekostning av deltakelse og utviklingen av lokalsamfunn, representerer fiskeripolitikken en prioritering av effektivitet framfor rettferdighet. Som primitiv akkumulasjon bidrar den statlige fiskeripolitikken til å eliminere de selvstendige produsentene i den sosiale arbeidsdelingen og til å styrke kapitalrelasjonen og lønnsarbeidssystemet. Fiskerne i Woods Harbour var svært opptatt av statens rolle i endringene som har rammet fisket i løpet av deres yrkesaktive liv:

They're simply doing everything they can to put fishermen out of business. It's been that way for quite a few years. [...] I don't think they like fishermen. I don't think they do. I think we're known as a bunch of rebels. Governments don't like that kind of people. They want you to go to work every week and pay income tax every week. That's what the government wants. Fishermen are the only people left in the world that are not that way. [...] Yes, you go all over the world, you'll find the same kind of people. There are independent people who do pretty much what they want, you know. But that's all changing.

Terry, fisker

Mange av fiskerne er selv kapitalister eller selvstendig næringsdrivende og bor og arbeider i samfunn der disse gruppene utgjør en stor andel av befolkningen. De hadde stor forståelse for at kvoteeierne handlet som de gjorde og la ansvaret for de negative utviklingstrekkene helt og holdent på de politiske myndighetene som lot det skje:

It puts the little man out, it's being owned by the big companies. But you can't blame the big companies. It was put in their hands. And they only took what was put there. No different than what anybody else would do. I don't blame them people. I blame the government for letting it go the way it went when we begged them not to.

Sandy, fisker

Fiskerne i Woods Harbour var generelt svært misfornøyde med myndighetene og fiskeripolitikken, men ville ikke klandre kapitalen som dominerer ITQ-systemet. Samtidig var de, som vi så ovenfor, svært opptatt av klasserelasjoner i den forstand at de likte svært dårlig tanken på å jobbe for andre mot lønn. Havnebestyreren hevdet at siden fiskerne er forretningsfolk, om enn små sådanne, er deres identitet knyttet til denne rollen i den sosiale arbeidsdelingen:

What I see is a lack of recognition by government, and sometimes by the general populace, of the fact that every fisherman is a small businessman. They manage businesses, they have an absolute and total personal investment in their business and they should be allowed to run it as a business, and be recognized as a businessman.

Havnebestyrer i Woods Harbour og aktiv i Coastal Communities Network

Som forretningsfolk per se har de en gunstig plassering i den sosiale arbeidsdelingen, enten ved at de som selvstendig næringsdrivende ikke utbyttes av noen overordnet eller ved at de selv som arbeidsgivere for et lite mannskap utbytter levende arbeidskraft, om enn begrenset av lokalsamfunnets sosiale institusjoner, ikke minst den sterke janteloven. På dette punktet er de derfor ikke fremmed for det ideologiske hegemoniet og aksepterer kvoteeierens transaksjoner. Dette poenget understrekes av kontrasten til uttalelsene fra en pensjonert fisker på østkysten som aldri har eid sin egen båt, men fisket for andre hele livet. Han var ikke mindre negativ til myndighetenes politikk enn hummerfiskerne, men som ansatt på de store selskapenes fartøy og som selger av arbeidskraft i den sosiale arbeidsdelingen la han skylden for tilstanden i fisket på selskapene:

I was in it for 35 years, I put my life in it. Fishing was my life. But the way the fishing industry is now, if I knew when I was younger, I wouldn't have stayed in it so long if I knew it was gonna be like it is now. [...] What they did wrong was, the government used to have control over the quotas, but then they gave all the control to the companies. The companies should not have control over the quotas.

Fisker nummer 2 i Lunenburg

This one company tried to beat this other company, and this one boat tried to beat this other boat. It was just competition, that's all it was. And it was this competition that ruined the industry. [...] I'm telling you, they ruined a lot of men that way. If you didn't have the companies, you wouldn't have the industry like it is now, if the government had kept the quotas.

Fisker nummer 2 i Lunenburg

I kontrast til de selvstendige fiskernes situasjon som forretningsfolk som sådan, ser det annerledes ut når vi betrakter dem som relativt små forretningsfolk som utnytter en allmeningsregulert naturressurs. Som avhengige av et produksjonsmiddel i allmenningen er de sårbare i et akkumulasjonsregime preget av intensivert primitiv akkumulasjon. Fiskerne peker ut myndighetene som den sentrale aktøren i frarøvningsakkumulasjonen som undergraver livsgrunnlaget deres. I tråd med De Angelis (2001), som trekker fram den ikke-økonomiske maktbruken som kriteriet på vedvarende primitiv akkumulasjon, fokuserer de på hvordan myndighetene har regulert vekk muligheten til å fiske for andre enn store selskaper:

That's what the government has taken from us! They're taking it from us and giving it to them. [But no one is blaming] them people. They grasped the opportunity that was put before them, by the government.

Sandy, fisker

Når vi diskuterer statens rolle er det imidlertid viktig å huske på at ikke-økonomisk makt omfatter mer enn bare kontroll over fiskeripolitikken og det institusjonelle maktapparatet. Som Gramsci påpekte står den ideologiske makten sentralt i statens rolle i økonomien (Sassoon 1987), etablert

som et hegemoni fundert på den dominerende klassens materielle posisjon i samfunnet. Staten som aktør utfører reformen, men reformens intensjon har sitt opphav i en klasseinteresse, gjort til en nasjonal interesse ved hjelp av hegemoniet. På dette punktet har fiskerne hegemoniet mot seg, og med begrensede muligheter til politisk deltakelse ser de avhengighetsrommet sitt bli truet og innsnevret mens fisken svømmer i havet uten at de kan fange den. I neste del skal vi se på hvordan fiskerne og andre aktører i fiskeribaserte lokalsamfunn organiserer seg for å motvirke disse tendensene og sikre avhengighetsrommet, livsgrunnlaget og livsstilen i fisket.

Organisert motstand mot fiskeripolitikken

Mens de store aktørene i fiskeriindustrien utvidet sitt engasjementsrom til det føderale nivået og hentet inn informasjon om individuelle omsettelige kvoter fra den andre siden av jordkloden, begrenset de mindre aktørenes engasjement seg i hovedsak til provinsnivået, med deltakelse på møter, dødstrusler mot kvoteeierne og protester mot utviklingstrekkene. Motstand mot reformer forankret i det ideologiske hegemoniet er ikke enkelt å organisere på en virkningsfull måte. Gramscis begrep om politisk handling innebærer at aktøren forsøker å gjøre sin egen ideologi gjeldende i samfunnet og å påvirke det konstant foranderlige hegemoniet i sin egen retning (Sassoon 1987). Vi skal nå ta for oss to eksempler på organisasjoner som jobber politisk for interessene til fiskerne og andre som er avhengige av kystressursene i Nova Scotia.

Bay of Fundy Marine Resource Centre (BFMRC) er en nonprofit-organisasjon som jobber for å utvikle den marine sektoren i Digby- og Annapolis-området ved å tilby opplæring, informasjon og tilgang til utstyr av ulikt slag til fiskere og andre brukere i lokalsamfunnet. Ressurssenterets mål er å legge til rette for lokalsamfunnsbasert ressursforvaltning, det vil si et forvaltningssystem der utnyttelsen av ressursene i havet i stor grad styres av de som bor på kysten innenfor, og ikke av utenforstående. Canadisk lov og marin regulering, ikke minst *The Oceans Act* vedtatt 1997¹⁵ støtter i prinsippet et lokalsamfunnsbasert forvaltningssystem. Lovgivningen har imidlertid aldri blitt håndhevd på dette punktet, og innføringen av ITQ gjør det nesten umulig. Med privat eiendomsrett til fisken er det lite lokalsamfunnet kan gjøre for å påvirke den økonomiske og økologiske utviklingen av kystsonen. Et annet problem som fiskerne i området støter på når de skal fremme interessene sine overfor myndighetene eller de halvstatlige rådgivende organene, som ITQ-komiteen, er de praktiske komplikasjonene som politisk deltakelse fører med seg for folk i fullt arbeid langt fra byene. En kilde i fiskerimiljøet i Digby mente dette er en av årsakene til at fiskerne i praksis er dårlig representert i beslutningsprosessene:

When DFO [Department of Fisheries and Oceans] meet with the industry sectors around the province, to deal with certain fisheries, a lot of meetings are happening in Halifax during the time the fisheries are being conducted. Some of the bigger, more corporate

¹⁵ <http://laws.justice.gc.ca/en/O-2.4/253348.html> 20. november 2006

fisheries [...] have hired lobbies, hired representatives, they pay them to go to all these meetings around the province, all the time whenever they are. So their message, and their viewpoint, is always present and they're always lobbying the bureaucrats. But community based management, a lot of the time, only have volunteers, unpaid volunteers that are trying to manage the fishery. And the presence of these associations are often fishermen themselves, and they can't drop everything to go to all these meetings, there's cost involved in going to all these meetings. So in general I think the community based groups aren't as effective in getting their messages through to the DFO and getting their voice heard.

Kilde i fiskerimiljøet i Digby

For å øke lobbyens innflytelse har fiskerorganisasjonene i området gått sammen om å ansette en av ressurscenterets medarbeidere som profesjonell lobbyist. Han fortalte hva en slik lobbyvirksomhet kunne føre med seg for lokalsamfunnet:

I will be playing a sort of a lobbyist's role at some of these meetings, with clear and concise plans of what I'm supposed to say at these meetings to represent these guys, because they've never really had it. They never had that type of representation before. If they had the time, a couple of them would go to a meeting and stuff, but they've never had anyone designated to attend these important meetings. And they are important, because decisions are made around their livelihoods. And if it happens to be a fine day and they are fishing, then they have no representation. [...] Like these guys here in the Bay of Fundy for example, they've lost out on, I think it was fifty tonnes of new halibut quota that was issued this year under the guidelines that it was to be used as science. But because they didn't know about the meeting, or because they didn't receive an invitation to the meeting, they didn't get a chance to get their portion of that science quota. So because they didn't have representation, they lost out. Our community here lost all that fish.

Bestyrer på Bay of Fundy Marine Resources Centre

Fiskernes strategi går i dette tilfellet ut på å skaffe seg representasjon i fora der viktig informasjon kanaliseres og der påvirkning på viktige beslutninger er mulig. Denne strategien forutsetter et syn på staten i tråd med Mann (1988) som påvirkelig i møte med organiserte grupper. Dette er også ofte tilfellet; hegemoniet er sjelden så fullstendig at organisert påvirkning ikke er mulig, skjønt påvirkningen svekkes av hegemoniet. Medbestemmelse og påvirkning i politikken vil imidlertid ofte ende som kortsiktige seire dersom de ikke følges opp av en ideologisk offensiv. Politikk kan ikke reduseres til en gruppes umiddelbare økonomiske interesser (Sassoon 1987). Reell politisk påvirkning forutsetter, ifølge Gramsci, at en interessegruppe gjør sin ideologi gjeldende i samfunnet.

Coastal Communities Network (CCN) er en provinsomfattende organisasjon som jobber for interessene til lokalsamfunn i det rurale Nova Scotia. Geri Nickerson, som også er havnebestyrer i Woods Harbour, er aktiv i denne organisasjonen som aksjonsforsker. Hun fortalte at en av de viktigste strategiene deres er å skape bevissthet om problemer som rammer lokalsamfunnene ved hjelp av forskning og forskningsformidling:

[T]hrough our members, we're made aware of situations that need to be changed. We do research into them and get all the information that we can. And then what we do is we try to bring government and community based people to the same table, to at least discuss it. [...] And it seems to be working, but it's extremely slow, though, very very very slow. But that's the only way that we can see that it's going to work. [...] We bring the two groups of people together and we discuss and we make each other aware of what's going on and we investigate and we look for solutions.

Gerri Nickerson, Coastal Communities Network

Bevisstgjøringen er rettet både innover mot lokalsamfunnet og utover mot myndighetene og samfunnet for øvrig. Den interne bevisstgjøringen utfordrer hegemoniet ved å sette fokus på at målsetningene som formidles hegemonisk som økonomisk rasjonelle og samfunnsmessig optimale ikke nødvendigvis sammenfaller med virkeligheten for vanlige mennesker i det rurale Nova Scotia. Den eksterne prosessen innebærer å gjøre denne forståelsen anerkjent i samfunnet for øvrig og vinne gjennomslag for den blant mennesker utenom de umiddelbart berørte. Slik befester og forsterker kystfiskerne og andre aktører i fiskeribaserte lokalsamfunn sin posisjon i den historiske blokken. Som klasse er de selvstendige fiskerne, i betydningen selvstendige overfor fiskeressursen som produksjonsmiddel, et fremmedelement i den kapitalistiske økonomien. De representerer imidlertid en reelt eksisterende ikkekapitalisert sektor i økonomien, og inngår i den historiske blokken som en rest av det førkapitalistiske i en økonomisk formasjon som både har elementer av det kapitalistiske og det førkapitalistiske. I den hegemoniske ideologien er de en anakronisme, men ved å hevde sin plass i offentligheten og spre sin ideologi undergraver CCN det hegemoniet som var en viktig forutsetning for at ressursene i kysttorskefisket ble underlagt kapitalistiske eiendomsforhold i forbindelse med innføringen av kvotesystemet. Nickerson karakteriserte denne delen av arbeidet som det aller viktigste CCN driver med:

I think the most important thing that I've been able to do with this fighting is to make people aware of who we are, and what we need and why we need it, and why it's important. And we're not going to change everybody's mind, but what I've been able to do over the years is to make a few people aware, and bring them on our side and make them our advocates. So I have people now who are working to help us, who weren't even aware that we had a need before.

Gerri Nickerson, Coastal Communities Network

Bestyreren på BFMRC mente at arbeidet CCN gjør er effektivt og gir folk i samfunnene langs kysten et ideologisk og materielt initiativ i politikken:

I guess what the CCN is doing, and the Resources Centre was designed to do, is to give communities the tools to take a leadership role [...] [T]hey're allowing communities to get the tools and maybe taking part in policy change.

Bestyrer på Bay of Fundy Marine Resources Centre

Et konkret eksempel på organisasjonens arbeid er prosjektet Rural Communities Impacting Policy (RCIP), et samarbeid med Dalhousie University i Halifax, som gikk ut på å utvikle strategier for å påvirke politiske beslutninger med betydning for lokalsamfunnene. Prosjektet resulterte i en nettbasert database med lett tilgjengelig informasjon om problemstillinger og strategier for bevisstgjøring, organisering og påvirkning. Nickerson vektla betydningen av at forskningsprosjektene skal resultere i verktøy som det er mulig å bruke for vanlige mennesker:

What the [fisher]men are most interested in, and I think what anyone's most interested in, is that [...] research results in a tool that comes back to the community and that we are able to use, in order to maybe reinforce a point that we're trying to make, or give us more information so that we can use that information to address the problems that we have. [...] [W]hen you sit at a table with the government, [...] they would have all the ammunition, and the [fisher]men would have nothing. They have nothing to add to or reinforce their argument with, they had nothing to counteract with, they were just unarmed, and so now, what groups like the Coastal Communities Network, and individuals like myself in the community do is, we arm them.

Gerri Nickerson, Coastal Communities Network

CCN utstyres vanlige mennesker med redskap til å motvirke tendenser som truer deres egne avhengighetsrom. Betydningen av denne mobiliseringen mot endringsprosessene kommer klart fram når vi ser den i sammenheng med ujevn geografisk utviklingen på kysten av Nova Scotia.

ITQ-systemet og ujevn geografisk utvikling

Vi har sett hvilke konsekvenser kvotesystemet har hatt for den enkeltes mulighet til å drive et selvstendig fiske og hvilke endringer dette medfører i den sosiale arbeidsdelingen. Med individuelle overførbare kvoter blir en sfære av økonomien, som tidligere var organisert som en allmenning, underlagt kapitalistiske spilleregler, og menneskene som livnærer seg der blir stilt overfor kapitalforholdet i nok en av hverdagens arenaer. Primitiv akkumulasjon styrker kapitalens grep om den sosiale og geografiske utviklingen på og mellom steder. Hånd i hånd med rasjonalisering og økt lønnsomhet i fisket, som dokumentert av Apostle et al. (2002), endres mønsteret i den geografiske velferdsfordelingen. Bestyreren på BFMRC påpekte hvordan den aggregerte fiskeristatistikken ikke klarer å fange opp hvordan ITQ-systemet har undergravid hans eget lokalsamfunn på vestkysten av Nova Scotia:

If you look at the statistics that come out of the government, everything looks great, [but you have to look at] where the wealth's being concentrated. Our coastal communities have died. Where I live, there are five or six communities that run up the Bay of Fundy Shore, they all used to be fishing communities. All of these communities [...] have lost access to the ground fishery. There used to be seven or eight processing plants, now there's only one, I think, that processes fish. Prior to this reopening there wasn't any. Prior to that there was only two. It just goes on to show that my community has lost access to the resources, to the fisheries.

Bestyrer på Bay of Fundy Marine Resources Centre

Mye av det samme var tilfellet i Woods Harbour, der den lokale fiskeriindustrien taper i konkurransen med nabolandsbyen Pubnico. Kilden i fiskerimiljøet i Digby forklarte den ujevne geografiske utviklingen, som Pubnicos enestående posisjon er et eksempel på, med innføringen av kvotesystemet:

If you met with industry and community members in Pubnico, [...] I would think you'd get quite a different message from what you're hearing here about ITQs. [...] Because in Pubnico, they were one of the few areas that benefited from the ITQs and the corporatization of the fisheries, because it's really been bought up and concentrated in that area. A lot of the fleets are corporately owned in Pubnico so the community has benefited from the concentration of jobs. If you look at the government's statistics on fisheries landings around the province, it's probably something like two thirds of the landings of the whole province come out of that small area.

Kilde i fiskerimiljøet i Digby

Havnebestyreren i Woods Harbour fryktet at hvis kapitalsentraliseringen i fisket og tendensen til at de store selskapene kjøper opp virksomheten fortsetter vil det ende med en eller to millionærer og resten av befolkningen på sultegrensen:

By the one or two millionaires, I was referring to National Sea and Clearwater and the big corporations that are buying up all the licences. So they are going to be the millionaires, and the fishermen, the average fishermen, are just not going to have anything.

Havnebestyrer i Woods Harbour og aktiv i Coastal Communities Network

Parallelt med at fiskerikapitalen konsentreres i Pubnico forsvinner mye av servicenæringen og annen virksomhet fra Woods Harbour. Havnebestyreren beskrev hvordan Barrington, som er det historiske knutepunktet i området, har vokst fram som et regionalt servicesentrum, dominert av filialer av internasjonale kjeder, på bekostning av næringslivet i de omkringliggende fiskerlandsbyene.

We had two gas stations and garages, we had at least five little grocery stores, there were several barbers and hair dressers and restaurants. Many of these things have been in the community for a long time, and they're all family owned businesses, and they're basically gone now. [...] [P]eople here are taking their money out of the community and spending it somewhere else. [...] This is another reason that I'm against corporatization on all levels. [...] There was a lot of commercial development in Barrington, with all the big grocery stores coming in, so people were going there for a lot of reasons, rather than shopping and spending their money in their own community.

Havnebestyrer i Woods Harbour og aktiv i Coastal Communities Network

I Nova Scotia som helhet førte ITQ-systemet til en konsentrasjon av fiskerivirksomheten til noen få, semi-urbane områder langs kysten, og 85% av fisken i det kvoteregulerte fisket ble omsatt i kun 15 havner (Apostle et al. 2002). Systemet skapte suksesshistorier enkelte steder på bekostning av andre. Mange samfunn har blitt mer internt polariserte mellom vinnerne og taperne i kvotesystemet, og mange lokalsamfunn opplever, ifølge Apostle et al, også knuffing

med nabobyene, noe som også var tilfellet mellom Woods Harbour og Pubnico. Den foredlingsindustridrevne konsentrasjonen har skapt monopollignende tilstander der et lokalt dominerende foredlingselskap kan dominere hele produksjonskjeden ved å kjøpe opp kvoter.

“I honestly don’t think the government wants independent fishermen.”

Terry, fisker

Kapittel 7: Sammenligning

Som vi så i metodekapitlet er formålet med dette kapitlet å sammenligne de to casenes forhold til teorien. De interne caseanalysene i de to foregående kapitlene har vist hvilke hendelser i de to casene som er relevante å se som utslag av strukturen, hvordan disse hendelsene forholder seg til strukturen, og motsatt, hvilke forhold som er rent kontekstuelle og med fordel kan tones ned i analysen av frarøvningsakkumulasjon. Til sammen, og sett i sammenheng, sier denne behandlingen av de to casene mye om hvordan primitiv akkumulasjon fungerer i møte med materielle og institusjonelle begrensninger. I dette kapitlet skal jeg gjøre denne innsikten eksplisitt. Jeg tar med meg resultatene fra de to interne analysene inn i dette kapitlet som en ny form for empiri; et teoretisk sammenligningsmateriale.

Alle som driver med casestudier, skriver Harvey (2006), er avhengige av å bevege seg mellom det konkrete og det abstrakte og å se et hendelsesforløp som en internalisering av underliggende strukturer (underlying guiding forces). Alle casestudier inneholder derfor et element av teoretisering, og kan potensielt bidra til å videreutvikle teorien. Det skal en svært romslig definisjon av videreutvikling til for at denne sammenligningen skal kunne kvalifisere som en sådan. Harvey insisterer imidlertid på at siste kapittel i enhver casestudie bør vies spørsmålet om hvordan casestudien har styrket eller fremmet teorien. Det er med et slikt formål for øye jeg har tatt med den tredje problemstillingen min, og denne sammenligningen er rettet inn mot den problemstillingen.

Sammenligningen er ordnet tematisk, etter de kategoriene som på grunnlag av de interne analysene framstår som de teoretisk viktigste. Sammenligningen munner ut i en analyse av de formene for motstand som organiseres mot frarøvningsakkumulasjon og dens konsekvenser for den ujevne geografiske utviklingen. Basert på analysen av hvordan frarøvningsakkumulasjon virker vurderer jeg disse motstandsstrategiene ut fra formålet om å la forskningen komme de berørte til gode. Avslutningen av kapitlet styres altså i større grad av oppgavens formål enn av problemstillingene.

Endringer i den sosiale arbeidsdelingen

Endringene i den sosiale arbeidsdelingen, som manifesterte utslag av primitiv akkumulasjon, kan ha forskjellige konkrete former i de to casene. Det er ikke vårt formål her å sammenligne omfanget av eller formen på disse endringene, men snarere hva disse utfallene forteller om primitiv akkumulasjon i to ulike kontekster.

Felles for endringsprosessene i de to casene er det at de gjør det vanskeligere enn før å drive som selvstendig aktør i fiskerisektoren. Fiskerne i Nova Scotia har fortsatt muligheten til å

selge kvoteregulert fisk på markedet som selvstendige aktører i den sosiale arbeidsdelingen, men de må kjøpe fisken i form av en kvote før de kan fange den, og tjener bare på differansen mellom kvoteprisen og fiskeprisen. På denne måten medfører privatiseringen av torskbestandene en helt ny utgiftspost for fiskerne og en ny barriere for selvstendig fiske.

Hvis hummerfiskerne i Farsund skal fortsette som før må de gi opp fiskeplassen som er blitt gjort utilgjengelig for dem. Jo flere fiskeplasser som underlegges eksklusiv bruksrett for havbeiteaktører, jo færre hummerfiskere er det plass til i fangstnæringen. Hva sier dette om måten som primitiv akkumulasjon, som en strukturell prosess, virker på?

De institusjonelt betingede endringene i næringene undergraver de selvstendige næringene og gjør dem overflødige, sett fra et snevert samfunnsøkonomisk ståsted. Selv om dette ikke nødvendigvis fører til at aktørene i disse næringene avvikler virksomheten sin og tar seg lønnsarbeid kan vi si at denne undergravingen legger grunnlaget for en proletariseringsprosess. Proletariseringen kan skje ved generasjonsutfasing, idet gamle aktører forsvinner uten at nye etablerer seg i en næring preget av stadig vanskeligere forhold for selvstendige aktører.

Det kommer tydelig fram i den interne analysen av de to casene at en av tingene som gjør primitiv akkumulasjon til en nødvendig og vedvarende prosess i den kapitalistiske økonomien er behovet for å endre spillereglene i økonomien etter hvert som kontekstuelle forhold som ligger til grunn for næringsvirksomheten endrer seg. Mens allmenningsprinsippet har vært forenlig med kapitalakkumulasjonen i det marine Norge siden kapitalismens fødsel, blir dette prinsippet ofret i en situasjon der havbruk framstår som én av de mulige arvtakernæringene i den oljeavhengige økonomien. Stilt i et slikt perspektiv kan det å klage på beslagleggelsen av noen få kvadratkilometer havbunn virke smålig, men den lovendringen som dette forutsetter endrer spillereglene i næringen på lengre sikt, og viser at det ikke er de få kvadratkilometerne saken dreier seg om. For hver havbeitetillatelse som blir gitt, vokser den private sektoren i havet, og allmenningsprinsippet svekkes i retning av det vi kjenner til i sektorer underlagt privat eiendomsrett. Det viktigste øyeblikket i prosessen primitiv akkumulasjon skjer slik sett idet spillereglene blir endret og privatisering aksepteres, selv om omfanget er lite i begynnelsen.

Teknisk direktør i Norsk Hummer hadde en klar oppfatning om hvordan havbeite bør organiseres for å unngå ressurskonflikter som den som oppstod i Farsund:

Du unngår det ved at du rett og slett ikke driver med havbeite i Farsund. [...] Det er ikke det rette området å holde på med det. Så enkelt er svaret. For du har den loven i Norge med allemannsretten og du har en del andre ting. Interessekonflikter er jo nordmenn spesialister på å stille i stand. Det som vi fokuserer på, det er eksempelvis det som skjer i Tysfjord, hvor du har flere interesseorganisasjoner, hvor du har de lokale fiskerne, du har Lulesamene, som har hevd på hele Tysfjord som område for seg, og så har du de andre oppsitterne, altså de andre som bor der, i tillegg til Lulesamene. Og disse har nå gått sammen og blitt enige om at her må vi finne på noe i Tysfjorden, og alle sammen har da blitt enige om at ja, la oss starte med [...] havbeite av hummer. Og da har man gjort det på den riktige måten, at fylkeskommunen har engasjert seg. Man har fått gjort det på den riktige måten, man har snakket med fiskerne, de lokale fiskerne, man har snakket med

samene og alle som bor der; ”Skal vi gjøre dette?” Og alle sier: ”Ja, flott.” Da har vi ikke noe konflikt, ikke sant. Og det samme burde kunne skje i mange andre regioner hvor det er interessekonflikt. Og så har du masse områder langs hele kysten av Norge hvor det er ingen som holder på i dag, absolutt null, hvor man rett og slett bare kan starte opp, hvor det er ingen som har fisket hummer der og det er ingen som har interesser der.

Teknisk direktør i Norsk Hummer

Norsk Hummer legitimerer på denne måten Havbeiteovens problematiske aspekter med at de selv ikke akter å søke om konsesjon på steder med andre brukerinteresser. Også fra departementets side var det en målsetning om at ressurskonfliktene skulle begrenses mest mulig ved å unngå å gi konsesjon til havbeiteprosjekter på de mest brukte områdene. Prosjektlederen som skrev Odelstingsproposisjonen om havbeite understrekte at tildelingsprosedyrene er basert på at fiskernes interesser skal ivaretas:

Vi lager i stand modeller for tildeling. Vi lager vilkår for tillatelsene som i vid utstrekning skal ta hensyn til at det er to næringer som skal eksistere sammen, og unngå å lokalisere havbeitevirksomhet på tradisjonelle fiskeplasser, for eksempel. [...] Du legger ikke ut tillatelsen på en plass der noen har et økonomisk drivende fiske, altså en viktig fiskeplass. Det skal du unngå. Du skal ha en veldig god grunn til å gjøre det. [...] Det gjelder å ikke såre noen andre som driver fiske akkurat der. Og du begrenser det også på hvorvidt det er fiskeinteresser i området, så du tilpasser også størrelsen på konsesjon til dette.

Prosjektleder for Havbeiteoven og Akvakulturloven i Fiskeridepartementet

Likevel viser det seg at havbeiteprosjekter flere steder har ført til konflikter om areal og havressurser. Teknisk direktør i Norsk Hummer var kjent med at det var gitt konsesjon på flere steder som han selv mente var upassende, og forstod godt at det førte til konflikter:

Det er klart at når det kommer en annen aktør inn, som Ægir, som skal begynne å gjøre noe, [...] så kan jeg forstå at det kanskje kan være et problem. [...] Vi har registrert de i Farsund, og vi har registrert de oppe på Ringholmen utenfor Kristiansund, at man søker om konsesjon på et område hvor man ber om å få bank.

Teknisk direktør i Norsk Hummer

Dette viser at tildelingskriteriene som departementet baserer seg på ikke har den konfliktdepdende funksjonen de var ansett å ha. Dermed holder ikke argumentet til Norsk Hummer om at Havbeiteoven er uproblematisk fordi det er mulig å legge havbeitevirksomheten til områder uten konfliktpotensial, og at dette er en del av deres egen forretningsidé. Selv om ideen om havbeite og loven som gjør den mulig i stor grad ble unnfanget av én spesifikk aktør, kan den ikke bedømmes ut fra hva denne aktøren bruker loven til de første årene etter at den er trådt i kraft. Endringene i spillereglene som utgjør det definerende øyeblikket i prosessen primitiv akkumulasjon, og som legger til rette for en ny type virksomhet i tiden som følger, må bedømmes ut fra hvilke hendelser de gjør mulig på lengre sikt. Det har liten betydning at Norsk Hummer ikke har tenkt å utnytte lovens bokstav til fulle så lenge andre aktører gjør det, nå eller i

framtidig. Når regelendringen er gjort kan praksis endres, og hva som skjer på kort sikt er ikke noen garanti for hva som skjer på lang sikt. Teknisk direktør i Norsk Hummer så for seg at oppfatningen av hva som kan regnes som et egnet område for havbeite kan endre seg etter hvert som næringen utvikles:

Vi mener at når man skal starte dette så bør man starte havbeite i et område som ikke er konfliktfylt. [...] Og så får man i neste runde, når man kan vise hvor vellykket dette var, sånn som for eksempel i Tysfjorden, at kanskje vi skulle gjøre det samme i Farsund.

Teknisk direktør i Norsk Hummer

Dette viser at det ikke var uten grunn at Fiskarlagets lokallagsleder i Farsund uttrykte bekymring for at omfanget av havbeitekonsesjonert havbunn kan komme til å øke i framtiden, og det viser betydningen av det Aarset (2005) kaller indirekte konflikter i havbeitenæringen.

Scenariene vi har gått gjennom her sier noe viktig om hvordan primitiv akkumulasjon fungerer. Det er mulighetene som åpnes for hvilken praksis som er mulig i framtiden som definerer denne prosessen. Analysen og kritikken av en politisk handling som innebærer primitiv akkumulasjon bør derfor baseres på en teoretisering av disse *mulighetene*, ikke kun på forretningsideene og de konkrete planene til de viktigste aktørene i næringen på et gitt tidspunkt.

En sammenligning med caset om fiskekvotene i Nova Scotia utdyper denne analysen. De rike torskeressursene langs Canadas østkyst har i århundrer dannet grunnlag for både selvstendig og kapitalistisk fiske. Nedgangen i bestandene, som et kontekstuellt forhold, krevde tiltak for å redde fisket fra kollaps. Det finnes ingen konsensus om hvilke tiltak som virker mest bevarende på bestanden, og det er ikke min intensjon å spekulere i det her. Det vi imidlertid kan argumentere for er at ITQ-reformen, stikk i strid med den uttalte intensjonen, hadde større innvirkning på den sosiale organiseringen av fisket enn på den biologiske bestanden, som bare har fortsatt nedgangen. ITQ-reformen som ble innført ekskluderte de fiskerne som ikke hadde midler til å kjøpe store nok kvoter, og dermed ble det selvstendige fisket utradert til fordel for det kapitalistiske, som kan utnytte det som er igjen av torskeressursen. Reformen var i første omgang av begrenset omfang og berørte kun kystfiske med bevegelig redskap, og kun på tre arter. I likhet med Havbeite-loven representerer imidlertid denne reformen et vendepunkt i fiskeripolitikken, og kvotesystemet ble utvidet til nye arter etter kort tid. Overføringen av beslutningsmyndighet til ITQ-komiteen gjorde det enklere å utvide omfanget av systemet over tid.

Sammenligningen kaster lys på det Marx og Engels (1848:unummerert) sa om kapitalistisk økonomisk utvikling: "The bourgeoisie cannot exist without constantly revolutionising the instruments of production, and thereby the relations of production, and with them the whole relations of society." Produksjonen legges om etter hvert som kontekstuelle forhold endrer seg. Spillereglene i økonomien, for eksempel lovgivning og regulering, er en viktig del av den sosiale strukturen som utgjør produksjonsrelasjonene. Disse må endres i takt med produksjonen for at

den skal kunne drives effektivt i en kapitalistisk økonomi. Med dem endres samfunnet, fordi den økonomiske lovgivningen regulerer folks muligheter til å tjene til livets opphold i ulike roller i den sosiale arbeidsdelingen, som selvstendige fiskere, fiskerarbeidere, gjenfangere, oppdrettere eller kvoteeiere. Vi kan si at det er denne sammenhengen mellom materielt grunnlag og samfunnsorganisering som gjør primitiv akkumulasjon nødvendig i en kapitalistisk økonomi og indirekte driver prosessen framover.

De forverrede vilkårene for selvstendige fiskere i de kvoteregulerte fiskeriene førte i det canadiske caset til en betydelig nedgang i deltakelsen i disse fiskeriene (Apostle et al. 2002). I hvert enkelt tilfelle var valget om å forlate fiskeriet et personlig valg basert på økonomiske realiteter. Slik sett var de et utslag av den kapitalistiske økonomiens virkemåte, som ofte blir ansett for å være en optimal allokeringmekanisme. Denne *virkemåten* er imidlertid i seg selv et produkt av den endringen i spillereglene som innføringen av kvotesystemet innebar. Vi kan altså betrakte primitiv akkumulasjon som en tilretteleggelse for at mekanismene i økonomien skal virke på en spesiell måte. Det viktigste punktet i en frarøvningsakkumulasjonsprosess ligger derfor i endringen av spillereglene i og forutsetningene for økonomiens virke, det vil si i de ikke-økonomiske prosessene der makt stilles bak handling i økonomien og som vi kaller primitiv akkumulasjon. I dette perspektivet er det påfallende hvor lite oppmerksomhet det har vært rundt vedtaket av Havbeiteloven i Norge, som i realiteten åpner en av de siste allmenningene i landet for privatisering. Denne sammenligningen demonstrerer betydningen av å tenke prinsipielt når vi analyserer konsekvensene av politiske beslutninger.

Fremmedgjøring og degradering av arbeid

Endringene i den sosiale arbeidsdelingen som primitiv akkumulasjon forårsaker kan ha direkte økonomiske konsekvenser for dem som rammes dersom lønnen ikke når opp i det inntektsnivået som preger det selvstendige fisket. Det er imidlertid andre, mindre håndfaste konsekvenser av disse endringene. Som vi har sett i den interne analysen, kan to arbeidsprosesser med tilsynelatende like arbeidsoppgaver fortone seg helt forskjellig for dem som utfører dem. Til tross for at gjenfangsten i havbeitet sannsynligvis vil foregå med samme teknikk og redskap som hummerfisket som han var vant til, kunne lokallagslederen i Fiskarlaget i Farsund ikke tenke seg å jobbe for Ægir som gjenfanger. Den samme holdningen kommer fram i det canadiske caset, der fiskernes motstand mot ITQ-ordningen ikke på langt nær var utelukkende økonomisk motivert. Følelsen av å miste kontrollen over sin egen arbeidssituasjon var en av de viktigste grunnene til fiskernes motstand mot kvotene. Selv om arbeidsoppgavene om bord er de samme, tappes det selvstendige kvoteregulerte fisket for intellektuelt arbeid. Beslutninger om tid, sted og uttaksmengde fattes ofte av kvoteeieren. Fiskeryrket, som en interessant og utfordrende aktivitet, mister mye av innholdet.

Sammenligningen av de to tilfellene viser at holdningene til arbeidet og motviljen mot degraderingsprosessen arbeidet gjennomgår som følge av primitiv akkumulasjon ikke kun avhenger av posisjonen i den sosiale arbeidsdelingen som lønnsarbeider eller næringsdrivende; problemstillingen har også en kulturell side. Fiskerne i Nova Scotia som driver innenfor det kvoteregulerte fisket ble ikke lønnsarbeidere, likevel mener de at kvotesystemet undergraver livsstilen deres. Selv i relativt ulike kontekster viser analysen at primitiv akkumulasjon virker økonomisk differensierende, men sosiokulturelt homogeniserende. Etter hvert som det økonomiske kapitalforholdet skaper nye roller i den sosiale arbeidsdelingen, undergraves ikke-kapitalistiske sosiale formasjoner og livsstilen som assosieres med dem.

Fiskerne i Woods Harbour brukte ordet selvstendighet (independence) om denne livsstilen. Ordet refererer både til den økonomiske posisjonen det innebærer å være sin egen sjef og til den livsstilen som i deres kultur følger med en slik posisjon. Denne terminologien understreker sammenhengen mellom strukturer i den sosiale arbeidsdelingen og kulturelle trekk, men samtidig at kulturen har en egenverdi som fiskerne trekker fram i en situasjon der den sosiale arbeidsdelingen er i endring. I et samfunn som det sørvestre Nova Scotia, der det å eie og drive sin egen båt er relativt vanlig, blir endringene som fulgte ITQ-reformen svært tydelige, og trusselen mot livsstilen blir tilsvarende akutt. Havnebestyreren mente at *selvstendigheten*, i fiskernes betydning av ordet, er knyttet til fiskeryrket, slik det har vært praktisert i århundrer, og at den gjør fiskernes selvbilde og livsstil uforenlig med endringene som preger fisket i dag:

What do I suppose they mean by the independence that it brings? Well, you have to stop and think about the fact that fishing is something that has a history here, which goes back hundreds of years. These men have lived in a society and in a culture and in an environment that made it so that *they* made their own decisions. So it's inherent, it's an inherent independence where you're not going to take orders from anyone else and you're going to do what you're going to do and that's just a way of life. And they like that. Another thing is that I think that independence is that they see it as they don't owe anyone anything. They own their boat, they do what they want, they just do their own things, so they don't want to be dictated to. I can't think of any of the men who own vessels, who are fishing out of the harbour, who would work in a nine to five job and be told what to do. They just wouldn't do it.

Havnebestyrer i Woods Harbour og aktiv i Coastal Communities Network

Det selvstendige fisket er en kunnskapsintensiv virksomhet som ikke preges av den fremmedgjøringen som følger av den sosiale arbeidsdelingen i de fleste næringene i den kapitalistiske økonomien. I begge casene uttrykte fiskerne en motvilje mot reformene, og snarere enn å være rent økonomisk fundert, dreide denne motviljen seg om den personlige, kulturelle og ideologiske siden ved endringsprosessene. Dette viser hvor viktig det kulturelle aspektet ved primitiv akkumulasjon er i omreguleringer av næringer i randsonene av den kapitalistiske sfæren av økonomien.

Aktørenes rolle og hegemoniet

På overflaten kan aktørrollene i de to casene virke relativt ulike. Ideen til havbeitenæringen i Norge ble i hovedsak utviklet ved noen få spesialiserte forskningsmiljøer som ble støttet av staten gjennom PUSH-programmet og la føringene for det nye lovverket. Næringsaktørene, som i mange tilfeller var tett forbundet med forskningsmiljøene, engasjerte seg i neste omgang sterkt for å sikre at lovendringene skulle tilfredsstillere deres behov.

I caset fra Nova Scotia kom ideen om kvotereguleringen fra et eksisterende system utenlands. Prosessen som lå til grunn for regjeringens vedtak om å innføre kvotene var kortere og mindre offisiell enn tilfellet var for vedtaket av Havbeite-loven i Norge. Den eksakte utformingen av systemet var heller ikke fastlagt, og de mektigste aktørene i kysttorskfisket organiserte seg for å sikre seg at kvotesystemet ble organisert på den mest gunstige måten sett fra deres synsvinkel. Engasjement fra private næringsinteresser i politiske prosesser høster vekselvis jubel for entreprenørskap og beskyldninger om korrupsjon, men for oss er det viktigere som en klar påminnelse om det økonomiske aspektet ved reformene, at aktørene har helt klare personlige økonomiske interesser i lovgivningen.

Til tross for de konkrete forskjellene har analysene av hver av de to politiske prosessene, som eksempler på primitiv akkumulasjon, mye til felles. Primitiv akkumulasjon innebærer ifølge De Angelis (2001) en bevisst bruk av ikke-økonomisk makt for å etablere eller styrke et økonomisk maktforhold. Statens regulering av næringslivet er den institusjonelle maktressursen som i våre to tilfeller drev prosessen og endret den sosiale arbeidsdelingen i den aktuelle næringen. Et viktig spørsmål er derfor hvordan de ulike aktørene klarer å mobilisere denne institusjonelle makten for sin egen agenda. Gunstige engasjementsrom og aktiv politisk deltakelse forklarer ikke alene at kapitalinteressene mestret denne manøveren så mye bedre enn sine motstandere i de to casene. I begge tilfellene har vi måttet se på statens rolle for å forklare det som skjedde.

Statens økonomiske politikk bestemmes ifølge Gramsci i store trekk av interessen til den materielt mektigste samfunnsgruppen, og disse interessene avhenger igjen av forholdene i økonomien (Sassoon 1987). Kapitalistklassens kontroll over produksjonsmidlene utgjør under kapitalismen det materielle grunnlaget for det ideologiske hegemoniet og deres innflytelse i statlig politikk. Sammenligningen vår viser at den ideologiske makten kapitalen råder over ikke kan undervurderes når vi ser etter aktørskapet i primitiv akkumulasjon. Den ideologiske maktfaktoren er sentral i mobiliseringen av statlig institusjonell makt i forkant av prosesser der, i vårt tilfelle, havressurser privatiseres eller allmeningsressurser på andre måter underlegges privat eiendomsrett. Kapitalens dominans i den historiske blokken som hegemoniet springer ut av kan forklare de varierende resultatene av aktørenes politiske engasjement.

Kapitalistklassens interesser dannes på bakgrunn av tilstanden i økonomien, både generelt og innenfor en sektor eller juridisk virkekrets. Denne interessen varierer med kontekstuelle

forhold, og produksjonsrelasjonene må, som vi så ovenfor, endres kontinuerlig. Et eksempel på denne varierende kapitalinteressen, og som kommer klart fram i de to casene, er forholdet mellom industrisiden og finanssiden i nykapitaliserte sektorer. Både kvotesystemet og havbeitekonsesjonsordningen innebærer at bruksretten til ressursene blir gjort eksklusive for én eller et fåtall aktører, men graden av omsettelighet er forskjellig i de to casene. Kvotene er kun underlagt eierskapsregulering, som ifølge Apostle et al. (2002) har blitt omgått ved hjelp av stråmenn og forvaltningsavtaler til en slik grad at omsetteligheten i praksis er ubegrenset. Havbeitekonsesjonene er derimot driftsregulert, slik at selv om de er overførbare til hvem som helst, kan de trekkes tilbake av staten dersom driften ikke tilfredsstillende konsesjonsvilkårene. Dermed kan ikke havbeitekonsesjoner brukes som rene porteføljeinvesteringer, slik torskekvotene kan. De to rettighetene oppfyller på denne måten hver sine oppgaver i sine respektive sektorer. Mens begge er med å regulere produksjonen ved å begrense og fordele fangstrettigheter utgjør fiskekvotene et investeringsobjekt i seg selv, uavhengig av produksjonen de regulerer i neste omgang. Dette kan forstås som en parallell til liberaliseringen av finansmarkedet i den postfordistiske økonomien, og som et eksempel på den nyliberalistiske statlige politikken som Harvey (2005) viser står bak denne liberaliseringen. Omsetteligheten har, som vi så i forrige kapittel, skapt en nisje i fiskerisektoren der en del aktører driver utelukkende med kjøp, salg og utleie av kvoter uten å delta i fisket. Omsetteligheten har også en sentraliserende effekt på eierskapet. Grupperingen i ITQ-kommiteen som stod bak opphevelsen av de reelle begrensningene på omsettelighet opplevde i følge Apostle et al. (2002) begrensningene som en restriksjon på fleksibiliteten i næringen, og da markedet etter kort tid ble liberalisert tapte mange av de små kvoteeierne i konkurransen.

Til sammenligning er en slik ubegrenset omsettelighet ikke aktuelt i den norske havbeitenæringen. Driftsreguleringen i Akvakulturloven ivaretar næringens behov for å overføre konsesjoner samtidig som spekulasjon forhindres. Havbeitenæringen er en liten og kunnskapsintensiv næring med spesialiserte aktører der mellomledd i konsesjonsdistribusjonen ville gjort videreutviklingen vanskelig. Selskapet Norsk Hummer la i sin høringsuttalelse til Havbeite-loven vekt på at konsesjonene må forbeholdes seriøse havbeiteaktører og trekkes tilbake dersom de ikke brukes til formålet:

Norsk Hummer mener også at det må knyttes en tidsbegrensning til konsesjonen. Dette innebærer at den som får konsesjon, må forplikte seg til å sette ut hummerunger i løpet av en avtalt tid, for eksempel 2 år. På denne måten forhindres det at ikke seriøse aktører båndlegger attraktive arealer på ubestemt tid, og gjør det vanskelig for andre å komme på banen.¹⁶

¹⁶ Norsk Hummers høringsuttalelse til Havbeite-loven 12. desember 1999. Tilgjengelig hos Fiskeri- og Kystdepartementet.

Norsk Hummer, som var den sterkeste pådriveren for Havbeite_loven, ga uttrykk for hva deres interesse som produsent var. For dem var det viktigste å få i gang en norsk hummernæring. Teknisk direktør i selskapet påpekte hvor ødeleggende det ville være for dem som hummerungeleverandør til store deler av den framtidige næringen dersom havbeiteanlegg ble liggende ubrukte eller ga dårlig gjenfangst. For næringen var en begrenset omsettelighet med driftsregulert hjemfall en tilstrekkelig grad av kommodifisering av havressursen, og dette la premisene for hvordan frarøvningsakkumuleringen tok form. Teknisk direktør i Norsk Hummer understrekte at driftsregulering var i deres egen interesse:

Hvis [en konsesjonær] setter ut, og så blir det bare tull, får tilbake knapt en eneste hummer, så er vi også i en vanskelig posisjon. Derfor ønsker vi at de som skal drive med havbeite må være kvalifiserte.

Teknisk direktør i Norsk Hummer

I motsetning til ITQ-systemet er altså Havbeitereguleringen, som primitiv akkumulasjon betraktet, ikke noen full privatisering i Ørebechs (2005) forstand, som en overføring fra den ikke-omsettelige til den omsettelige sfæren av rettighetskategoriene. Omsetteligheten begrenses i praksis av driftsreguleringen. Dette betyr imidlertid ikke at Havbeitereguleringen av den grunn ikke innebærer primitiv akkumulasjon. Omsettelighetsgraden samsvarer med næringens behov, og havressursene er i praksis tapt for allmennheten, slik Norges Kystfiskarlag påpekte i høringsuttalelsen til Akvakulturloven. Denne sammenligningen demonstrerer den nære sammenhengen mellom tilstanden i den kapitalistiske økonomien og formen primitiv akkumulasjon tar. Produksjonsrelasjonene omkalfatres i tråd med kapitalinteressene i den gitte materielle situasjonen. Primitiv akkumulasjon er en kontinuerlig og nødvendig prosess i den kapitalistiske økonomien, men formen den antar varierer i tid, rom og sektor.

Organisering av motstand mot frarøvningsakkumulasjon

Fra et ortodoks marxistisk synspunkt, der primitiv akkumulasjon behandles som en nødvendig historisk epoke i utviklingen i retning av et sosialistisk samfunn, vil kampen mot primitiv akkumulasjon kunne fortone seg som et lite interessant forskningstema. Jim Glassman (2006) viser hvordan et slikt syn kan føre til at vi ser på motstanden mot primitiv akkumulasjon som en kamp inspirert av kapitalismens forhistorie snarere enn av de mulighetene som den kapitalistiske samfunnsomveltningen skaper for sin ettertid. Sett i lys av intensiveringen av primitiv akkumulasjon som ligger til grunn for det postfordistiske akkumulasjonsregimet blir det nødvendig å ta motstanden mot primitiv akkumulasjon inn i den marxistiske forskningen igjen for å se hva den kan tilføre klassekampen. Glassman konkluderer med at litteraturen om kontinuiteten i primitiv akkumulasjon kan fungere som et nyttig rammeverk for å utforske mulighetene for samarbeid og solidaritet mellom politiske bevegelser som kjemper mot kapitalismen på ulike fronter, fra den moderne fagbevegelsens kamp mot utbytting og

ekspanderende reproduksjon til interesseorganisasjonene til de selvstendige produsentene som slåss mot privatisering av naturressurser og annen frarøvningsakkumulasjon.

I forrige kapittel så vi hvordan Coastal Communities Network organiserer sitt arbeid. Den viktigste komponenten i arbeidet er *bevisstgjøring* av egne medlemmer og andre i lokalsamfunnene de hører til i om situasjonen de er i, hva de trenger, hvorfor de trenger det og hvorfor det er viktig at de kjemper for det. Bevisstgjøringsstrategien er et viktig sted å starte; uten bevissthet, ingen motstand, og med referanse til Gramsci, uten bevissthet, ingen mulighet til å påvirke den hegemoniske ideologien. Bevisstgjøringen er også en forutsetning for solidaritet mellom grupper som står i samme situasjon. Det har vært målsettingen med denne oppgaven å framheve felles interesser mellom menneskene i de to casene jeg har undersøkt, og bevisstgjøringen er en forutsetning for at solidaritet kan oppstå på tvers av tilslørende kontekstforskjeller, og for at den lokale motstanden skal kunne være effektiv. Etersom den norske havbeiteindustrien ennå ikke er kommet skikkelig i gang finnes det ingen betydningsfulle organiserte motstandsmiljøer mot den, men dersom det skulle komme til en slik situasjon kan arbeidet CCN har gjort for kystbefolkningen i Nova Scotia tjene som eksempel på en måte å angripe problemet på.

Hvis vi tar opp Glassmans oppfordring om å bruke det teoretiske rammeverket som denne oppgaven bygger på til å vise den tette forbindelsen slike bevegelser har til den øvrige klassekampen vil det være naturlig å fokusere på hvilke aktører en felles motstand kan rettes mot. Vi så i forrige kapittel at fiskerne i Woods Harbour legger skylden for den bedrøvelige utviklingen i fisket helt og holdent på de politiske myndighetene, både når det gjelder bestandkollapsen og når det gjelder urettferdigheten i ITQ-systemet. Fiskerne mente at de store selskapene ikke kunne klandres for å takke ja til kvotene som ble lagt i fanget deres, og at det dermed ikke var noe grunnlag for å vende harmen mot dem. Denne vurderingen kan virke problematisk når vi tar i betraktning hendelsesforløpet under innføringen av kvotesystemet, slik Apostle et al. (2002) beskriver det. Ser vi forholdet mellom ITQ-komiteen og departementet i lys av Gramscis teori om forholdet mellom den mektigste klassen i samfunnet og den regulerende statsmakten, kan ansvarsfordelingen mellom staten og kapitalen for det som går galt i fiskeriet virke noe kunstig. Staten handler i første rekke på premisser lagt ned av den hegemoniske ideologien (Sassoon 1987). Dette har konsekvenser for de som organiserer motstanden mot frarøvningsakkumulasjonen, fordi ideologien er et fenomen som preger det kapitalistiske samfunnet på tvers av grensene for de ulike regjeringenes myndighet. Motstand mot frarøvningsakkumulasjon med ambisjoner om å dra nytte av den felles interessen de har med mennesker på andre steder som utsettes for tilsvarende politisk praksis bør derfor ta dette med seg i sitt aktørperspektiv. Kamp om holdninger kan føres parallelt med daglige politiske seire og nederlag i konkrete saker.

Frarøvningsakkumulasjon og ujevn geografisk utvikling

Til slutt i dette kapitlet skal jeg ta med noen korte betraktninger om konsekvensene av Havbeiteloven og ITQ-reformen for økonomisk og sosial utvikling i kystbaserte lokalsamfunn i Norge og Nova Scotia. Vi så i kapittel 6 at kvotesystemet førte med seg en betydelig konsentrasjon av eierskap og omsetning av fisk langs kysten av Nova Scotia til noen få, semi-urbane områder (Apostle et al. 2002). Om vi kommer til å oppleve en tilsvarende tendens langs Norges kyst på grunn av havbeitet kan vi naturligvis ikke vite noe om ennå. Jeg vil ikke tillegge havbeiteteknologien i seg selv noen slik egenskap. Med bakgrunn i sammenligningen med det canadiske caset kan vi imidlertid si at den økonomiske organiseringen av en næring kan ha stor betydning for den ujevne geografiske utviklingen. Med innføringen av Akvakulturloven har Fiskeri- og Kystdepartementet gått bort fra krav til eierskapet om lokal tilknytning, det vil si at fokuset flyttes fra hvem som eier anlegget og konsesjonen til hvordan det drives. Lokal tilknytning var ett av de viktigste punktene i Fiskarlagets engasjement i havbeitesaken, men de fikk ikke gehør for dette synspunktet i utformingen av loven. Lederen for Fiskarlagets engasjement i saken la vekt på hva dette kan ha å si for kystbefolkningen i og utenfor områder med havbeite.

For Fiskarlaget var det viktig å få fram at kystbefolkningen, og i første rekke fiskerne, måtte prioriteres i forbindelse med havbeitevirksomhet. Konsesjonsordningen innebærer ifølge Fiskarlaget at havressursene blir privatisert og lett kan kontrolleres av storkapital uten tilknytning til stedet. På dette punktet vant ikke Fiskarlagets synspunkt gjennomslag.¹⁷

Rådgiver, Norges Fiskarlag

Beslutningen om å nedtone eierskapsreguleringen kan forsvares fra en forvaltningsmessig synsvinkel. Prosjektlederen i Fiskeridepartementet pekte på at hvis konsesjonæren er et selskap kan det være lokalt forankret på papiret selv om det reelle eierskapet er basert langt unna. Eierskapsregulering er rett og slett et lite egnet verktøy for å sikre tilknytning til lokalsamfunnet. Utsagnet over peker imidlertid på at Fiskarlaget føler seg forbigått i kravet om av konsesjonsordningen i havbeitet må utformes på premissene til lokalsamfunnene og kystbefolkningen. Det ligger utenfor denne oppgavens rammer å si noe om hvordan havbeitenæringen vil påvirke den ujevne geografiske utviklingen langs Norges kyst. Sammenligningen med det canadiske caset og en gjennomgang av hva de berørte partene uttrykker bekymring om på forhånd kan imidlertid være et godt utgangspunkt for videre strategisk tenkning for de som stiller seg kritisk til privatiseringen av den norske skjærgården.

¹⁷ Knut Eriksen, Rådgiver i Norges Fiskarlag, leder av Fiskarlagets engasjement i havbeitesaken. Sammenfatning av telefonsamtale mandag 27. november 2006, redigert og godkjent av informant.

Kapittel 8: Konklusjon

Jeg startet denne oppgaven med å tegne et bilde av fiskeri- og havbruksnæringen og dens posisjon og rolle i økonomien i vår tid. Som en næring som beveger seg i grenselandet mellom ulike økonomiske organiseringsmåter er dette en spennende innfallsport til større endringstendenser i samfunnet. Denne innfallsporten var ved begynnelsen av forskningsprosessen relativt vid, i den forstand at mange aspekter ved studieobjektet syntes spennende og relevante. Som jeg skrev i innledningskapitlet har jeg imidlertid valgt å presentere de to første problemstillingene som hypoteser, en form som gjenspeiler den graden av konkludering som jeg nå på slutten av prosessen setter meg fore å forsvare. Denne konklusjonen er altså ikke så mye et svar på spørsmål som en begrunnelse av den posisjonen jeg signaliserte i innledningen at jeg har kommet fram til.

Opgavens to casestudier har fungert komplementært i analysen som har ført fram til de to hypotesene. Jeg skal nå gå gjennom begrunnelsene for de to hypotesene med referanse til hvert av de to casene. Etter å ha sett på resultatene av analysen skal jeg ta for meg utviklingen problemstillingene har gått gjennom og gjøre noen betraktninger om forskningsprosessen, slik jeg signaliserte i innledningen. Til slutt vil jeg hente fram oppgavens formål og se på hvilke implikasjoner analysen har for teori og videre forskning.

Problemstilling 1

Privatisering av havressurser påvirker den sosiale arbeidsdelingen i fiskeri- og havbruksnæringen i retning av et lønnsarbeidssystem.

De to casene underbygger hypotesen på hver sin måte. Kapitlet om Havbeiteloven er en studie av de mulighetene loven prinsipielt åpner for, og av de involverte aktørenes forhåpninger, bekymringer og planer knyttet til disse mulighetene. Fokuset ligger på det endringspotensialet en lovendring eller annen institusjonell reform innebærer og forholdet mellom aktørene og lovgivningen i forkant av endringene. Caset viser at de involverte aktørene har helt klare oppfatninger om hvordan den sosiale arbeidsdelingen kommer til å endre seg i hummernæringen som en konsekvens av lovgivningen, og de gir uttrykk for hva de mener om det. Fiskersiden vektlegger arealbeslaget og uttrykker bekymring om at det arealet som underlegges konsesjon til havbeite på lang sikt kan vokse så mye at det totalt undergraver muligheten til å drive selvstendig, fangstbasert fiske. Kapitalsiden vektlegger det industrielle aspektet ved havbeite og ser sin egen rolle som pionerer i en næring der satsning på teknologi gir muligheten til å skape økt sysselsetting i distriktene og profitt til eierne. Det å ale opp nye bestander av en art som langs store deler av kysten i dag er på et historisk lavt nivå, ser de på som en utvikling med stor betydning for den norske marine økonomien. Mest betydningsfullt for vår problemstilling er det

at denne aktørgruppen, i likhet med fiskerne, anerkjenner den endringen i den sosiale arbeidsdelingen som både teorien og ordlyden i lovgivningen tilsier. Det er i vurderingen av hvilken betydning dette har at de to skiller lag. Kapitalsiden ser de sosiale endringene som en bivirkning som de, sammenlignet med andre bekymringer og forhåpninger, ikke legger særlig vekt på. Fiskersiden ser denne utviklingen som en fortrenging av etablerte rettigheter og en undergraving av lokalsamfunn og en hel yrkesgruppes livsstil. Dermed tar de normativt stilling til dette spørsmålet. Det gjør ikke aktørene på kapitalsiden. Det institusjonelle ved saken, og de sosiale konsekvensene det fører med seg, behandles som en formalitet som må på plass gjennom en politisk prosess, og som kan betraktes som atskilt fra den rent økonomiske virksomheten de konsentrerer seg om.

Det canadiske caset er en undersøkelse av endringer som faktisk har funnet sted i etterkant av en reform. Fokuset her ligger i å se på hvordan endringene i den sosiale arbeidsdelingen kommer til uttrykk. Det at fiskeressursen i kvotesystemet blir gjort til en omsettelig verdi som kan eies gjør den sosiale arbeidsdelingen svært kompleks. Kapitalforholdet kanaliseres ikke bare gjennom eierskap til båt og redskap, men også eierskap til den ufangede fisken i havet. Selv båteiere kommer i en underlegen posisjon i kapitalmaktforholdet fordi de ikke eier kvote og må kjøpe fisken før de fanger den. I mange tilfeller har dette ført til at fiskere med små båter og små økonomiske marginer har gitt opp den selvstendige virksomheten og entret lønnsarbeidet.

I tillegg til de rent formelle sidene ved eierskap til båter, redskap og kvoter har jeg i forbindelse med analysen av det canadiske caset satt søkelyset på de mer psykologiske og kulturelle aspektene ved proletariseringsprosessen. Fremmedgjøringen fra arbeidsproduktet som følger endringene i den sosiale arbeidsdelingen kommer tydelig fram i fiskernes forhold til fisken. Kvotene gjør fisken til et problem i arbeidsprosessen fordi fisk med relativt lav kilopris som kommer i garnet plutselig er en økonomisk belastning. Etter hvert som fisken reduseres til tall og fiskingen i første rekke blir en økonomisk kalkyle heller enn et håndverk, går fiskernes livsstil tapt.

De to casene viser at den sosiale arbeidsdelingen i fiskeri- og havbruksnæringen er svært kompleks, og at generelle uttalelser som den i problemstillingen ikke referer til enkle og uproblematiske manifesteringer av de teoretiske begrepene. Likevel viser de at en utvikling i retning av et lønnsarbeidssystem er en god beskrivelse av hovedtendensen i de to casene etter de respektive reformene.

Problemstilling 2

Det ideologiske hegemoniet under kapitalismen legger til rette for privatiseringsprosessene ved å legitimere den nyliberalistiske fiskeri- og havbrukspolitikken.

Det ideologiske hegemoniet under kapitalismen kan ta ulike former, fra felles kulturelle normer og koder som ligger som premisser for tankegang og argumenter, til hva som tolereres av atferd og engasjement. I det norske caset kan det ideologiske hegemoniet identifiseres som en tendens i hvilke sider av havbeitesaken som ofte blir trukket fram i argumentasjonen. Massemedienes fokus ligger på lønnsomme og effektive bedrifter med innovativ teknologi som kan redde landet fra en dystre, oljeløs framtid. Tilsvarende skjevheter finner vi mellom hensynene til henholdsvis lønnsomhet og sysselsetting i debatten om ITQ-reformen. Slike slagsider i framstillingen av en sak blir imidlertid først interessante når de gjenspeiler politiske beslutninger. Viktigst i utviklingen av den hegemonisentrerte forklaringen var det derfor at empirien også viste at staten, fra begynnelsen av forstått som en nøytral maktbase som ikke burde ha interesse av å favorisere en spesiell gruppe i samfunnet, hadde et sterkt engasjement og fungerte som en drivende kraft i utviklingen av de to reformene til tross for heftige protester fra fiskersiden. I Norge skjedde dette ved sterk statlig involvering i og finansiering av forskning på tekniske løsninger i havbeite, særlig gjennom PUSH-programmet. Fiskeridepartementet utviklet selv den markedsorienterte modellen for norsk havbeite, og holdningene som lå til grunn for dette initiativet ble videreført i departementets videre behandling av saken i forbindelse med lovvedtaket. I dialog med de berørte partene fastholder departementet prinsippet om at privat eiendomsrett, i form av enerett til gjenfangst, er en forutsetning for utvikling av næringen. Jeg har argumentert for at slike holdninger er av et ideologisk opphav og hegemoniet dermed legitimerer den typen politikk som føres og legger føringer for hvilke argumenter som blir hørt i den politiske debatten og tatt til etterretning.

I Canada var prosessen ikke bare styrt, men også offisielt initiert fra toppen av departementet, og først senere delegert nedover til ITQ-komiteen. Sammenligningen har vist at ideologiske styrkeforhold var sentrale i mobiliseringen av statlig institusjonell makt. Aktørene som representerte de ideologisk dominante gruppene fikk det som de ville på de fleste punktene i reformene.

Problemstilling 3

Hvilken rolle spiller den kontinuerlige prosessen primitiv akkumulasjon i økonomien i det postfordistiske akkumulasjonsregimet?

Denne tredje problemstillingen skiller seg fra de to andre ved at den retter seg mot det abstrakt sammenlignende nivået av analysen i kapittel 7, som har til hensikt å si noe om prosessen primitiv akkumulasjon på teoretisk nivå, uavhengig av referansen til fiskeri- og oppdrettsnæringen. Som jeg skrev i innledningen til kapittel 7 kan det argumenteres for at enhver casestudie bør ha som formål i det minste å reflektere over hvordan analysen har styrket eller fremmet teorien som er brukt. Problemstillingen jeg nå skal ta for meg er formulert med tanke på nettopp denne

utfordringen, og i tråd med den utforskende karakteren på den sammenlignende analysen har jeg formulert den som et spørsmål.

Jeg har tatt utgangspunkt i resultatene fra de to interne analysene som grunnlag for sammenligningen, der det kom klart fram at den sosiale arbeidsdelingen endrer seg som følge av lovendringer av den typen de to casene handler om. Jeg har sett på bruken av ikke-økonomisk makt i næringslivet og vist at statens myndighet er en viktig kilde til makt i økonomien. Klasseinteresser dannes på bakgrunn av de materielle forholdene i samfunnet og sier noe om hvilken retning klassen har behov for at disse forholdene endrer seg i. Ved primitiv akkumulasjon endres de materielle forholdene brått. Når en fisker så legger ned fiskervirksomheten på grunn av økonomiske vanskeligheter kan vi betrakte primitiv akkumulasjon som en tilretteleggelse for at mekanismene i økonomien skulle kunne frambringe, blant mange andre, nettopp dette resultatet.

Ett mulig svar på den tredje problemstillingen blir dermed at primitiv akkumulasjon har som rolle å tilfredssette behovet for å endre spillereglene i økonomien etter hvert som kontekstuelle forhold som ligger til grunn for næringsvirksomheten endrer seg. Kapitalistisk akkumulasjon avhenger av at samfunnet er organisert i tråd med det stadig endrede materielle grunnlaget. Det er dermed viktig å ta med en beskrivelse av tilstanden i økonomien slik den foreligger for at de endringene vi observerer i lovgivning skal kunne tolkes på en meningsfull måte. Krisen i den fordristiske økonomien siden 1970-tallet er et nyttig utgangspunkt. Behovet for å satse på nye næringer i kjølvannet av avindustrialiseringen i Nord er med på å forklare frarøvningsakkumulasjonens rolle i det postfordristiske akkumulasjonsregimet. Sammenhengen mellom den materielle situasjonen og institusjonelle endringer er viktig for å forklare kontinuiteten i primitiv akkumulasjon og viser hvorfor dette temaet er viktig i vår tid. Ved å fokusere på endringer i spillereglene ser vi også at som en hovedrolleinnehaver dreier ikke primitiv akkumulasjon seg om de konkrete beslagene i sjøareal eller biomasse, men om de mulighetene som åpnes for hvilken praksis som er mulig i framtiden ved at beslagleggingspraksisen gjøres til en lovlig gjeskjeft.

Primitiv akkumulasjon kan også virke inn på forholdet mellom produksjonssiden og finanssiden av en næring. Uttalte behov blant næringens viktigste aktører bestemmer blant annet graden av privat eiendomsrett som innføres ved en privatiseringsprosess, for eksempel ved at omsetteligheten begrenses. Graden av omsettelighet legger blant annet føringer for om ressursene utvikles til produksjonsformål eller entrer spekulasjonssfæren.

Et svar på den tredje problemstillingen bør også inneholde et element av de mindre håndfaste og mer psykologiske effektene av en endring den sosiale arbeidsdelingen. Det som fra en teknisk synsvinkel kan se ut som to identiske arbeidsprosesser kan, hvis vi ser på arbeiderens eget forhold til arbeidsproduktet og produksjonsmidlene fortone seg helt forskjellig hva angår motivasjon, utfordring og identitet. Fremmedgjøringstendensen i kapitalismen, som akselereres

av primitiv akkumulasjon, undergraver i mange tilfeller livsstilen til folk som i stor grad knytter sin identitet til måten de utøver yrket på.

Problemstillingenes utvikling og funksjon i forskningsprosessen

Av de to problemstillingene med hypoteseform er den første den som har forandret seg minst i løpet av forskningsprosessen. Den er et uttrykk for den delen av min forforståelse som har endret seg minst i møtet med empirien, og den representerer med størst klarhet kontinuiteten fra det teoretiske utgangspunktet til konklusjonen. Slik sett representerer den en deduktiv begynnelse på forskningsarbeidet som har vært så viktig at jeg mener det er naturlig å trekke den fram i det ferdige arbeidet, som en blant mange mulige. For å illustrere hvor viktig denne forståelsen har vært er det nok å påpeke at den fungerer som et premiss i den abduktive slutningen at Havbeiteloven og kvotesystemet kan ses som eksempler på primitiv akkumulasjon.

Den andre hypotesen er i større grad enn den første et produkt av forskningsprosessen, i den forstand at problemstillingen mer entydig har utviklet seg fra et åpent spørsmål til en hypotese. Det åpne spørsmålet dreide seg om hvorfor det var tilhengerne av de to reformene som fikk sine interesser gjennom, og ikke motstanderne av reformene. Da jeg startet å utforske denne problemstillingen forsøkte jeg med ulike teorier om påvirkning, særlig teorien til Cox om engasjementsrom. Det viste seg imidlertid at denne teorien ikke fullt ut kan forklare det som skjedde i de politiske prosessene som førte fram til de to reformene. I begge casene fantes det lobbyer også mot reformene. Fiskerne i Nova Scotia var riktignok svakt organisert i den forstand at deres virksomhet i det viktigste forumet, møtene i ITQ-komiteens lokale utvalg og undergrupper, var sporadisk, individuell og avhengig av aktivitetene i fiskesesongen. I det norske caset var Fiskarlaget i en likeverdig posisjon med sine motstandere, og at protestene ikke ble hørt kan neppe tilskrives trekk ved selve engasjementet. I letingen etter en teori med større forklaringskraft ble statens aktive rolle og sterke engasjement for den ene partens interesser utslagsgivende. Dette statlige initiativet ledet meg til å tolke casene inn i rammen av teorier om staten som en del av den kapitalistiske strukturen og veiledet av den hegemoniske ideologien i samfunnet. Dette perspektivet viste seg umulig å komme utenom i forsøket på å forklare det som har skjedd i de to casene. For å begrunne og forklare hvordan jeg har kommet fram til hypotesen om det ideologiske hegemoniet som forutsetning for fiskeripolitikken har jeg valgt å beholde i teksten deler av de foreløpige analysene basert på teorien om engasjementsrom og heller framheve hva det er i møtet mellom teori og empiri som avføder alternative tolkninger av casene. Å bruke hypoteseform i problemstillingen, der det hintes om det analytiske resultatet, for så å ta turen tilbake via min egen abduktive prosess mener jeg er en ærlig og gjennomiktig måte å legge fram en tolkning på fordi den gir leseren informasjon om forutsetningene for analysen helt fra starten av.

Den siste problemstillingen har fungert som en inspirasjonskilde til stadig nye runder av teoretisk og analytisk tenking rundt de framvoksende analyseresultatene. Jeg har derfor gitt den et ambisiøst omfang, og det å kunne gi et fullgodt svar ligger kanskje utenfor oppgavens begrensninger. Denne problemstillingen har også staket ut kursen for sammenligningen av de to casene, som ellers kunne ha tatt mange retninger. Den teoretisk utforskende formen på problemstillingen har fungert godt sammen med kontekstsensitiv teoretisk sammenligning og munnet ut i noen implikasjoner for teori og videre forskning som jeg nå skal ta for meg.

Formål, kritisk realisme og implikasjoner for teori og videre forskning

Denne oppgaven har tatt utgangspunkt i et kritisk realistisk grunnsyn basert på ontologisk realisme og epistemologisk relativisme (Buch-Hansen og Nielsen 2005). Den ontologiske realismen har særlig vært styrende i forståelsen av prosessen primitiv akkumulasjon som en vedvarende struktur i økonomien, som påvirker det som skjer uten at vi nødvendigvis kan påvise strukturens eksistens. Den epistemologiske relativismen har vært viktig i den forstand at den har gjort meg bevisst hva jeg legger i de konklusjonene jeg kommer fram til. Kunnskap er et sosialt produkt og konklusjonene er produkter av både meg selv, informantene og selve forskningsprosessen. Dette har vært viktig for å forstå den utviklingen som mitt eget kunnskapsforhold til saken har gjennomgått underveis i forskningsprosessen, og for hvordan jeg har forholdt meg til det å måtte stille spørsmål ved de forklaringene jeg har brukt. Dette har tilført analysen en dynamisk karakter som jeg mener er svært viktig, særlig i forbindelse med problemstillingen om forholdet mellom maktstrukturer og aktørenes engasjement. Konklusjonene jeg har nådd følger ikke med nødvendighet fra premissene, og bør ikke betraktes som endelige og objektive, men foreløpige og subjektive. Verdien av dette forskningsarbeidet ligger derfor ikke bare i konklusjonene som sådanne, men i hva de kan bidra med til å løse noen av de sosiale problemene som oppgaven handler om. Dette har å gjøre med den *kritiske* komponenten i kritisk realisme, som har inspirert meg til å sette som formål for forskningsprosjektet at det skal gjøre forskningen nyttig for de som lider under de strukturene jeg befatter meg med. For å oppnå dette formålet vil jeg gjøre to ting. For det første vil jeg skrive en artikkel for organisasjonene og lokalsamfunnene jeg har besøkt der jeg fokuserer på hva sammenligningen av de to casene antyder om hvilke strategier som kan være gunstige i den videre kampen mot endringsprosessene i fiskeri- og havbruksnæringen. For det andre vil jeg her komme med noen anbefalinger om hvordan dette temaet kan belyses ytterligere i videre kritisk forskning.

Den første anbefalingen er en teoretisk implikasjon og har å gjøre med forholdet mellom de manifesterte økonomiske endringene etter en reform har trådt i kraft og de mulighetene reformen åpner for på lang sikt. Dette punktet resonnerer med betydningen som jeg i innledningen la i det å tenke prinsipielt i analysen av økonomiske reformer av den typen jeg har analysert i denne oppgaven. Mange vil sikkert savne en kortsiktig cost-benefit-analyse basert på

økonomiske resultater. Jeg har imidlertid forsøkt å se på hvordan livsgrunnlag, livsstil og forholdet mellom mennesker og grupper i samfunnet fylles av nye spenninger når Havbeiteloven og ITQ-reformen introduseres, som på kort eller lang sikt kan føre til større sosiale endringer enn det vi kan gjette ut fra de relativt begrensede konsekvensene som foreløpig er manifestert. Analysen og kritikken av en politisk handling som innebærer primitiv akkumulasjon bør baseres på en teoretisering av disse *mulighetene*, ikke kun på forretningsideene og de konkrete planene til de viktigste aktørene i næringen på et gitt tidspunkt.

Et annet punkt der jeg finner det naturlig å trekke fram implikasjoner for framtidig forskning er spørsmålet om hvilke strategier som organiserte grupper kan ta i bruk i kampen mot frarøvningsakkumulasjon og hvordan vi kan vurdere disse strategiene ved hjelp av forskning. I siste del av kapittel 7 tar jeg kort for meg organisasjonen Coastal Communities Network (CCN) og deres bruk av forskning og bevisstgjøring i arbeidet for livsgrunnlaget i lokalsamfunn i Nova Scotia. En av CCNs ambisjoner er å bevisstgjøre befolkningen i fiskeribaserte lokalsamfunn om felles interesser og politisk deltaking, og forskning er en av metodene de bruker for å oppnå dette. I mitt møte med fiskere og tillitsvalgte tilknyttet CCN ble det vektlagt hvor viktig det var for dem at forskningen de engasjerte seg i, som informanter eller i forskerrollen, kan resultere i et redskap de kan bruke i arbeidet for et bedre kystsamfunn. Den teoretiske vurderingen av bevisstgjøringsstrategien er det nærmeste jeg kommer en slikt redskap. Sammenligningen av de to casene som manifestasjoner av de samme økonomiske og politiske strukturene kan dessuten fungere som en viktig brikke i videreutviklingen av bevisstgjøringsstrategien, idet en spredning av erkjennelsen av felles skjebne og interesse kan påvirke det mer konkrete politiske arbeidet fra dag til dag. CCNs arbeid, organisasjonsform og strategi kan dermed være et godt utgangspunkt for videre forskning.

Referanser

- Apostle, R. et al. 2002. *Enclosing the Commons. Individual Transferable Quotas in the Nova Scotia Fishery*. ISER Books, St. John's
- Baran, P. A. 1973. *The Political Economy of Growth*. Penguin, Harmondsworth
- Bergene, A. C. 2007. Towards a critical realist comparative methodology: Context-sensitive theoretical comparison. *Journal of Critical Realism, Årg. 6, Nr. 1*.
- Birkeland, Å. 1992. Økonomisk-filosofiske manuskripter. Introduksjon. *Birkeland, Å. (red.). Karl Marx. Arbeid, kapital, fremmedgjøring*. Falken Forlag, Oslo
- Bonefeld, W. 2002. *History and Social Constitution: Primitive Accumulation is not Primitive*. <http://thecommoner.org.uk/debbonefeld01.pdf> Printed 08.08.2005
- Braverman, H. 1998. *Labor and Monopoly Capital. The Degradation of Work in the Twentieth Century*. Monthly Review Press, New York
- Buch-Hansen, H. & P. Nielsen. 2005. *Kritisk realisme*. Roskilde Universitetsforlag, Fredriksberg
- Collins, T. W. & J. D. Wingard (red.). 2000. *Communities and Capital. Local Struggles against Corporate Power and Privatization*. University of Georgia Press, Athens, Georgia
- Cox, K. R. 1998. Spaces of dependence, spaces of engagement and the politics of scale, or: looking for local politics. *Political Geography, Årg. 17, Nr. 1*. 1-23
- Danermark, B. et al. 2002. *Explaining Society. Critical realism in the social sciences*. Routledge, London
- De Angelis, M. 2001. Marx and primitive accumulation: The continuous character of capital's "enclosures". *The Commoner, Årg. 1, Nr. 2*. <http://www.commoner.org.uk/02deangelis.pdf>
- Engels, F. 1847. *The Principles of Communism*. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1847/11/prin-com.htm>
- Fiskeri- og Kystdepartementet. 2005. *Marin næringsutvikling. Den blå åker. St.meld. nr. 19 2004-2005*.
- Fiskeridepartementet. 2000. *Ot.prp. nr. 63 (1999-2000) Om lov om havbeite*. Fiskeri- og Kystdepartementet, <http://odin.dep.no/fkd/norsk/dok/regpubl/otprp/008001-050005/dok-bn.html>
- Fuglestad, F. 1999. *Fra svartedauden til Wienerkongressen. Den vesterlandske kulturkretsens historie 1347-1815 i et globalt-sammenliknende perspektiv*. Cappelen akademisk forlag, Oslo
- Garrity-Blake, B. J. 2000. Down on the Clam Farm: Aquaculture, Privatization, and Sacred Space in the Core Banks Shellfish Lease Controversy, North Carolina. *Collins, T. W. & J. D.*

Wingard (red.). *Communities and Capital: Local Struggles against Corporate Power and Privatization*. University of Georgia Press, Athens, Georgia

- Glassman, J. 2006. Primitive accumulation, accumulation by dispossession, accumulation by 'extra-economic' means. *Progress in Human Geography*, Årg. 30, Nr. 5. 608-625
- Grafton, R. Q. et al. 2000. Private Property and Economic Efficiency: A study of a Common-Pool Resource. *Journal of Law and Economics*, Årg. 43, Nr. 672-713
- Gray, T. S. (red.). 1998. *The Politics of Fishing*. Macmillan Press Ltd, Basingstoke
- Hannesson, R. 2004. *The Privatization of the Oceans*. MIT Press, London
- Hardin, G. 1968. The Tragedy of the Commons. *Science*, Årg. 162, Nr. 1243-1248
- Hardt, M. & A. Negri. 2000. *Empire*. Harvard University Press, London
- Harvey, D. 1985. *The Urbanization of Capital*. Basil Blackwell, Oxford
- Harvey, D. 1989. *The condition of postmodernity. An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell, Oxford
- Harvey, D. 1999. *The Limits to Capital*. Verso, London
- Harvey, D. 2003. *The New Imperialism*. Oxford University Press, Oxford
- Harvey, D. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press, Oxford
- Harvey, D. 2006. *Spaces of global capitalism. Towards a theory of uneven geographical development*. Verso, London
- Havbeiteloven. 2000.
http://www.fiskeridir.no/fiskeridir/kystsone_og_havbruk/lover/lover/lov_av_21_desember_2000_nr_118_om_havbeite
- Hoogvelt, A. 2001. *Globalization and the Postcolonial World. The New Political Economy of Development*. Palgrave, Basingstoke
- Howitt, R. 1993. "A World in a grain of sand": Towards a Reconceptualisation of Geographical Scale. *Australian Geographer*, Årg. 24, Nr. 1. 33-44
- Jessop, B. 1994. Post-Fordism and the State. *Amin, A. (red.). Post-Fordism: A reader*. Blackwell, Oxford
- Johnsen, J. P. 2004. *Fiskeren som forsvant? Avfolkning, overbefolkning og endringsprosesser i norske fiskerinæring i et aktor-nettverk-perspektiv*. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim
- Kalland, A. 1981. *Shingu. A Study of a Japanese Fishing Community*. Curzon Press, London
- Kleven, H. I. 1959. *Fiskerne: deres problemer og framtid: fiskerispørsmålet i Norge*. Norsk Forlag Ny Dag, Oslo

- Laclau, E. 1971. Feudalism and Capitalism in Latin America. *New Left Review*, Årg. 67, Nr. 19-38
- Lenin, V. I. 1899. *The Development of Capitalism in Russia*.
<http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1899/devel/index.htm>
- Lipietz, A. 1994. Post-Fordism and Democracy. *Amin, A. (red.). Post-Fordism: A reader*. Blackwell, Oxford
- Luxemburg, R. 1913. *The Accumulation of Capital*.
<http://www.marxists.org/archive/luxemburg/1913/accumulation-capital/index.htm>
- Mann, M. 1988. The autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results. *Brenner, N. et al. (red.). 2003. State/Space. A Reader*. Blackwell, Oxford
- Marx, K. 1844. *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844*.
<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/manuscripts/preface.htm>
- Marx, K. 1867. *Capital Volume I*. 1990
http://www.marxists.org/archive/marx/works/download/Marx_Capital_Vol_1.pdf
- Marx, K. 1885. *Capital Volume 2*. 1993
http://www.marxists.org/archive/marx/works/download/Marx_Capital_Vol_2.pdf
- Marx, K. & F. Engels. 1848. *The Communist Manifesto*. 2002
<http://www.marxists.org/archive/marx/works/download/manifest.pdf>
- Mitchell, J. C. 2000. Case and Situation Analysis. *Gomm, R. et al. (red.). Case Study Method. Key Issues, Key Texts*. Sage Publications, London
- Normann, A. K. 2006. *Troubled waters, troubled times. Fisheries policy reforms in the transition to democracy in South Africa and Mozambique*. Dissertation for the dr. Polit degree, Faculty of social sciences & the Norwegian College of Fishery Science, University of Tromsø, Tromsø
- NOU. 1994: 10. *Norges Offentlige Utredninger 10 1994*. Fiskeridepartementet,
http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/norges_off_utredn/1994/008005-020001/dok-bn.html
- O'Connor, R. & B. McNamara. 1998. Individual Transferable Quotas and Property Rights. *Gray, T. S. (red.). The Politics of Fishing*. Macmillan Press Ltd, Basingstoke
- Peck, J. & A. Tickell. 1994. Searching for a New Institutional Fix: the *After-Fordist* Crisis and the Global-Local Disorder. *Amin, A. (red.). Post-Fordism: a reader*. Blackwell, Oxford
- Perelman, M. 2000. *The Invention of Capitalism. Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation*. Duke University Press, London
- Phyne, J. 1999. *Disputed waters : rural social change and conflicts associated with the Irish salmon farming industry, 1987-1995*. Ashgate, Aldershot
- Sassoon, A. S. 1987. *Gramsci's Politics*. University of Minnesota Press, Minneapolis

- Sayer, A. 1992. *Method in Social Science. A Realist Approach*. Routledge, London
- Smith, N. 1991. *Uneven Development. Nature, Capital and the Production of Space*. Basil Blackwell, Oxford
- Stokke, T. A. 1993. Mekanismeforklaringer: Et alternativ i sosiologien? *Sosiologisk tidskrift, Årg. 1, Nr. 4*. 251-273
- Wingard, J. D. 2000. Finding Alternatives to Privatizing the Resource: Community-Focused Management for Marine Fisheries. *Collins, T. W. & J. D. Wingard (red.). Communities and Capital. Local Struggles against Corporate Power and Privatization*. University of Georgia, Athens, Georgia
- Zarembka, P. 2002. *Primitive Accumulation in Marxism, Historical or Trans-historical Separation from Means of Production?* <http://www.commoner.org.uk/debzarembka01.pdf> Printed 08.08.2005
- Ørebech, P. 2005. What Restoration Schemes Can Do? Or, Getting It Right Without Fisheries Transferable Quotas. *Ocean Development & International Law, Årg. 36, Nr.* 159-178
- Aarset, B. 2005. *Sjødyr på beite eller eksklusiv fangst? Regulering og modeller for den norske kystsonen*. Samfunns- og Næringslivsforskning, Bergen

Vedlegg A: Liste over informantene

Norge:

Lokallagsleder i Farsund, Norges Fiskarlag	Farsund, 11.04.05
Ægir Havbruks samarbeidspartner i Farsund	Farsund, 11.04.05
Rådgiver, Norges Fiskarlag	Telefon, 27.11.06
Prosjektleder for Havbeiteloven og Akvakulturloven i Fiskeridepartementet	Oslo, 29.06.05
Teknisk direktør i Norsk Hummer	Oslo, 12.12.06

Canada:

Gordon, fisker	Woods Harbour, 17.02.06
Sandy, fisker	Woods Harbour, 17.02.06
Terry, fisker	Woods Harbour, 17.02.06
Mike, fisker	Woods Harbour, 17.02.06
Fisker nummer 1 i Lunenburg	Mahones Bay, 15.02.06
Fisker nummer 2 i Lunenburg	Mahones Bay, 15.02.06
Fisker i Digby	Digby, 21.02.06
Fiskeridepartementets oppsynsmann i Barringtonområdet	Barrington, 16.02.06
Havnebestyrer i Woods Harbour og aktiv i Coastal Communities Network	Cape Sable Island, 18.02.06
Bestyrer på Bay of Fundy Marine Resources Centre	Digby, 21.02.06
General Manager, Casey Fisheries	Digby, 21.02.06
Kilde i fiskerimiljøet i Digbyområdet	Digby, 21.02.06
To ansatte i Fiskeridepartementet i Halifax (NSDAF)	Halifax, 14.02.07

Vedlegg B: Intervjuguider

Her følger de viktigste spørsmålene fra hvert intervju i renskreven form. Spørsmål som går igjen mange steder er utelatt.

Lokallagsleder i Fiskarlaget

Eier du din egen båt?

Hvor stort mannskap er det på den?

Er det typisk for fiskeflåten her?

Hvor stor del av inntekten kommer fra hummerfisket?

Hvem selger du hummeren til?

Ægir Havbruk har fått konsesjon til å drive havbeite av hummer i Spindsfjorden. Hva mener du om det?

Hvilke positive/negative konsekvenser vil havbeitekonsesjonen få for fiskerne her?

Ville du jobbet i oppdretten hvis du ble tilbudt en jobb der?

Hva ville være forskjellen for deg mellom å være gjenfanger i havbeite eller å fiske for deg selv?

Hvordan var dere involvert i prosessen fram mot konsesjonen ble gitt?

Hva er det mest problematiske? At du blir stengt ute fra hummerfisket eller fra garnfisket?

Kommer dere i Fiskarlaget da til å jobbe noe mer for å stoppe det?

Ægir Havbruks samarbeidspartner i Farsund

Mange av de samme spørsmålene som til lokallagslederen, men i tillegg:

Hva er din oppgave i Ægir?

Hva tror du er grunnen til at de protesterer mot havbeite?

Hvor stort er området dere har fått?

Hvor mange mann må til for å fiske opp igjen hummerne?

Kan det jo bli aktuelt å ansette fiskere til gjenfangsten?
Vil det være aktuelt for deg selv?

Teknisk direktør, Norsk Hummer AS

Hvordan opplever du prosessen som førte fram til vedtaket av Havbeiteloven, med hovedvekt på Norsk Hummers deltakelse, fra ideen om havbeite kom opp til loven ble vedtatt?

Var dere involvert i PUSH-prosjektet?

Når gikk deres organisasjon over fra å være en forskningsorganisasjon til en næringsorganisasjon?

Hvilke andre aktører engasjerte seg med den samme målsettingen som dere?

Har du noe inntrykk av hvem det var som engasjerte seg mot havbeiteloven?

Du sier at dere påvirket fiskeriministeren og departementet. Hva var deres strategi?

Hvor stor del av deres virksomhet, slik dere planlegger den, vil være avhengig av havbeiteloven?

Føler du at Norsk Hummers interesser ble hørt i forbindelse med utformingen?

Hvilke elementer i loven er viktigst for dere?

Du nevnte at Norsk Hummer mener at havbeite må foregå i områder uten konflikt med andre brukergrupper. Hvordan kan man unngå den typen konflikt som har oppstått i Farsund?

Rådgiver, Norges Fiskarlag

På hvilke måter var Fiskarlaget engasjert i denne saken før høringsrunden?

Hva var Fiskarlagets viktigste synspunkter?

Ble Fiskarlagets synspunktet hørt og tatt til følge?

Prosjektleder i Fiskeri- og Kystdepartementet

Hvem tar beslutningen om innholdet i odelstingsproposisjonen?

Hva gjør at det er behov for en akvakulturlov?

Hvorfor akkurat nå?

Hva er de viktigste forskjellene mellom oppdrettsloven, havbeiteloven og akvakulturloven?

Hva betyr det; *modernisere virkemidlene*?

Hva er kriteriene for lønnsomhet i akvakulturnæringen?

Hvorfor er enerett til gjenfangst så viktig?

Kunne det vært gjort på en måte som ikke skapte den spenningen om gjenfangstretten?

Har du hatt kontakt med noen av de berørte partene, og hvilke?

Hvordan foregår denne kontakten?

Hvorfor ønsker departementet at havbrukskonsesjoner skal kunne kjøpes/selges?

Hva menes med å *normalisere næringen i forhold til annen industri*?

Fishermen, Nova Scotia

Which species do you fish?

What would be your dream job?

What is it about the fishing that you like so much?

What difference does it make to you: working on your own boat, fishing, and working for someone else?

Would it be easy for a young person here to get into the fisheries?

What impact does aquaculture have on your fishery?

What are the consequences of aquaculture on this community? Positive/negative?

Do you think the aquaculture could help keeping communities alive?

If you got the chance to work in the aquaculture, would you consider doing that?

Does aquaculture take up your lobster ground?

What do you do to advance your interests?

Tell me about the action you took.

Who owns the licences around here, mostly?

Why does there have to be quotas?

Are trust agreements common around here?

Why have the groundfish fisheries been bought up and not the lobster licenses?

Kilde i fiskerimiljøet i digbyområdet

What would you say is the government's most important role in the management of the fisheries?

Why do you think that they put the ITQ system into action in the first place in the groundfish fishery?

Why, in your opinion, does the lobster fishery “lag behind” in the corporatization process?

Aquaculture division of NS Department of Fisheries and Oceans

How important is aquaculture to Nova Scotia?

Has the introduction of aquaculture affected the Nova Scotia fisheries, and in what way?

“Aquaculture is compatible with other coastal activities and is a legitimate user of our aquatic resources. It deserves equal opportunity for access as other stakeholders.” What do you mean by equal opportunity for access?

When a new actor obtains access to a limited resource, then other actors will have their own access diminished or restricted. What justifies this transfer of access?

What means do you have to support the industry?

Is there a lot of unemployment in rural Nova Scotia?

Wharf manager and Coastal Communities Network activist

What do you mean by community based businesses?

What do you think the fishermen mean when they speak about the independence of being a fisherman?

When you say that the fishery is not as lucrative any more, is that due to these institutional changes?

What happens when companies buy up multiple licences?

What can an NGO or a private person like yourself do to help it?

You said yesterday that if it continues like this we’re gonna have one or two millionaires and the rest starving. Why is that?

General Manager, Casey Fisheries

Do you own this business?

Do you process the fish that you farm here or do you take it somewhere else?

When you process them you cut them in pieces and freeze them? Are they a finished product so they can be sold in the store?

How do you see the government’s role in the aquaculture industry, is it properly regulated?

Why do you think the government has this policy that it make it so hard for people to get into the fishery?

Are there any of the quotas here that are owned by someone who's not actually based here?

Do you hear from these people that you're interfering with their fishery? Is it problematic?

Manager, Bay of Fundy Marine Resources Centre

Given that the companies have a stronger lobby, how do you work to advance your interests?

What part of policy would you like to have changed?

When you go lobbying the politicians, what will you tell them?

What is the CCN doing in this respect?

I have been told the lobster industry is a little bit different from the rest of the fisheries, because it is mostly owner-operated and has smaller boats. Is it like that here as well?

Barrington Area Fisheries Representative

This morning you told me that the fishermen have a very territorial mind. What did you mean by that?

How would you describe the relation between the fishermen and aquaculture?

Would a young person in this area be financially able to enter the fisheries?

You told me that a lot of boat owners get rich, whereas the crew members don't. Why?

So from a local community standpoint here, would you like to keep local people owners of the licences?